

ПРВОМАЈСКЕ ПРОСЛАВЕ У ВОЈВОДИНИ ОД 1922 ДО 1928. ГОДИНЕ

За разлику од неколико година непосредно после првог светског рата, када је радничкој класи Југославије због револуционарне ситуације, тешких и несређених економских и политичких прилика у земљи и у свету, прослављање Првог маја било забрањивано¹, у годинама

Првوماјске прославе у тим годинама имале су и низ специфичности. Кроз њих су се у великој мери одражавала кретања у југословенском радничком покрету и однос владајућег режима према њему, а посебно према праву радника да прослављају Први мај и према првوماјским прославама као манифестацијама првенствено политичког карактера и као одразу снага и организованости радничког покрета и његовог утицаја на организацију још необухваћеног дела пролетаријата. Због специфичних прилика у тадашњем југословенском радничком покрету првوماјске прославе су у тим годинама биле и средство за решавање неких од његових горућих проблема.

Пошто је за првوماјске прославе у годинама 1922—1928. био вежан низ проблема (разједињеност и малобројност радничког покрета, потреба борбе за јединствени фронт радника, однос режима према захтеву да се радницима призна право на прослављање Првог маја, терор режима и фашистичких организација, настојање да се организују заједничке првوماјске прославе итд.) осврнућемо се укратко на неке од њих², и на догађаје који су се током 1921. одиграли у југословенском радничком покрету, јер су они били основа односима који су у њему постојали од 1921—1929. и имали утицаја и на првوماјске прославе и активности око њих у то време.

Извори

Сачувани подаци о првوماјским прославама у Војводини, у годинама 1922—1928, иако непотпуни, омогућују нам да стекнемо слику о томе, како и под каквим условима је пролетаријат Војводине у ово

¹ Данило Кецић, *О Првом мају у Војводини 1919—1921. г. Зборник за друштвене науке Матице Српске*, XXXVIII, Нови Сад 1964, 99.

1922—1928. услови су се изменили утолико што су прославе Првог маја — Празника рада, биле дозвољаване, али у много чему ограничаване.

² Овим проблемима ћемо се овде бавити само ради бољег разумевања и информисања о томе зашто су у годинама 1922—1928. биле организоване двоструке првوماјске прославе, какав је циљ имала борба за организовање заједничких прослава итд. Бављење овим проблемима пре излагања о првوماјским прославама по годинама нема сврху њиховог продубљавања (ни у војвођанским оквирима) ни сагледавања из свих потребних аспеката, осим идеолошко-политичког као најважнијег и који се више од свих других одражавао на првوماјске прославе у годинама 1922—1928.

време прослављао међународни Празник рада. Ово нам омогућује околност што нам сачувани извори дају често веома исцрпне податке о првомајским прославама у центрима војвођанског радничког покрета, у Новом Саду, Суботици, Великом Бечкереку (Зрењанину), као и у низу већих места, у Сомбору, Сенти, Бачкој Тополи, Кикинди, Панчеву, Вршцу, Сремској Митровици итд. Недостатак извора огледа се углавном у томе што нам недостају подаци у којим је све местима у годинама 1922—1928. прослављан Први мај. Неки од постојећих извора, нарочито мемоарска грађа³ указују нам да су првомајске прославе у Војводини, у тим годинама, одржаване у много већем броју места него што нам остали савремени извори (углавном радничка штампа) то потврђују. Међу овакве првомајске прославе, које су стицајем околности остале незабележене у савременим писаним и штампаним изворима⁴, спадају и састанци комуниста и симпатизера КПЈ на дан Првог маја, одржавани најчешће изван насељених места у природи, на којима се говорило о Првом мају и другим актуелним проблемима. Ови састанци су најчешће били илегални и малобројни по броју учесника на њима. Од таквих првомајских прослава у овом раду су забележене само оне чије се одржавање са сигурношћу могло потврдити, али је због тога њихов број готово незнатан.

Податке о првомајским прославама у Војводини у овим годинама даје нам савремена штампа радничких синдиката и легалних радничких политичких партија — *Организовани радник, Радник, Ријеч радника i seljaka, Szervezett Munkas, Графички радник, Слобода, Радничке новине, Право народа* итд.; затим грађанска штампа, архива административно територијалних власти, органа јавне безбедности и окружних судова, разни извештаји и друге савремене публикације синдикалних централа, приватне архивске збирке, мемоарска грађа и др.

Савремена штампа радничких синдиката и легалних политичких партија даје нам највећи број извештаја са првомајских прослава и пружа највише података о њима. По томе бисмо је од свих набројаних извора морали сматрати као прву по важности. Сви остали, иако поуздани, посве су непотпуни и већина их даје више уопштене него конкретне податке.

Посматрајући изворе у целини, они се свде углавном на новинске вести које је могуће само делимично проверити. На пример, подаци из фонда великог жупана за подручје Баната потврђују тачност вести из радничке штампе. Оваква проверавања је, међутим, много теже извршити за остала подручја Војводине — Бачку и Срем.

Стање у радничком покрету 1921.

Највећи део југословенског радничког покрета је током 1919/20. био револуционарно оријентисан и под идејно-политичким утицајем и руководством КПЈ (СРПЈ-к). Рад му је био законом одобрен, иако од владајућег капиталистичког режима јако ометан, нарочито у неким деловима земље, међу којима и у Војводини⁵, где се његово деловање у то време пре може сматрати полулегалним и где је највише дошла

³ Историјски архив Покрајинског комитета СКС за Војводину (у даљем тексту: ИАПКВ), Фонд мемоарске грађе, забележена сећања учесника у тадашњем радничком покрету.

⁴ Узрок томе је био што легалним листовима револуционарног крила радничког покрета није нико послао извештај са ових прослава, највероватније зато да полиција не би о њима сазнала ни после њиховог одржавања.

⁵ Први већи судски процес југословенским комунистима био је у Војводини, у Окружном суду у Н. Саду, 1919. г. (процес Александру Јаблонском и др.).

до изражаја и потпуно илегална линија његовог рада у виду деловања познате групе пелагићеваца.⁶

Изван овог масовног и револуционарано оријентисаног радничког покрета био је мањи број политички и синдикалне организованих, углавном квалификованих радника и интелектуалаца око једног дела бивших руководиоца радничког покрета из периода његовог социјал-демократског развитка, до 1918, који су од краја те године сарађивали са југословенском буржоазијом и њеним режимом и били у ствари реформисти у радничком покрету⁷, због чега су називани социјал-патриотима, социјалшовинистима и министријалистима. У Војводини су они током 1919. и 1920. имали незнатан број присталица из редова радника.⁸

Због јењавања револуционаране ситуације у низу земаља Европе и јачања позиција југословенске буржоазије и њеног режима, део руководиоца у револуционараном крилу југословенског радничког покрета (у Комунистичкој партији Југославије и револуционарним радничким синдикатима) поколебао се и скренуо удесно. После неуспеха на Другом конгресу КПЈ да се револуционарни раднички покрет оријентише у реформистичком правцу, из његових редова током 1920. иступа неколико десетина тих руководиоца из Србије, Босне и Херцеговине, Хрватске и Словеније, који су због својих политичких схватања названи центрумашима.

Захваљујући низу спољних и унутрашњих фактора, југословенска буржоазија је учврстила своју власт, донекле консолидовала прилике у новоствореној Краљевини СХС и одлучила се да забрани масовни револуционарни раднички покрет у земљи. На крају 1920. режим је донео Обзнану којом је забрањен рад КПЈ и СКОЈ-а, као и револуционарним радничким синдикатима ЦРСВЈ (Централно радничко синдикално веће Југославије)⁹, а августа 1921. режим доноси и Закон о заштити државе, којим је потврђена Обзнана и уведене драконске мере за комунистичку пропаганду и делатност. После овога су КПЈ и СКОЈ деловали у условима потпуне илегалности. Владајући режим је током 1921. успео да овим мерама и терором разбије револуционарни раднички покрет у Југославији.

У таквим приликама социјалпатриоти и центрумаша (реформисти у југословенском радничком покрету), обилно потпомогнути од режима, настоје да доврше оно што је режим применом силе започео: да са своје стране допринесу разбијању забрањеног револуционарног радничког покрета, са циљем да се радничкој класи наметну као веће и скрену је на своје псеудокласне и реформистичке позиције. Материјална база ових њихових активности била је између осталог и заплењена имовина забрањеног револуционарног радничког покрета: домови, штампарије, књижаре, библиотеке, читаонице, новац итд. што им је режим предао у руке. Они кроз своју штампу и друга агитационо пропагандна средства расправљају о узроцима пропасти забрањеног револуционараног радничког покрета у земљи и тврде да је до тога, с једне стране, дошло због још незрелих услова код

⁶ Пелагићевци су Југословени, већином учесници у октобарској револуцији, послати крајем 1918. и почетком 1919. г. у Југославију да се укључе у раднички покрет и утичу на његову револуционарну оријентацију.

⁷ У Војводини су то били: Павле Татић, Војин Бркић, др Милан Секулић, Ђура Хаднаћев, Душан Тушановић, Васа Кнежевић и др.

⁸ Највише присталица су имали из редова квалификованих радника, интелектуалаца и бивших радника који су постали самосталне мале занатлије, трговци и кафеџије. Због специфичних прилика у којима се налазила немачка национална мањина у Југославији, у то време, имали су доста присталица и међу радницима Немцима, нарочито после 1921. г. у појединим местима, као у Вршцу, Жомбољу, Сомбору, Апатину, Инђији и др.

⁹ Назив за централно руководство револуционарно оријентисаних синдиката у Југославији 1919—1920. г.

нас да радничка класа револуционарним средствима измени свој положај и оствари своје циљеве, а, с друге, због неспособности комуниста да процене ситуацију у земљи и у свету, чиме су упропастили раднички покрет. Тврдили су да су једино њихова (реформистичка) схватања о еволутивном путу, којим радничка класа треба да иде да би остварила своје циљеве — исправна. Овим су хтели да пред радницима оправдају своју сарадњу са буржоазијом и своје служење капиталистичком режиму.

Процес разбијања револуционарног крила радничког покрета у Југославији и стварања услова за релативно јачање његовог реформистичког крила уз помоћ режима, на првом месту је била последица друштвено-политичких услова уопште и посебно прилика у самом радничком покрету: превирања у њему, појачаног диференцирања на реформистичку и револуционарну оријентацију итд. Прогони режима су били само један од фактора у овом процесу, али који се веома непосредно осећао. Сагледавање овог процеса из свих потребних аспеката неће на овом месту бити могуће, због недостатка простора и потребе да се не изађе из оквира постављене теме.

Социјалпатриоти и центрумаши су најпре деловали одвојено, али су убрзо увидели да ће на послу разбијања забрањеног револуционарног радничког покрета морати удружити своје снаге. Због тога су се они већ крајем 1921. политички ујединили у Социјалистичку партију Југославије (СПЈ). То им је омогућила и околност што су се брзо нашли на сличним идејно-политичким позицијама.

Током 1921. они активно раде и на јачању својих већ постојећих и на формирању нових синдикалних организација.

Социјалпатриоти се користе забраном рада револуционарним радничким синдикатима да омасове своје синдикалне организације: Опћи раднички савез, са седиштем у Загребу, и Строковну комисију, са седиштем у Љубљани, које су у годинама 1919/20. биле малобројне, реформистички оријентисане и изван оквира масовног револуционарног радничког покрета у земљи.

И у Војводини су социјалпатриоти током 1921. такође оснивали синдикалне подружнице (подсавезе) у оквиру Опћег радничког савеза.¹⁰

Центрумаши оснивају 1921. своје синдикалне организације под именом Главни раднички савез, један у Босни и Херцеговини са централним руководством у Сарајеву, а један у Србији (источна половина земље) са централним руководством у Београду. Тиме они још више развијају дотадашње синдикално јединство радничке класе, које је у највећем делу земље постојало током 1919. и 1920. године.

На конференцији одржаној у Београду 7. и 8. јануара 1922. Опћи раднички савез, Строковна комисија, Главни раднички савези у Србији и Босни и Херцеговини, уједињују се у Главни раднички савез Југославије (ГРСЈ)¹¹. Било је то само њихово привидно уједињавање, јер је свака од ових синдикалних организација сачувала у оквиру ГРСЈ своју аутономију и стварно су и даље деловале изоловано једна од друге. За ову конференцију делегате нису бирали чланови, него су именовани из редова најистакнутијих социјалпатриота и центрумаша, због чега су савременици стварање ГРСЈ и оценили као удруживање реформистички оријентисане радничке бирократије против револуционарних снага у југословенском радничком покрету.¹² Овим уједињавањем и својих синдикалних организација центрумаши и социјалпатриоти су се коначно организационо

¹⁰ Слобода (Нови Сад) 24. IV 1921, 4; 25. XI 1921, 2; 16. X 1921, 3; 30. X 1921, 4, итд.

¹¹ ГРСЈ у октобру 1925. г. ово своје име мења у Уједињени раднички синдикални савез Југославије (УРССЈ).

¹² Организовани радник (Београд). (у даљем тексту ОР) 23 VII 1922. (Додатак. 1).

оформили као реформистичко крило југословенског радничког покрета.

На прилив чланства у реформистичке синдикалне организације имало је утицаја више фактора. Део чланова забрањених револуционарних радничких синдиката улази 1921. у реформистичке синдикалне организације у нади да ће им то омогућити какву-такву борбу против капиталистичке експлоатације. Када су се током 1922. и 1923. руководства реформистичких синдиката кроз рад у синдикалним инстанцама и у радничким коморама показали као заштитници интереса послодаваца¹³, а не радника, и у Војводини били организовани Независни синдикати, већи део овога чланства је прешао у њихов састав. Део чланства својих синдикалних организација реформисти су врбовали из редова недовољно класно свесних и полицијским прогонима заплашених радника, чији је прилив у редове радничке класе Војводине и у периоду 1921—1929. био сталан. Реформистима је нарочито погодвала околност што им је режим предао у руке установе оформљене на основу радничког законодавства (радничке коморе и окружне уреде) чије је финансирање обезбеђивала држава. Једном делу заврбованих реформисти дају руководећа чиновничка и друга радна места и запослења у радничким коморама и окружним уредима и установама у њиховој организацији: у домовима, библиотекама, читаоницама, летовалиштима итд. затим чланство у управним одборима и скупштинама радничких комора и окружних уреда¹⁴, као и у њиховим централним инстанцама — Централном секретаријату радничких комора у Београду и у Средишњем уреду за осигурање радника у Загребу.

Захваљујући овим околностима реформисти, до 1921. изоловани од масовног и револуционарног радничког покрета и са незнатним бројем присталица, сада уз помоћ режима успевају да бројно ојачају. Полиција даје томе и свој посебан прилог. Комунисте и истакнуте синдикалне активисте забрањеног револуционарног радничког покрета хапси, малтретира и терорише свим средствима. Агентате на регента и министра унутрашњих дела режим користи да појача терор и заплаши радничку класу. У овој кампањи терора над њом режим се свом бруталношћу околио и на Војводину где је води траг организовања агентата на регента. У Војводини је било ухапшено и на разне начине малтретирано на хиљаде припадника забрањеног револуционарног радничког покрета. Последице овог терора у Војводини биле су тако тешке да је синдикални и политички револуционарни раднички покрет у њој почео оживљавати тек у другој половини 1922. године, да чвршће стане на ноге тек 1923. Број чланова и подружница Независних синдиката у Војводини био је у највећем броју места, за разлику од Србије, Хрватске и Словеније, на пример, знатно мањи у првим него у доцнијим годинама њиховог рада.

Напоредо са активношћу реформиста у југословенском радничком покрету и његово револуционарно крило, иако од режима разбијено и обезглављено, прибира своје снаге и после неуспелих покушаја да издејствује дозволу за обнављање рада забрањених револуционарних радничких синдиката, оснива у јесен 1921. своју синдикалну организацију, која због тога што статутарно није смела бити

¹³ Међу најдрастичније примере спадају штрајкови металаца у фабрици вагона у Славонском Броду, 1922/3. г. (ОП 24. XII 1922, 2; 18. II 1923, 1, итд.) и у Суботици 1923. г. (ОП 22. IV 1923, 4; 5. VIII 1923, 2; 9. IX 1923, 3 итд.) где руководство реформистичке синдикалне организације металаца није хтело да се код управе фабрике заложу за побољшање плата и радних услова радника, и да се то путем штрајка постигне. Када је иницијативом радника до штрајка ипак дошло, набављало је штрајкбрехере и штитило интересе послодаваца.

¹⁴ Скупштине и управне одборе радничких комора сачињавали су искључиво радници, док су у скупштинама и управним одборима окружних уреда половином чланова били заступљени и послодавци.

везана ни за једну радничку политичку партију добија назив Независни синдикати.¹⁵

Тако већ током 1921. и 1922. у југословенском радничком покрету идеји и организационо се диференцирају његова два основна правца — револуционарни, чија се делатност реализовала кроз илегалну КПЈ и легалне (врло често полулегалне) Независне синдикате, и реформистички, који се реализовао кроз рад СПЈ и ГРСЈ, чији је рад режим подржавао и помагао. Између та два правца (крила), односно на таквим идеолошко политичким основама водиће се од тада борба за утицај на радничку класу Југославије и њено обухватање у једно од ова два организациона и политичка оквира.

Поред ове две основне, током 1921. и 1922. настало је још неколико класних синдикалних организација, које се по својој домаћој оријентацији, краће или дуже време, или уопште нису определиле ни за реформистички ГРСЈ ни за револуционарне оријентисане Независне синдикате. То су били поједини струковни синдикални савези, који су на бази партијске неутралности (статутарна независност ни за једну политичку партију) добили од Министарства унутрашњих дела дозволу за рад. Неки од њих су се током 1922. и 1923. определили за Независне синдикате (Савез радника одјевне индустрије и обрта Југославије, Савез пољопривредних радника Југославије и др.), неки за ГРСЈ (Савез приватних намештеника Југославије), док су у Савезу графичких радника Југославије (СРПЈ) и у Савезу банкарских, трговачких и индустријских чиновника (СБТИЧ) сматрали да је у условима завађености реформистичког и револуционарног крила радничког покрета боље да остану самостални, организационо независани ни за једно од два поменута крила радничког покрета.

СРПЈ је био централизована организација са седиштем централног руководства у Загребу, док је СБТИЧ био децентрализован, без централног руководства за целу земљу.

За обе ове организације карактеристично је да су и поред своје политичке неутралности и организационе неповезаности ни са реформистичким ни са револуционарним синдикалним крилом биле ангажоване на решавању неких проблема југословенског радничког покрета: синдикалног уједињења, заједничких активности и др. Затим, обе организације су имале у својим редовима чланова који су били револуционарно оријентисани и преко којих је револуционарни раднички покрет имао утицаја на њихов рад, а такође и реформистички оријентисаних људи, преко којих је реформистичко крило радничког покрета у земљи такође имало утицаја на њихов рад.

Вишеструкост идеолошко-политичког утицаја на радничку класу Југославије и даље се повећавала, па су резултате на томе плану бележили: владајући режим, клерикални кругови и поједине грађанске политичке партије. С тим у вези текло је даље организационо распарчавање радничког синдикалног покрета. Оснивају се радничке синдикалне организације чија идеолошко политичка основа није била класна као код напреднаведених, него религиозна, националистичка итд.

Резултат, дакле, свих ових кретања у југословенском радничком покрету током 1921. и 1922. био је његово организационо уситњавање. Владајући капиталистички режим је ову разједињеност у свом интересу и свим средствима подржавао, а у томе му је руководство реформистичког крила радничког покрета било на великој помоћи.

Поред постојања око десет радничких синдикалних организација у Југославији после 1921. њихова разједињеност и уситњеност се ма-

¹⁵ Министарство унутрашњих дела је 23. V 1921. г. донело одлуку да се одобри рад радничким синдикалним организацијама под условом да оне не могу бити статутум везане ни за једну политичку партију, да се не могу бавити политиком, него искључиво економским проблемима свога чланства.

нифестовала и у томе што је режим спречавао обједињавање рада појединих организација заједничким руководством на нивоу покрајина и целе земље. Доста често је због оваквих услова рада разбијено деловало на десетине и стотине синдикалних организација на нивоу појединих места, струка итд.

Ова разједињеност радничког покрета и његова синдикална уситњеност постојала је и у Војводини. И ту међусобно издвојено делују¹⁶: Независни синдикати, Главни раднички савез, Опћи раднички савез, Општа струковна синдикална организација у Сомбору и околини, позната под именом Алталанош¹⁷, Савез графичких радника Југославије, Савез банкарских, трговачких и индустријских чиновника и разједињено деловање синдикалне организације у оквиру ГРСЈ у Вршчу.¹⁸

Политичка разједињеност радничког покрета у Војводини такође је постојала, чак у томе и превазилазила неке друге делове земље. Поред КПЈ (1924. и НРПЈ)¹⁹ и СПЈ као политичких представника два основна крила радничког покрета, у Војводини у периоду 1921—1929. делују још и веркмановци, Социјалистичка радничка партија Војводине, опозиција у СПЈ и угарски социјалисти. Мада су то покушаји, варијанте социјалдемократије до 1918. и дисидентске струје у СПЈ, они постоје и годинама делују и представљају војвођанску специфичност у радничком покрету.²⁰

Ова организациона шароликост у радничком покрету Војводине имала је као и у осталим деловима земље великог утицаја и на карактер првомајских прослава у Војводини од 1922. до 1928.

Осим што је био разједињен, југословенски раднички покрет је био и малобројан. Према подацима из савремених извора, број синдикално организованог радника у Југославији у годинама 1921—1928. кретао се између 40 и 60 хиљада.²¹ Он је представљао само 10% од укупног броја радника у земљи у то време, или 20% од броја синдикално организованог радника у годинама 1919/20. Разбијање револуционарних радничких синдиката и терор режима, као и неодлучност вођства КПЈ и револуционарних радничких синдиката током 1920. и 1921. да ангажују снагу радничких организација и супротставе је терору, одбила је раднике од организације.

Проблеми организовања Првомајских прослава

Разједињеност и малобројност југословенског радничког покрета убрајале су се после 1921. у његове горуће проблеме. То се нарочито негативно одражавало на давање отпора капиталистичкој експлоатацији, јер је после стишавања револуционарних бура у Европи дошло већ 1921. до извесне стабилизације капиталистичких друштвених односа. И југословенска буржоазија, користећи се овом околношћу и успешним разбијањем револуционарног радничког покрета у својој земљи, појачала је експлоатацију радника и газила сва она права за која су се радници током 1919. и 1920. изборили: осмочасовни радни дан, упоредно повећавање зарада са повећавањем трошкова живота.

¹⁶ Савремена штампа радничких синдиката и публикације њихових централа, радничких комора и др.

¹⁷ Није била подружница Опћег радничког савеза (Загреб), него је порекло водила од одговарајуће организације у Угарској до 1918. г.

¹⁸ *Право народа* (Београд, Шид), (у даљем тексту ПН) 1. V 1927, 4.

¹⁹ Значајнију активност је НРПЈ у Војводини развила тек 1924. г.

²⁰ *Радничка слобода* (Н. Сад), 3. X 1926, 1—4; *Слобода* (НС) 7. X 1923, 2; ПН, 4. X 1928, 1.

²¹ ИАПКВ, фонд Комунистичке интернационале (у даљем тексту КИ), микро-филм 46—254/748—762; Раднички календар за 1927. г. издање ЦРСОЈ, 24—31; Јубиларни зборник живота и рада Срба, Хрвата и Словенаца 1. XII 1918—1928. г. Београд 1928. г. II део, 194—196.

право на синдикалну организацију, право на радничке инспекторе итд. Тај општи налет капитала у нашој земљи на права и животни стандард радника није заустављен ни неким важнијим законима из области радничког заштитног законодавства, донетим у Скупштини у другој половини 1921. и у првој половини 1922. после ступања на снагу Устава из 1921. Због тога је и у Југославији већ 1922. била веома актуелна удружена борба пролетаријата против налета такође удружене буржоазије на његова права, чак и она озакоњена.

Ова борба за јединствени фронт радника, насупрот јединственом фронту буржоазије и у међународним и у националним размерама, отпочела је на иницијативу Коминтерне већ 1922. У оквиру те борбе у првом плану је било организационо уједињавање радничких синдиката и њихова заједничка активност у низу актуелних проблема.

Током априла 1922. на иницијативу Коминтерне у Берлину је одржана конференција представника извршних комитета трију радничких интернационала²² које су водиле класни раднички покрет у свету. Конференција је имала за циљ да доведе до споразума о организационом уједињавању радничких синдиката и о заједничким активностима, чијем је реализовању требало прићи одмах, не чекајући и формално спровођење у живот организационо уједињавања синдикалних организација и свих процедура везаних за овај проблем.

Споразум о организационом уједињењу радничких синдиката није на овој конференцији постигнут него је само донесена резолуција која је отворила могућност заједничког извођења акција, како би се у догледно време најпре остварило акционо јединство радничких синдиката које би постало база и за његово организационо уједињење у будућности. Руководство реформистичког крила међународног радничког покрета је, све ово на шта је на конференцији на речима пристало у пракси у наредним годинама свим средствима саботирало.²³

Други озбиљан покушај на међународном плану за остварење замисли о организационом уједињењу радничких синдиката и њихових заједничких активности учињен је 1925. када су совјетски и енглески раднички синдикати образовали Совјетско-енглески комитет синдикалног уједињења, а у Лондону је одржан и међународни Конгрес присталица синдикалног уједињења.²⁴ Међутим, и поред знатно већих потреба него 1922. да се ова замисао оствари, акција ни овога пута није успела.

У Југославији после многих перипетија у вези с овим питањем цела кампања за синдикално уједињење, нарочито живо вођена током 1925. године завршена је такође неуспехом.

Комунистичка партија Југославије, као чланица Коминтерне, спроводила је директиву јединствени фронт пролетаријата супротставити јединственом фронту буржоазије, с обзиром да јој је рад законом био забрањен, преко Независних синдиката, а током 1923. и 1924. у време постојања Независне радничке партије Југославије, и преко ње.

КПЈ је настојала да замисао о остварењу јединственог фронта радника, а тиме и проблем разједињености и малобројности југословенског радничког покрета, решава путем заједничког извођења појединих акција, из чега би постепено произашло најпре акционо јединство радничких синдиката, после чега би и његово организационо уједињење било само формалан акт. Међутим, као што ћемо видети из описа првомајских прослава по годинама (од 1922—1928. г.) вођство реформистичког крила радничког покрета је свим средствима сабо-

²² Треће (Комунистичке интернационале), Друге и по (центрумашке) и Друге (социјалдемократске).

²³ ОР 16. IV 1922, 1.

²⁴ *Преглед Историје Савеза Комуниста Југославије*, Београд 1963, 133.

тирало ово најстојање и поред свеопшних жеља радничких маса, организованих у оба крила радничког покрета, да се синдикално уједињење и заједничке активности реализују.

Могућности и потреба за извођењем заједничких акција било је напретек. На првом месту су то биле потребе за заједничким тарифним и штрајкачким акцијама радника уз заједничку сарадњу Независних синдиката и ГРСЈ. Независни синдикати су инсистирали још на целом низу заједничких акција: борбама против Закона о заштити државе, за спровођење у живот Закона о заштити радника, за слободу синдикалног организовања, за спровођење у пракси осмочасовног радног дана, за потпуну и стварну радничку самоуправу у радничким коморама итд.

Првомајске прославе су такође биле једна од веома погодних форми за реализацију јединственог фронта радника у југословенским условима. Резултата на плану заједничких активности, међу којима и у погледу организовања заједничких првомајских прослава, било је и у Војводини, али, као што ћемо видети, они су ту били доста скромни.

Питање захтева радника у бившој Југославији да им се призна право да прослављају Празник рада — Први мај било је третирано двојако: као право на обуставу рада тога дана и као право на заједничко и јавно прослављање Првог маја.

Право на обуставу рада на дан Првог маја било је регулисано Законом о заштити радника, иако само индиректно, а право на заједничко јавно прослављање Првог маја спадало је у надлежност полицијских власти.

У последњем ставу члана 11. Закона о заштити радника²⁵, који сасвим уопштено регулише питање одмора и у својим првим ставовима говори о недељи као обавезном дану одмора, каже се: „За остале празничне дане оставља се слободном споразуму послодавца и радника да утврде када ће се радити, а када не, као и колико ће у те дане трајати прекид сваког рада.“ Због овако уопштеног третмана празничних дана не знамо сигурно да ли је законодавац овим подразумевао и Први мај као празник, јер изричито не помиње ни један празник. У сачуваним Радним редовима (некој врсти правилника предузећа и радионица у време бивше Југославије) и у колективним уговорима налазимо потврду да су радници у низу случајева успевали да обезбеде обуставу рада на дан Првог маја.²⁶ То би се могло схватити као потврда примене у пракси поменутог става члана 11. Закона о заштити радника. Међутим, у Уредби о отварању и затварању трговачких и занатских радњи (и предузећа) и радном времену помоћног особља²⁷, донетој на основу члана 1. Закона о заштити радника (али тек 1928. г.), међу набројаним празницима Први мај се уопште не помиње као празнични дан. Закон о заштити радника је, дакле, ово питање регулисао само индиректно, а поменута Уредба га је сасвим мимоишла.

Као јавна приредба и повод и могућност за окупљање радника, Први мај је био у надлежности органа јавне безбедности. Сваке године је Министарство унутрашњих дела у другој половини априла издавало поверљиво наређење поводом Првог маја, којим је било

²⁵ Донесен 28. II 1922. г. Објављен у *Службеним новинама Краљевине СХС* 14. VI 1922.

²⁶ Историјски архив у Сенти, (у даљем тексту ИАСе), збирка докумената из радничког покрета, Радни ред од 14. XII 1925. г. обућарске радионице Пинтер Имре у Сенти; *Радничке новине* (Београд), (у даљем тексту РН, 2. VI 1926, 3 (првомајска прослава у Беочину); Предузеће „Албус“ (Нови Сад), стара архива, Радни ред од 1922. г. итд.

²⁷ Донесен 3. V 1928. г. Објављен у *Службеним новинама Краљевине СХС* бр. 104 од 9. V 1928. г.

обухваћено питање дозволе за прославу и под којим се условима она могла обавити. Ово наређење је преко великих жупана стизало до свих основних органа јавне безбедности у градовима и селима — до полицијских и жандармеријских станица. Сви су били обавезни да непосредно после Првог маја пошаљу извештаје како су прославе протекле.²⁸ Ово стављање првомајских прослава у непосредну надлежност Министра унутрашњих дела доказ је страховања владајућег капиталистичког режима да се оне могу испољити и као манифестација незадовољства радника против постојећег друштвеног поретка, као и старања да се од тога обезбеди дејством највишег ауторитета полицијске власти у држави.

Суштина свих тих наређења изданих поводом Првог маја, великим жупанима у Војводини у годинама 1922—1928. била је у томе што су првомајске прославе биле дозвољаване, али истовремено и јако ограничаване. Та ограничења су била у следећем: 1) долажење на место прославе било је дозвољавано само појединачно или у групама од по неколико особа; 2) првомајски зборови у насељеним местима могли су се одржавати једино у затвореним просторијама; 3) кретање учесника прославе у поворци кроз насељена места (улицама и трговима) било је забрањено; 4) део програма прославе могао се одржати и у природи, изван насељених места, али и на таква места је одлазак у поворци и у већим групама био строго забрањен.

У говорима на првомајским зборовима и у културно-забавним програмима није смело бити никакве директно изражене критике владајућег режима и постојећег друштвеног поретка. Референти на овим зборовима могли су говорити о историјату Првог маја и о њему као празнику међународне солидарности радника, о међународном радничком покрету и приликама у њему (изузев СССР), о спољним и унутрашњим политичким приликама, о економским условима и проблемима живота радничке класе и сл. При томе се није смело отворено позивати на отпор против прогона режима над револуционарним крилом радничког покрета и капиталистичке експлоатације, јер је све то проглашавано антидржавном делатношћу.

На свим местима где су се у било ком виду одвијале првомајске прославе обавезно је присуствовао представник органа јавне безбедности, који је у свако доба могао обуставити прославу и наредити присутнима да се разиђу, ако је сматрао да је прослава у било чему имала карактер отвореног протеста против власти и друштвеног поретка, ако је у било ком виду величана болшевичка Русија и вршена пропаганда комунизма.

Да би обезбедио поштовање ових ограничења и да би се прославе одвијале према наређењима и упутствима министра унутрашњих дела, режим је сваког Првог маја држао у приправности своје полицијске и жандармеријске снаге (понекад и војне), које су у Војводини, као што ћемо видети, неретко и интервенисале или само демонстрирале са циљем да заплаше раднике.

Сва ова ограничења и обезбеђења режиму су била потребна да првомајске прославе усмери и каналише у што мирније токове и сведе их на празнична расположења, спречи да на њима дође до изражаја расположење радничке класе против владајућег капиталистичког поретка, спречи сваку активност комуниста и револуционарно оријентисаних радника. Режиму је ово сваке године све теже полазило за руком. Услови живота за пролетаријат све више су се погор-

²⁸ Историјски архив Војводине, Сремски Карловци (у даљем тексту: ААПВ), фонд великог жупана, Велики Бечкерек (у даљем тексту: ВЖ) 297/1922. г.

шавали.²⁹ Вођство реформистичког крила радничког покрета све више се експонирало као чувар интереса послодаваца и било све више сметња пролетаријату да путем ефикасније класне борбе побољша свој положај.³⁰ Революционарном крилу радничког покрета у Војводини, вођеном од комуниста, иако под сталним прогонима режима, успевало је, као што ћемо из описа првомајских прослава по годинама видети, да на њих окупи велике масе радника и да им дају борбено и револуционарно обележје.

С обзиром на организациону поцепаност југословенског радничког покрета, и у Војводини су се у годинама 1922—1928. начешће одржавале двоструке првомајске прославе: оне у оквиру револуционарног крила радничког покрета, чији су организатори били Независни синдикати и КПЈ у илегалности, а у 1924. и НРПЈ³¹, и оне у оквиру реформистичког крила радничког покрета, чији су организатори били ГРСЈ и СПЈ. Организатори неколицине посебних прослава у Војводини биле су и подружнице графичких радника.

У оквиру многобројних активности³² око организовања првомајских прослава у првом плану је била борба за што масовнију и потпунију обуставу рада на дан Првог маја. Потпуне обуставе рада, међутим, у Војводини у годинама 1922—1928. није било, али их је било и врло масовних. Најчешће је то било у великим радничким центрима у Војводини: у Новом Саду, Суботици, Великом Бечкереку и још у неким већим местима где је тај задатак био лакше изводљив него у мањим местима у којима је најчешће долазило само до делимичне обуставе рада на дан Првог маја.³³

Независни синдикати су се борили за обуставу рада, без обзира на претње послодаваца отпуштањем с посла и сл. С тим у вези они с послодавцима нису правили никакве компромисе. Руководства реформистичких синдиката су се у том погледу погађала с послодавцима и чинила им уступке. Када су послодавци и представници режима били непопустљиви, они су радницима саветовали да не обустављају рад.³⁴ Због тога су свечани првомајски зборови на прославама у њиховој организацији понекад одржавани после подне, после завршетка радног времена, уместо пре подне.³⁵

Руководства радничких синдиката су сваке године током целог априла, поред осталих послова била ангажована и на припреми прво-

²⁹ Послодавци су непрестано погоршавали и саботирали одредбе ЗОЗР (Закон о заштити радника). Незапосленост која је већ 1924. г. добила велике размере (око 200 хиљаде незапослених у целој земљи) убитачно је деловала на радничку класу. У Војводини је она имала тешке последице на пољопривредни пролетаријат који је ту бис врло бројан. Економска криза која је од 1925. г. почела све више да узима маха такође је утицала на погоршање економског положаја радничке класе. Ово потврђују сви годишњи извештај Радничке коморе за Војводину, радничка штампа свих оријентација, архиве административно-територијалних власти, извештаји привредних удружења комора итд.

³⁰ Доказ је и околност што је реформистичко крило радничког покрета, већ после 1923. г. почело у Војводини да нагло организационо слаби. У периоду 1925—1928. г. УРССЈ је имао у Војводини далеко мање чланова од Независних синдиката.

³¹ НРПЈ, основана јануара 1923. г., била те године у Војводини још врло слаба и малобројна да би могла организовати првомајске прославе. Она је то учинила тек 1924. г.

³² Активности у вези са првомајским прославама потврђује савремена радничка штампа која се и овде конкретно наводи приликом описа првомајских прослава по годинама.

³³ ОР 10. V 1923, 3; 14. V 1924, 2; 10. V 1925, 2; 13. V 1926, 2; 7. V 1928, 2; 11. V 1928, 2; С, 6. V 1923, 2; *Organizovani radnik* (Загреб) 8. V 1924, 3; *Радник* (Београд) 14. V 1924, 3; ААПВ. Окружни суд Н. Сад 306/1925; *Ново време* (Стари Бечеј) 4. V 1924, 3; *Слобода* (НС) 10. V 1925, 2; ИАПКВ, бр 20723.

³⁴ РН 7. V 1924, 2—3.

³⁵ ОР 14. IV 1927, 1; РН 26. V 1926, 2.

мајских прослава. Радничка штампа је такође током целог априла доносила директиве и друге чланке у вези с прославама и активно-стима око њих. Грађанска штампа је такође извештавала о овим припремама и коментарисала их на свој начин.

Месна радничка синдикална већа су у априлу одржавала седнице и на њима доносила програме првомајских прослава, као и планове активности око њиховог извођења. Најчешће су то били обимни програми и планови, нарочито у већим местима. Молба за њихово одобрење подношена је месним полицијским властима. Неколико дана пред Први мај одржавани су заједнички зборови свих синдикалних подружница, на којима су биле извршаване последње припреме за прославу, а понекад се на њима расправљало и о другим актуелним проблемима.

Неколико дана пред Први мај растурани су леци — позиви радницима да обуставе рад и дођу на првомајску прославу, затим плакати са програмом прославе. На дан Првог маја пре подне одржавани су свечани првомајски зборови на којима је иступало и по неколико говорника. После подне су одржавани спортски програми, најчешће фудбалске утакмице, али и утакмице у другим спортским дисциплинама. Увече су одржавани концерти и културно забавни програми у извођењу самих радника. Пошто је у то време у Војводини радило око десет радничких културно-уметничких друштава, ови програми су доста често били на уметничкој висини и углавном са социјалном и борбеном садржином. Састојали су се од позоришних једночинки, рецитација, хорских и соло песама, извођења на музичким инструментима итд. Због различитог националног састава војвођанског радништва ови програми су извођени на српскохрватском, мађарском и немачком језику. После завршених програма одржаване су игранке уз шаљиву пошту, обично до касно у ноћ.

Током целог дана Првог маја растурана је синдикална штампа: свечани бројеви синдикалних листова са црвено уоквиреним уводницима, посебна издања под називом *Мајски спис*, разне популарне брошуре и литература у издању централних синдикалних инстанца социјалне и научне садржине. Осим тога продаване су и слике Маркса (Marx), Енгелса, Лењина, Либкнехта (Liebknecht) и Розе Луксембург (Rosa Luxemburg), дописнице са радничким амблемима и симболима, првомајске значке и црвене траке. Приходи од продаје овога ишли су у корист фонда за помоћ жртвама реакције, понекад и за изградњу радничког дома у неком месту и сл.

Са првомајских зборова и приредби слати су и поздравни телеграми централним синдикалним руководствомима или организацијама у другим местима.

Програми првомајских прослава, делимично или у целини, извођени су изван насељених места, у природи.

Непосредно после Првог маја, листовима радничких синдиката слати су дописи, извештаји о прославама. И грађанска штампа је доносила вести о протеклим првомајским прославама, најчешће кратке, али и нетачне и тенденциозне.

Око организовања и извођења првомајских прослава било је доста посла, чак и онда када су њихови програми били скромни. За извршење задатака око припрема и извођења прослава било је потребно да се ангажује велики број активиста.

Посебних првомајских прослава у организацији графичких радника било је у овим годинама у Војводини само неколико.³⁶ Иако организовани у једну синдикалну организацију која се декларисала као политички неутрална и била изван организационог састава и реформистичких и револуционарних синдиката у земљи, графички радници

³⁶ *Grafički radnik* (Зарпб), (у даљем тексту ГР) 12. V 1923, 2; 19. I 1924, 4; 10. V 1924, 1—2; *Szervezett Munkás* (Суботица), (у даљем тексту SZM) 16. V 1926, 2.

су се стварно делили на присталице једних или других. Код њих је већ и до 1925. било у пракси уведено да према симпатијама за једне или друге појединачно учествују на прославама или реформистичког или револуционарног крила радничког покрета. Централно руководство СГРЈ дало је 1926. преко *Графичког радника* директиву у том смислу³⁷, формулисану више као алузију на такво решење, а већ 1927. г. оваква директива је била сасвим јасно формулисана: на заједничким првомајским прославама да узму учешће и подружнице СГРЈ, а свугде где се прославе буду одвојено одржавале, да се графички радници могу сами и појединачно одредити за једну од њих.³⁸ У 1928. ова директива је била дословно овако формулисана: „... дајемо нашем чланству потпуну слободу да узвишени Празник Рада индивидуално прославе у оном кругу с којим по свом уверењу симпатишу. Нама су драги и једни и други (мисли се на Независне синдикате и УРССЈ — М. П.), сви без разлике који пролетерски мисле, раде и живе. Сви су они наша браћа, с којима ћемо се најзад морати наћи на заједничком делу истинског ослобођења. Нека су нам живи и здрави и нека им је срећан празник.“³⁹

Обустава рада на дан Првог маја, била је код графичких радника сваке године потпуна. Они су због тога могли да учествују на преподневним свечаним првомајским зборовима, а по подне и увече масовно и активно су учествовали у извођењу културно-уметничких, забавних и спортских програма. Њихови фудбалски тимови су играли пријатељске утакмице са тимовима радника осталих струка.⁴⁰

Подружнице банкарских, трговачких и индустријских чиновника у Војводини нису у годинама 1922—1928. организовале ни једну своју првомајску прославу. Њихово учешће на прославама у организацији других такође је било минимално. За разлику од графичких радника, они нису на дан Првог маја никада обустављали рад. Поводом Првог маја и учешћа на прослави 1923. у *Гласнику СБТИЧ* каже се: „... Ми смо још далеко да Први мај примимо као симбол исполинске борбе умног и физичког радништва, за братство, једнакост и слободу свих народа света...“⁴¹

Положај у коме су се банкарски и други приватни чиновници налазили све је више нагонио и чиновништво и руководства СБТИЧ да се идентификују са свим осталим најамним радницима, па настоје преко своје штампе да у то убеди све чиновништво и да пропагирају учешће на првомајским прославама. Тако већ 1927. *Гласник СБТИЧ* пише: „... Ако не дође до заједничке прославе (револуционарних и реформистичких синдиката — М. П.) Извршни одбор ће позвати чланове Савеза и приватне чиновнике да прославе Први мај придружујући се према свом нахођењу и расположењу једном делу радничког покрета.“⁴²

СГРЈ и СБТИЧ су у годинама 1922—1928. били ангажовани и на реализацији јединственог фронта радника. Иступали су као иницијатори и посредници у преговорима за заједничку синдикалну активност, па између осталог и за организовање заједничких првомајских прослава, као и за организационо уједињење радничких синдиката. Њихов допринос у свим овим активностима био је значајан (нарочито графичких радника) и у односу на првомајске прославе.⁴³

У оквиру активности за реализовање јединственог фронта радника у току целог периода од 1922—1928. између Независних синди-

³⁷ GR, 1. V 1926. 1.

³⁸ GR, 1. V 1927. 3.

³⁹ GR, 1. V 1928. 1.

⁴⁰ GR, 12. V 1928. 1.

⁴¹ *Гласник Савеза банкарских чиновника* (Београд) 5. V 1923. 3.

⁴² Исто, 15. IV 1927. 1.

⁴³ *Радник* 12. IV 1923, 2; 15. IV 1923, 3; 12. IV 1924, 1, 3; *Гласник Савеза банкарских чиновника* 27. IV 1926. 4.

ката, СГРЈ и СБТИЧ, с једне, и ГРСЈ (после 1925. г. УРССЈ), с друге стране, водили су се преговори о организовању заједничких првомајских прослава. Иницијатори ових преговора су били Независни синдикати и СГРЈ, а понекад и СБТИЧ. Централно руководство ГРСЈ свесно је саботирало ове преговоре и настојало да на њима никада не дође до споразума. Оно је само три пута пристајало на преговоре (1922, 1923. и 1925. г.), а једном је само дало половичну сагласност за организовање заједничких првомајских прослава (1925. г.).

Друкчији је став имао већи део нижих, а нарочито месних руководстава ГРСЈ и највећи део чланства ове синдикалне организације према реализовању јединственог фронта радника. Иако је њихово руководство било реформистички оријентисано, чланство је било расположено за класну борбу и за заједничку активност са радницима осталих синдиката, али га је централно руководство у томе ометало или сасвим онемогућавало. У Војводини је и поред саботирања свих настојања за заједничку активност од стране централног руководства реформистичког крила радничког покрета сваке године одржана и понека заједничка првомајска прослава. Нарочито је много успеха на томе плану постигнуто у Сомбору и у Суботици, где само због изузетног настојања централног реформистичког руководства да заједничке првомајске прославе по сваку цену спречи, оне у овим местима ипак нису одржане сваке године, иако су ту већ биле постале традиција. Обрнуто је било у Великом Бечкерекy, где ни једне године није могло доћи до споразума о одржавању заједничке првомајске прославе.

Режим је са своје стране такође ометао ове заједничке прославе, јер му ни они ни друге заједничке активности радничких синдиката нису ишле у рачун. Као што су режиму 1919—1920. г., у време деловања масовног и револуционарно оријентисаног радничког покрета, највише сметали баш синдикати (ЦРСВЈ), тако је режим после 1921. г. био још већи противник заједничких активности радничких синдиката. Када је централно руководство реформистичког крила радничког покрета било 1925. принуђено да под притиском расположења свог чланства да и онај половични пристајак за одржавање заједничких прослава, Министарство унутрашњих дела је наговестило забрану првомајске прославе. Тек на интервенцију реформистичких вођа и ради спасавања њиховог каквог-таквог угледа у радним масама, за шта је и режим био заинтересован, пред сам Први мај, Министарство се одлучило да дозволи прославу.

Помињања ограничења у упутствима Министарства унутрашњих дела поводом првомајских прослава, у највећем броју места у Војводини, полиција и жандармерија је у пракси спроводила тако што су она у односу на прославе у организацији револуционарног крила радничког покрета строго примењивана, још више поштрована и самовољно допуњавана новим. Ове прославе су строго контролисане и често пропраћане превентивним хапшењима и малтретирањем њихових организатора и учесника у њима.⁴⁴

Према прославама у организацији реформистичког крила радничког покрета полиција је наређења и ограничења Министарства унутрашњих дела знатно ублажавала и често дозвољавала и оно што је у њима било строго забрањивано: формирање свечаних првомајских поворки и њихово кретање кроз насељена места, одржавање свечаних првомајских зборовна на градским трговима и др. Организаторима прослава у оквиру Независних синдиката то се никада није дозвољавало. Из описа прослава по годинама видећемо да су се реформистичке прославе често одржавале и под заштитом полиције и жандармерије.

⁴⁴ ААПВ, Окружни суд Н. Сад 306/1925; *Радник* 4. V 1924. 3; 13. V 1924. 1; ОР 14. V 1924. 2; 18. III 1926. 2; 15. IV 1926. 2; 8. V 1927. 1; 15. V 1927. 1; 7. V 1928. 2; РН 12. V 1926. 2; 2. VI 1926. 3; 9. V 1928. 2; ААПВ, ВЖ 267/1928.

Мада су прославе у организацији револуционарног крила радничког покрета биле увек мање или више терорисане, а оне у организацији реформистичког биле под окриљем и заштитом режима, идући од 1922. ка 1928. години прве су биле све масовније и борбеније, док су друге биле све малобројније и често се сводиле на неколико десетина учесника (и мање), чак и у великим местима, као у Суботици, Новом Саду итд.

Учесници првомајских прослава у Војводини били су терорисани и од националистичко профашистичких организација Орјуне и Срнао. Пошто су биле шовинистички и националистички оријентисане, ове организације су ометале и прославе реформистичког крила радничког покрета, када се на њима говорило мађарски или немачки.⁴⁵

Због масовности првомајских прослава у организацији Независних синдиката и присуства већег броја омладинаца већини од њих, срнаовци и орјунаши су се теже одлучивали да их ометају и имали мање успеха у растурању ових прослава.⁴⁶

Поред прогона режима, један од главних узрочника тешкоћа за организовање јавних првомајских прослава по мањим местима у Војводини, на којима се није могло окупити више од неколико десетина учесника, биле су и организације Срнао и Орјуна, чије је деловање у Војводини тих година било најинтензивније. Њихов терор је у мањим местима био ефикаснији него у градовима, где се на прославама могло окупити и по неколико стотина и хиљада радника, због чега су се срнаовци и орјунаши теже одлучивали да дејствују.

Године 1922: првомајске прославе у знаку консолидовања револуционарног и омасовљења реформистичког крила радничког покрета у Војводини

У првим месецима 1922. г. снаге југословенског радничког покрета биле су још увек у процесу превирања изазваног Обзномом и Законом о заштити државе и свим оним догађајима и кретањима унутар њега током 1921. г. Његово револуционарно крило, иако малобројно, у условима илегалности рада КПЈ и прогона режима, почело је да консолидује своје редове и припрема се за битку која ће у радничком покрету успоставити нов однос снага за више наредних година. Његово реформистичко крило, које у источним деловима земље и у Војводини до 1921. г. готово и није имало никаквих радних маса за собом, стицајем већ помињаних околности организује се и омасовљује. Ова специфичност југословенског радничког покрета ни једне друге као 1922. није се толико одразила и на првомајске прославе, нарочито оне у организацији његовог револуционарног крила, а у Војводини више него ма у ком другом делу земље.

У месецима који су претходили првомајској прослави 1922. у Војводини су деловали само малобројни комунисти појединци или групе, али изоловано једни од других и без, или са веома slabим и ретким везама понеких од њих са централним партијским руководством (заменички ЦК).⁴⁷ Подружница Независних синдиката у Војводини крајем 1921. и почетком 1922. било је врло мало. До оваквог стања у револуционарном крилу радничког покрета у Војводини, у то време, довео је и појачани терор режима који од атентата на регента (29. јуна 1921. г.) није престајао да бесни. Док СПЈ и син-

⁴⁵ ОР 14. V 1924, 2; РН 7. V 1924, 2; *Torontál* (Вел. Бечкерек) 3. V 1924, 2.

⁴⁶ ОР 14. V 1924, 2.

⁴⁷ Заменички Централни комитет био је именован још јуна 1921. г. да руководи радом КПЈ у случају хапшења чланова Централног комитета. Пошто су чланови истог похапшени августа 1921. г., Заменички ЦК је до Прве партијске конференције (половином 1922. г.) руководио радом илегалне КПЈ (*Преглед историје СКЈ*, 95—97).

дикати под њеним утицајем — ГРСЈ стварају уз помоћ режима своје организације по Војводини и остварују свој утицај на делу пролетаријата немачке народности, дотле револуционарно крило радничког покрета у Војводини под ударцима терора режима преживљава дубоку кризу. Колики се терор спроводио у то време над комунистима и активистима револуционарних радничких синдиката у Војводини види се и по томе што се један број повратника из Совјетске Русије — учесника у октобарској револуцији, који ће у периоду 1921—1929. год. заједно са осталим припадницима револуционарног крила радничког покрета у Војводини носити на својим леђима тај покрет — уз велике тешкоће успевао да повеже са покретом и поново укључи у рад.⁴⁸

Највећи број војвођанских комуниста налазио се у то време у затворима. У посебно тешком положају био је револуционарни раднички покрет у Новом Саду, чији је готово цео актив у другој половини 1921. одседео у београдској Главњачи, а од 33 изведена на познати Видовдански процес⁴⁹, у јануару и фебруару 1922. две трећине су биле из новосадске партијске организације. Иако је већина њих непосредно после завршеног суђења пуштена на слободу⁵⁰, њихово кретање је било дуго времена ограничено и под присмотром полиције.

Специфичност прилика у Војводини пред Први мај 1922. огледала се и у томе што се део чланова Обзнаном забрањених револуционарних радничких синдиката налазио привремено у подружницама реформистичког ГРСЈ-а, а било је још доста и неопредељених синдикалних подружница и струковних савеза. Њих је руководство СПЈ и ГРСЈ сматрало својима и настојало да их и формално укључи у организациони састав реформистичког ГРСЈ. На првомајским прославама у неколицини места наметнуло им се за говорнике и те прославе прогласило својим, мада су њих организовали припадници забрањених револуционарних синдиката из периода 1919—1920.

Због свих тих разлога првомајске прославе у Војводини у организацији Независних синдиката биле су ове године изведене у незнатном броју места. Напротив, оне су у организацији СПЈ и ГРСЈ биле уз помоћ полиције организоване у свим већим радничким центрима и у низу других већих и мањих места.

Пошто се очекивало да ће ове године првомајске прославе бити одобрене, с обзиром на третман радничке класе и њених права у Уставу од 1921. и у Закону о заштити радника од фебруара 1922. године, с обзиром на донекле консолидоване прилике у земљи и у свету, на срећене прилике са суседним државама око разграничења итд. руководства Независних синдиката, СПЈ и ГРСЈ припремала су првомајску прославу још од почетка априла. Уводнике својих централних и покрајинских органа посвећују Првом мају и проблемима око припрема за његово прослављање. Од стране реформиста ови уводници су били искоришћавани и за клеветање комуниста⁵¹, док су се Независни синдикати уздржавали да одговарају на клевете, да не би штетно утицали на повољан исход преговора за организовање заједничких првомајских прослава.

У духу помињане активности на међународном плану за организовање јединственог фронта радника, против јединственог фронта буржоазије, илегална КПЈ је преко Независних синдиката иницирала преговоре са СПЈ и ГРСЈ о заједничкој прослави Првог маја. То је био први покушај заједничке активности у оквиру јединственог

⁴⁸ То су били: Иван Мироницки, Жекеф Секел (József Szekely) из Сомбора, Стеван Дивнин из Жабља, Јанош Домањ (*Domany János*) из Чантавира и др.

⁴⁹ Процес оптуженима за учествовање у атентату на регента.

⁵⁰ Андрија Полгар (*Polgar András*), Божа Машин, Ђирил Колачек и др.

⁵¹ РН 4. XII 1922. 1.

фронта радника у Југославији. Руководство СПЈ и ГРСЈ поставило је себи у задатак да то онемогући. То није било лако, јер се у радничким масама јако осећало расположење за заједничку активност реформистичких и револуционарних синдиката. Да би прикрила ову своју намеру, руководства СПЈ и ГРСЈ прихватила су предлог за преговоре, али су са датумом одржавања преговора одуговлачила све дотле док из техничких разлога више није било могуће организовати заједничку првомајску прославу.⁵²

Иако се руководство СПЈ и ГРСЈ овим и другим поступцима експонирало као чувар интереса буржоазије, оно није престајало да се на речима и даље изјашњава као присталица и поборник идеја јединственог фронта радника. Чак је поводом Првог маја саставило и један плакат који је својим организацијама препоручило да усвоје као резолуцију на свечаним првомајским зборовима, а који је очигледно био у супротности са праксом његових аутора. Део текста овог плаката гласи:

„Сакупивши се на дан 1. маја 1922. г. на позив ГРСЈ и СПЈ. социјалисти радници и раднице Југославије, поздрављају своје другове и другарице широм целог света и изјављују да су солидарни са њима у међународној борби против капитализма.

Социјалистичко друштво Југославије изражава своју пуну солидарност са одлукама трију пролетерских интернационала и заједно са својим класним друговима у целом свету, данас демонстрира: (..)

За јединствено наступање пролетаријата против капиталистичких напада у целом свету!

За руску револуцију, за гладну Русију, за успостављање политичких и привредних веза свију држава са Совјетском Русијом!

За јединство радничке класе у свакој земљи и у Интернационали!“ (..)⁵³

Током априла 1922. Извршни одбор Централног међусавезног синдикалног одбора Југославије (назив за руководство Независних синдиката до јануара 1923. г.) упутило је свим радницима и својем чланству, путем свога органа, неколико прогласа поводом предстојеће првомајске прославе, а пред сам Први мај следећи краћи проглас:

„Радници и раднице Југославије!

Овогодишња прослава 1. Маја има несумњиво прворедан карактер. Истина је да је југословенском пролетаријату још од 1914. године онемогућена прослава 1. Маја, дана манифестације интернационалне пролетерске солидарности. Али 1. Мај 1922. г, обзиром на политичку ситуацију у свету, а специјално у нашој земљи најцрње реакције, мора бити значајан.

Целокупно радништво Југославије ове године мора на један достојанствен начин, онако како то доликује класно-свесном пролетаријату, прославити свој Празник Рада. Овогодишњи 1. Мај мора бити прослављен у знаку протеста против постојеће реакције и терора над радничком класом Југославије, а то ће се најбоље извести

ПУНОМ ОБУСТАВОМ РАДА

протестним манифестацијама и зборовима, како је то где могуће према локалним приликама.

Са паролама Против Реакције, Против Скупоће, за Осмочасовни радни дан, за Јединствени фронт пролетаријата, за Помоћ гладнима у Русији, за Признање Совјетске Русије, за Склапање привредних и политичких веза са Совјетском Русијом, за Право коалиције радништва, за Амнестију жртава реакције у Југославији, против Рагова и ратних конвенција, за Међународни Мир!

То треба да буду пароле борбеног пролетаријата Југославије!⁵⁴

⁵² ОР 4. V 1922, 2—3.

⁵³ ИАПКВ 16.789; С, 7. V 1922, 2—3.

⁵⁴ ОР 13. IV 1922, 1; 16. IV 1922, 1; 27. IV 1922, 2.

За разлику од раније наведене реформистичке резолуције, ставови у овом прогласу били су у пуној сагласности са активношћу Независних синдиката и њиховог руководства.

Из савремене синдикалне штампе види се да се нису очекивала никаква ограничења у програмима првомајских прослава. Обе синдикалне централе позвале су целокупно радништво и своје чланство да Првог маја обустави сваки рад и узме учешће у првомајским прославама.

Међутим, пред сам Први мај, преко великих жупана и њима подређених органа, Министарство унутрашњих дела је забранило у програмима прослава предвиђене свечане првомајске поворке, манифестације и свечане зборове на улицама и трговима. Остали делови програма били су дозвољени, али само у затвореним просторијама или у природи, изван насељених места.⁵⁵ Важност овог ограничења протрела се и на наредне године.

Захваљујући расположењу дела чланства и нижих руководства у организацијама СПЈ и ГРСЈ у Војводини су 1922. г. одржане две заједничке првомајске прославе — у Сомбору и у Суботици.⁵⁶

У Сомбору је пре подне одржан свечани првомајски збор на једном од градских тргова у ужем центру града. На њему је било присутно око 2.000 радника и радница. У име ГРСЈ говорили су чланови његовог месног руководства: Иђушки, Дедакин и Панић, а у име Алталаноша, Ђула Фламан (Gyula Fláman). Независни синдикати нису на овом збору били заступљени својим говорником. По подне је у парку код железничке станице одржана фудбалска утакмица и народно весеље са игранком.⁵⁷

У Суботици је на дан Првог маја у препуној дворани биоскопа Лифке одржан свечани збор на коме је као гласни говорник, од социјалдемократа наметнут, Војин Бркић, један од вођа реформистичког крила радничког покрета у Војводини. Захваљујући томе реформистички листови су ову прославу приказали као свој успех, иако у њеном организовању нису учествовале само подружнице реформистичких синдиката, него и Независних као и неопредељених синдикалних подружница, које су нешто касније прешле у састав Независних синдиката. Алудирајући на познати „Зелићев пуч“⁵⁸ и револуционарну оријентацију радничког покрета у Суботици у годинама 1918—1921. реформисти су се хвалили како су у Војводини толико ојачали да су успели да организују првомајску прославу чак и у Суботици — „у тој комунистичкој кули“.⁵⁹

Првомајске прославе у организацији Независних синдиката одржане су у Земуну, Дарди и Великом Бечкереку. У Земуну је одржан масован свечани збор са којег је упућен поздравни телеграм Централном руководству Независних синдиката.⁶⁰ У Дарди је на дан Првог маја одржан свечани концерт⁶¹ на коме је сакупљено 400 динара прилога за помоћ гладнима у Русији.⁶² У Великом Бечкереку

⁵⁵ ААПВ, ВЖ 297/1922.

⁵⁶ *Положај радничке класе у Југославији*, Београд 1922, 81—83.

⁵⁷ РН 6. V 1922, 2—3.

⁵⁸ Тако је назван покушај радника у Суботици да априла 1920. г. узму власт у месту. (Милан Дубајић, *Раднички покрет у Суботици 1918—1921. г.* Суботица 1966. г. 82—98.)

⁵⁹ РН 9. V 1922, 2; *Положај радничке класе у Југославији*, Београд 1922, 82.

⁶⁰ ОР 11. V 1922, 3.

⁶¹ ОР 19. V 1922, 3—4.

⁶² У другој половини 1921. г. и у другој половини 1922. г. била је и у свету и код нас у току акција заприкупљање помоћи гладнима у Совјетској Русији.

су чланови Независних синдиката прославили Први мај обуставом рада и на излетима у мањим групама изван града.⁶³

⁶³ РН 6. V 1922, 2—3. — Овде се још саопштава да је Месно радничко синдикално веће Независних синдиката путем једног летка позвало чланство и радништво да бојкотије првомајску прославу у организацији реформиста. Овај извор даје и текст летка и описује га, па између осталог се каже да је у његовом врху утиснут знак српа и чекића.

Највећи број првомајских прослава у Војводини у 1922. г. изведен је у организацији Социјалистичке партије Југославије и Главног радничког савеза Југославије.

Велики Бечкерек је једино место у Војводини где је полиција, и поред забране министра унутрашњих дела, дозволила и уличну манифестацију у виду поворке са заставом на челу. Ова поворка од више стотина радника и радница који су на одећу имали и црвене траке кретала се од Дома (социјалистичког) до кафана „Касина“, у чијој је сали одржан збор. На збору су говорили: Јован Фершинг (Johann Versching), Душан Савић, Гавра Живановић, Казимир Чапља и Стеван Петровић, на српскохрватском, немачком и мађарском језику. Збор је закључен радничким хором. По подне и увече одржани су културно-уметнички програм и игранка. Ово је ове године била једина од првомајских прослава у Војводини чији је предвиђени програм био ревидиран и ограничен само забраном одржавања митинга и манифестација у центру града. Месна полицијска власт је била толерантна зато што су организатори прославе, реформисти у радничком покрету и носиоци политике класног мира, гарантовали да се ништа неће догодити непожељно по режим, тим пре што су револуционарно оријентисани радници у Великом Бечкерекy бојкотовали ову прославу.⁶⁴

Руководство Обласног одбора СПЈ и ГРСЈ уложило је велике напоре током априла да што боље организује првомајску прославу у центру Војводине. У то време у Новом Саду није било још ни једне синдикалне подружнице Независних синдиката, као ни њиховог Месног радничког синдикалног већа.⁶⁵ Али је у Новом Саду било највише синдикалних подружница реформистичког ГРСЈ чији су чланови били револуционарно оријентисани и још до краја 1922. напустили ГРСЈ и образовали синдикалне подружнице у оквиру Независних синдиката. У Новом Саду је деловао и мањи број још неопредељених синдикалних подружница и руководство Савеза пољопривредних радника Југославије, тада још такође неопредељено. ГРСЈ их је сматрао за своје, премда су се они нешто касније определили за Независне синдикате. Непостојање Независних синдиката била је велика шанса за реформисте да добром организацијом и указивањем пажње неопредељенима обезбеде успешну првомајску прославу и то искористе за демонстрирање својих тобожњих успеха у придобијању радника за своју концепцију политике и тактике према буржоазији и њеном режиму. Током целог априла је њихова Слобода (Нови Сад) доносила уводнике и друге чланке посвећене 1. мају, а првомајски број Слободе из 1922. имао је чак и додатак на мађарском језику, чији је простор био добрим делом уступљен и неопредељенима.

Од програма великобечкеречке првомајске прославе новосадска се разликовала само по томе што се поворка од Радничког дома (у Темеринској улици бр. 12) до хотела „Слободе“, у чијој је сали одржан збор, кретала без застава и глазбе на челу и убрзаним кораком, а не лаганим, свечаним, те тако није имала изразито манифестациони карактер. Због присуства великог броја коначно неопредељених у тој поворци, ни новосадска полиција, а ни Обласно руководство Социјалистичке партије Југославије за Војводину нису смели ништа да рескрирају и нашли су половично решење између наредбе Министра

⁶⁴ РН 6. V 1922, 2—3; ААПВ, ВЖ 297/1922; *Torontál* 3. V 1922, 2.

⁶⁵ Оно је у Новом Саду основано тек у јануару 1923. г.

унутрашњих дела о апсолутној забрани манифестације и поворке и жеље да се нешто учини и у корист афирмације реформистичких вођа у радничком покрету, за њихове, не мале услуге режиму.

Збору у сали хотела „Слободе“ присуствовало је око 2.000 радника и радница, међу којима и око стотину радника из суседног Петроварадина. Збор је отворио Ђура Хаднађев, а председавао му је Јован Нешић. Секретари збора (записничари) су били Димитрије Ђорђевић и Бик. Говорили су Павле Татић, на српскохрватском језику и Марко Потнер, на мађарском језику. Као уступак неопредељенима, реч је на збору дата и Јоренцу Чауту - старијем (Csaut Lőrinc), председнику неопредељеног Савеза пољопривредних радника Југославије.

У свом говору пуном фраза о отпору капиталистичкој експлоатацији, притиску режима и сл. Павле Татић⁶⁶, није пропустио да „нападне“ новосадску полицију и цео владајући режим за „нечувено насиље“ што нису дозволили да се збор одржи на једном од централних новосадских тргова. Усвојена је такође и (напредпоменута) Мајска резолуција, чија се садржина никако није могла идентификовати са праксом Обласног одбора Социјалистичке Партије Југославије за Војводину.

После збора, око 3.000 радника и радница се у мањим групама упутила на Ратно острво (око 2 км. удаљено од центра града), где су провели до касно увече уз пригодан културни и музички програм.⁶⁷

У организовању првомајске прославе у Новом Саду реформистичко Обласно руководство Социјалистичке партије Југославије за Војводину показало је пуно разумевања, смисла и тактике према режиму и неопредељенима у радничком синдикалном покрету и учинило све за своју афирмацију. После заиста успешно обављене Првомајске прославе веома се разметало овим својим успехом. Већ блиска будућност је показала да је његов утицај на радничку класу био само привидан и резултат већ напред поменутих околности — боравка новосадских комуниста у затворима, непостојање Независних синдиката итд.

У Петроварадину су реформисти такође организовали првомајску прославу на којој је учествовало око 100 радника и радница са својим породицама. Скуп је био у седам сати ујутру у Радничком дому, где је одржан краћи поздравни говор (Боровић), после чега су учесници прославе у колони по двоје кренули у Нови Сад на првомајски збор новосадског радништва у хотелу „Слобода“. Новосадска полиција им није дозволила да се и кроз новосадске улице крећу у поворци, па су до хотела „Слободе“ морали ићи у мањим групама. После завршеног збора у Новом Саду вратили су се у Петроварадин и до касно увече, са члановима својих породица, уз песму, музику и игранку, провели у Радничком дому.⁶⁸

И у Вршцу је првомајска прослава изведена у организацији СПУ и ГРСЈ. Овде је пре првог светског рата био обичај да радничка музика (фанфара), на дан Првог маја, ујутру у пет сати прође улицама града и буди пролетаријат, позивајући га тако на првомајску прославу. После овога је настало окупљање у Радничком дому, где се проводило до касно у ноћ. Пролетаријату Вршца, који је овде у огромној већини био немачке народности, у бившој Југославији је ово било ускраћивано, поред осталих наведених разлога и због тога што је режим старе Југославије све до 1929. имао или отворено непријатељско или нејасно одређено држање према Немцима у Југославији уопште. Због тога када је од 1922. режим дозвољавао првомајске

⁶⁶ Павле Татић спада у ужи круг реформистичких вођа југословенског и војвођанског радничког покрета у годинама после првог светског рата, чије су речи и изјашњавање приликом јавних наступа били у апсолутној супротности са његовим деловањем.

⁶⁷ Слобода (НС) 7. V 1922, 2—3; РН 9. V 1922, 2.

⁶⁸ Слобода (НС) 7. V 1922, 2—3.

прославе, у Вршцу и у неким другим местима у Војводини, првих неколико година су оне ту биле нешто више ограничаване него остале у организацији реформиста.

С обзиром да више година није било првомајских прослава јер су оне у првим годинама после првог светског рата биле забрањене, пролетаријат Вршца је у првомајској прослави 1922. узео масовно учешће. На прослави је учествовао и већи број гостију из околних места. Збор је одржан у кафани „Хембергер“. На српскохрватском језику је говорио др Јован Искруљев, а на немачком, Мерк (Merk). Али је у току одржавања збора полиција поскидала сву декорацију на згради Радничког дома, између осталог и велику црвену заставу. Када је и на месту одржавања збора хтела да уклони Марксову и Енгелсову слику као и црвену заставу и друге радничке амблеме и декоративне елементе у сали где се збор одржавао, организатори збора су се оштро супротставили и спречили полицију да изврши своју намеру. Ипак је полиција конфисковала првомајски број радничког листа на немачком језику, чупала са одела учесника у прослави цветове и црвене траке итд. По подне је одржано народно весеље и игранка.⁶⁹

Синдикалне и партијске организације у оквиру реформистичког крила радничког покрета у Беоцину и у Врднику организовале су масовну првомајску прославу са изванредно богатим програмом у својим местима и заједничку на Иришком венцу. На овим прославама је учествовао и већи број радника и сељака из суседних места — Черевиха, Јаска, Крушедола и Лединаца. На свечаном збору је говорио Сима Котур.⁷⁰

Првомајске прославе у организацији реформиста одржане су још и у Жомбољу⁷¹, где је свечани збор одржан у гостионици „Краус“, у присуству око 2.000 радника⁷², затим у Рудолфснацу, где је на свечаном збору било присутно око 300 радника⁷³, и у Тителу, у присуству око 400 радника.⁷⁴

У Панчеву је такође одржана првомајска прослава, али извор не говори о томе ко је њу организовао.⁷⁵

Од првомајских прослава одржаних у целој земљи у око 50 места, са око 60.000 учесника, у Војводини их је одржано у 14 места са око 10.000 учесника.⁷⁶ Пошто их је највећи број био организован од стране реформиста у радничком покрету, војвођански Први мај у 1922. није имао борбено обележје. Режим је са исходом свих прослава могао бити задовољан јер се на њима није догодило ништа непожељно по њега.

Године 1923: првомајске прославе у условима премене односа снага у корист револуционарног крила радничког покрета у Војводини

До Првог маја 1923. однос снага у радничком покрету Војводине изменио се у корист његовог револуционарног крила. Крајем 1922. и почетком 1923. долази до оснивања подружница Независних синдиката у свим већим местима у Војводини, а у неколико највећих и до формирања њихових месних радничких синдикалних већа.⁷⁷ У го-

⁶⁹ Слобода (НС) 14. V 1922, 3.

⁷⁰ ПН 12, V 1922, 2; РН 9. V 1922, 2.

⁷¹ Данас је Жомбољ у Румунији. Био је у територијалном саставу наше земље до априла 1924. г.

⁷² ААПВ, ВЖ 297/1922.

⁷³ РН 6. V 1922, 2—3.

⁷⁴ Исто.

⁷⁵ Панчевац (Панчево) 7. V 1922, 2.

⁷⁶ Положај радничке класе у Југославији, 81.

⁷⁷ ОР 21. I 1923, 27. V 1923, 13. VIII 1923; РН 6. V 1922.

тово свим местима где је било подружница Независних синдиката било је и комуниста, а у приличном броју њих и организација илегалне КПЈ, чији је рад био обједињен заједничким руководством. Партијске организације Војводине успоставиле су везе и са централним партијским руководством у земљи. На другој конференцији КПЈ у Бечу, одржаној половином 1923. Партијска организација Војводине је имала и своје делегате. Захваљујући активности војвођанских комуниста и других револуционарно оријентисаних радника, долази, дакле, до јачања илегалне КПЈ и Независних синдиката у Војводини.⁷⁸

Ово јачање револуционарног крила радничког покрета у Војводини повољно се одразило и на првомајске прославе 1923. Док претходне године њих у организацији Независних синдиката није готово ни било, у овој години су оне биле организоване у три највећа војвођанска радничка центра — у Новом Саду, Суботици и Великом Бечкерекy и у неколицини других места.

Борба за јединствени фронт је 1923. постала још актуелнија него претходне године. Поново је учињен покушај да револуционарни и реформистички синдикати организују заједничку прославу Првог маја. Овога пута је као иницијатор и посредник наступио Савез графичких радника Југославије (СГРЈ). Његова Централна управа из Загреба, преко своје подружнице у Београду, упутила је Независним синдикатима и ГРСЈ предлог о заједничкој прослави Првог маја. Руководство Независних синдиката је одмах прихватило предлог, док је руководство ГРСЈ најпре захтевало да у преговорима учествују и представници радничких политичких партија — СПЈ и НРПЈ, а када је и овај услов био испуњен, онда је оно започетим преговорима поставило нов услов — да ће преговоре о заједничкој прослави Првог маја водити само у том случају ако се на њима истовремено буде решавало и питање уједињења радничког синдикалног покрета. Овакав услов је био постављен зато што се знало да ће се тако најлакше онемогућити споразум о организовању заједничке првомајске прославе, јер питање синдикалног уједињења није био проблем који се могао решити у кратком времену, као што се могао остварити споразум о заједничком извођењу једне акције. Да не би у радничким масама била разобличена као противник заједничког извођења акција и синдикалног уједињења, руководства СПЈ и ГРСЈ ни овога пута нису могла да одбију учешће у преговорима, али су зато све учинила да до споразума о заједничким првомајским прославама не дође. Из њиховог надменог односа према представницима Независних синдиката и НРПЈ на преговорима од 12. априла 1923. дошло је до изражаја њихово уверење да њиме заједничке првомајске прославе нису потребне, јер ће њихове прославе и овога пута бити довољно масовне, него да је заједничка прослава потребна Независним синдикатима, који се боје да им оне неће успети. Они су се у том свом рачуну веома преварили.⁷⁹

После неуспелих преговора, иницијатор и посредник СГРЈ донео је одлуку да званично у првомајској прослави 1923. не учествује ни у једном од два завађена крила радничког покрета, што је од стране Независних синдиката било оцењено као чудан поступак. Наиме, руководство Независних синдиката је сматрало да је СГРЈ, по логици ствари, требало да учествује на првомајским прославама у организацији Независних синдиката, с обзиром да су они прихватили предлог, док је руководство СПЈ и ГРСЈ минирало преговоре и тиме одбацило предлог.⁸⁰

⁷⁸ Архив радничког покрета Југославије, Београд (у даљем тексту: АРПЈ), фонд Коминтерне (у даљем тексту: КИ) 33 (1—28).

⁷⁹ *Радник* 15. IV 1923. 3.

⁸⁰ Исто, 12. IV 1923. 2.

И ове године је министар унутрашњих дела дозволио да се Први мај може прославити, уз већ позната ограничења.⁸¹ У односу на прославу у организацији реформиста полиција се у појединим местима у Војводини ни ове године није строго придржавала ове министрове наредбе, па је тамо где је њихово руководство гарантовало ред, дозвољавала уличне поворке.

Мада споразум између Независних и реформистичких синдиката о заједничкој првомајској прослави ни ове године није постигнут, њих је ипак било, али само неколико у целој земљи, а у Војводини само у Земуну, где је било масовна обустава рада и на прослави учествовало преко хиљаду радника и радница.⁸²

Првомајске прославе у оквиру револуционарног крила југословенског радничког покрета организовали су заједнички НРПЈ и Независни синдикати. Мајски спис у њиховом издању растурен је по целој земљи у 5.000 примерака.⁸³ Али пошто месних организација НРПЈ у Војводини у то време још није било, тај посао су обавила месна радничка синдикална већа Независних синдиката.

На прослави у Новом Саду било је преко хиљаду учесника. Пре подне је одржан свечани збор, а по подне концерт који је завршен весељем и игранком до касно у доћ.⁸⁴ У Суботици, где је обустава рада била делимична, цео програм првомајске прославе је изведен у природи, изван града. На преподневном збору и поподневном народном весељу учествовало је преко хиљаду радника и радница.⁸⁵

У Великом Бечкереку је била масовна обустава рада. Као и претходне године, Месно радничко синдикално веће Независних синдиката је путем плаката позвало раднике да бојкотују реформистичку прославу, а уместо одржавања уобичајеног и предвиђеног програма првомајске прославе са свечаним збором, концертом, весељем и игранком, револуционарни пролетаријат Великог Бечкереча масовно је учествовао на сахрани два своја друга, којом приликом су се погрбне поворке кретале кроз центар града. На оба погребна је учествовало око 2.000 радника и радница. Говорници на њима су на пригодан начин говорили и о Првом мају и положају радничке класе.⁸⁶

У Панчеву је такође изведена веома успела првомајска прослава, у којој је учествовао велики број радника и радница. Програм прославе је био врло обиман и састојао се из свечаног збора, концерта, забаве и игранке.⁸⁷

Првомајске прославе у организацији реформиста такође су биле масовне у већини случајева, али оне нису имале борбени карактер, јер су се њихови организатори постарали да оне добију карактер сусрета и излета на којима се цео дан забављало.

Прослава у Новом Саду обављена је тако што је скуп био у Радничком дому (Темеринска улица бр. 12), одакле се у поворци отишло на Ратно острво (код Раје), где је одржан свечани збор на коме су говорили др Милан Секулић и Војин Бркић. На прослави је учествовао и већи број гостију из Темерина, Титела, Селенче, Буљкеса и још неких места. Између реформистичких првомајских прослава у Београду и Новом Саду измеђени су и подздравни телеграми. На прослави је било присутно неколико хиљада радника и радница и сва радничка (коморско-уредска) бирократија.⁸⁸

⁸¹ *Torontál* 3. V 1923, 2.

⁸² GR 5. V 1923, 1; OP 6. V 1923, 2.

⁸³ АРПЈ, КИ, 69.

⁸⁴ OP 6. V 1923; 2; Sz M 6. V 1923, 4.

⁸⁵ OP 10. V 1923, 2.

⁸⁶ PH 6. V 1923, 3; OP 10. V 1923, 2.

⁸⁷ Sz M 20. V 1923, 3; OP 13. V 1923, 2.

⁸⁸ *Слобода* (НС) 6. V 1923, 2—3.

Масовне и са богатим програмом првомајске прославе из претходне, 1922. године, поновљене су у организацији реформиста у Беоцину и Врднику и ове године. Оне су изведене без икаквих ограничења. Месна полицијска власт је овде дозволила и уличне поворке и манифестације. На ове прославе је као делегат Обласног одбора СПЈ за Војводину био изаслат секретар Радничке коморе за Војводину Павле Татић.

У Беоцину је Првог маја ујутро био општи скуп у Радничком дому, одакле се у поворци по четири у реду, са црвеном заставом и радничком фанфаром на челу, отишло на гробље, где је откривен споменик једном умрлом пролетеру, после чега је поворка од више стотина радника и радница кренула на Иришки венац. Учесници првомајске прославе у Врднику такође су кренули према Иришком венцу, у поворци од неколико стотина радника на челу са заставом и радничком музиком. Обе поворке су се око 11 часова састале на Иришком венцу, где је неколико часова трајао свечани збор и радничко весеље. На збору су говорили Татић, Братковић и Брадић. По подне око четири часа обе групе су се после краћих опроштајних говора растале и опет у поворци кренуле ка својим местима становања — према Беоцину, односно Врднику, где су до касно у ноћ одвијао пригодан програм првомајске прославе, весеље и игранка.⁸⁹

По форми и програму извођења ова првомајска прослава спада у најсвечаније и најбројније у Војводини 1923. г., иако је и њој недостајао борбени дух и тон, о чему су се њени организатори унапред побринули.

На прославама у Новом Саду и на Венцу референти су поред излагања о Првом мају и његовој историји као празнику солидарности и међународног пролетаријата искористили прилику и да клевећу комунисте и револуционарно крило радничког покрета, да се веома звучним фразама изјашњавају за заједничку активност и синдикално уједињење, док су у практичној делатности и пре и после свим средствима то онемогућавали.

За разлику од њихових прослава у Новом Саду и на Иришком венцу, прослава у Великом Бечкереку је била малоброја. На свечаном збору у кафани „Београд“ било је једва три стотине присутних. На збору су поред Казимира Чапље, као главног референта, говорили још и Смољановић, Виршинг (Versching) и Крстић.⁹⁰

Првомајске прославе те године у организацији ГРСЈ и СПЈ биле су уједно и последње њихове масовније прославе у Војводини.

Специфичност првомајских прослава у Војводини 1923. била је у томе што су Независни синдикати у Војводини успели да организују своје прве масовне првомајске прославе. Њихови свечани зборови су имали велики значај, јер се на њима први пут после забране рада револуционарног радничког покрета из периода 1918—1921. чула реч представника борбеног пролетаријата. Говорници на њима су поред излагања историјата и значаја Првог маја конкретно и приступачно и без звучних псеудоборбених фраза говорили и о актуелним проблемима радничке класе, о потреби организовања, како би се могао пружити ефикасан отпор капиталистичкој експлоатацији итд.

Њихове првомајске прославе обележиле су почетак промена у односу снага између револуционарног и реформистичког крила радничког покрета у Војводини.

Подружница графичких радника у Новом Саду одржала је 1923. своју посебну прославу, којом приликом је отворен Дом графичких радника у Новом Саду.⁹¹

⁸⁹ Исто.

⁹⁰ РН 6. V 1923, 3; *Torontál* 3. V 1923, 2.

⁹¹ GR 12. V 1923, 2; 19. I 1924, 4.

Године 1924: првомајске прославе као сведочанство премоћи и омасовљења снага револуционарног крила радничког покрета у Војводини

Кретање у разједињеном југословенском радничком покрету, до маја 1924. г., довела су до нових промена у односу снага између његовог револуционарног и реформистичког крила, а првомајске прославе од те године биле су очигледан доказ да се тај однос битно изменио у корист његовог револуционарног крила. То нарочито потврђују подаци о броју учесника на првомајским прославама у организацији Независних синдиката, с једне, и реформистичких, с друге стране. Тако је у Загребу на прослави у организацији Независних синдиката учествовало 7.000 радника и радница, на прослави у организацији ГРСЈ (ОРС) 130, а на прослави у организацији Хрватског радничког савеза 100 радника и радница.⁹² У Београду је на прослави у организацији Независних синдиката узело учешћа 6.000, а на прослави у организацији ГРСЈ 150 радника и радница.⁹³ Сличан однос је био и у другим градовима у земљи — у Сарајеву, Нишу и др.⁹⁴ и у Војводини — у Новом Саду, Вел. Бечкерек, Суботици итд. Узроци овој појави били су многобројни. Говорићемо о онима од њих који су постојали и у Војводини.

Међу прве без сумње спада околност што су и легалне и илегалне организације, кроз које је револуционарни раднички покрет деловао, у то време већ осетно ојачале.

Током 1923. и у Војводини долази до стварања организација КПЈ. У мају 1923. Централно партијско веће КПЈ одлучило је да се оформе и обласни секретаријати у Великом Бечкерек, Суботици и у Новом Саду, што је доказ да се и у Војводини кренуло напред на плану организационог јачања КПЈ. У првој половини 1924 г. КПЈ у Војводини је имала 8 организација са 41 чланом. Успеси, међутим, које су војвођански комунисти постигли у другој половини 1923. и у првој половини 1924. претпостављају њихове јаче снаге од наведених.⁹⁵

Током друге половине 1923. и почетком 1924. у Војводини је формирано око десет месних организација НРПЈ са око 200 чланова⁹⁶ и четири месне организације СКОЈ (Савез радничке омладине Југославије) са око 100 чланова.⁹⁷ У свим већим местима у Војводини постојали су Независни синдикати са својим месним радничким синдикалним већима. Независни синдикати су водили бескомпромисну класну борбу, која се поред њиховог залагања на решавању низа социјалних и радничких проблема, њиховог инсистирања на провођењу у живот радничког законодавства и др., огледала и у енергичном иступању приликом већег броја тарифних покрета и штрајкова.⁹⁸

Део чланова свих наведених организација активно је радио у разним друштвеним организацијама, као што је Удружење кирајџија, затим у разним културно-уметничким и спортским друштвима, као и у радничким синдикалним организацијама изван Независних синдиката.

⁹² ОР 8. V 1924, 2.

⁹³ Радник 1. V 1924, 3.

⁹⁴ ОР 8. V 1924, 2.

⁹⁵ АРПЈ, КИ 33 (1—28), 69 (4). — У овом фонду су подаци за војвођанску организацију КПЈ врло оскудни и непотпуни. Оно што су војвођански комунисти постигли током 1923—1924. г. у свом раду на стварању и јачању легалних организација револуционарног крила радничког покрета (НРПЈ и Независних синдиката) сведочи о њиховој бројној снази већој од оне која је била регистрована код централног партијског форума.

⁹⁶ АРПЈ, КИ, 68.

⁹⁷ АРПЈ, КИ (младих), 10.

⁹⁸ Сву ову делатност Независних синдиката у Војводини регистровани су листови: *Организовани радник* (Београд), *Szervezett Munkás* (Београд), *Радник* (Београд) и др.

Иако број припадника свих ових политичких, легалних и илегалних организација револуционарног крила радничког покрета у Војводини није био већи од неколико стотина чланова, а број припадника Независних синдиката — од неколико хиљада⁹⁹, њихова снага и делатност била је довољна да Првог маја 1924. заталаса радне масе у Војводини и да их у заиста импозантном броју окупи на првомајским прославама.

Један од важних узрока је био такође и околност што је трогодишњи рад (1921—1923 г.) удружених реформиста (социјал-патриота и центрумаша) разоткрио ове као људе који су искористили и злоупотребили спегифичне прилике у југословенском радничком покрету 1921. г. и после ње (разбијање револуционарног радничког покрета из периода 1919—1921. од стране режима) и уз помоћ полицијског терора, врбовањем и застрашивањем, привидно ојачали политичке и синдикалне организације свог реформистичког крила, насупрот револуционарном, које је наставило да живи и бори се у условима илегалности и полуилегалности и жестоког терора режима, над њим.

Околност што је руководство реформистичког крила југословенског радничког покрета држало у својим рукама све руководеће положаје у радничким коморама, окружним уредима и осталим радничким установама, оформљеним на основу Закона о заштити државе, ставила га је у положај посредника између радника и послодаваца и радника и режима, у вези са свим питањима заштите радничких интереса и потреба. И баш то њихово посредовање је имало карактер служења интересима буржоазије, а не радничке класе. Нарочито се њихово посредовање код тарифних покрета и штрајкова увек завршавало таквим решењем спорова и сукоба између радника и послодаваца да су радници добијали или ништа или само мрвице са капиталистичке трпезе. Овакву услугу су им капиталисти и њихов режим плаћали добрим положајима и платама у поменутих радничким установама. Реформистичко руководство се трудило да то прикрије звучним фразама критиковања капиталистичког режима. То ипак није било довољно да прикрију своју стварну службу буржоазији. Радници су се свакодневно осведочавали да реформистичка политика класног мира не води ничему и да припадност реформистичком крилу радничког покрета нема своје праве сврхе.

Због тога је флукуација чланства у реформистичком ГРСЈ била у сталном порасту. То показују и следећи подаци¹⁰⁰:

	Прошло чланова кроз орг.	Задржало се чланова	Флукуација
1921.	30.213	29.323	890
1922.	45.772	39.183	6.569
1923.	48.010	36.755	11.255

Иако је, према овим подацима (који се односе на целу земљу), број чланова преувеличан¹⁰¹ а флукуација умањена, она је, и овако приказана, била велика. Један други извор нас обавештава да је флукуација чланства у ОРС-у износила 90%, тј. да се једва 10% чланова задржавало у организацији.¹⁰²

Прилике у којима је радничка класа Југославије живела захтевале су решавање низа економских и социјалних проблема. Први симптоми доцније кризе капиталистичке привреде и у свету и код нас јавили су се већ 1922 г., а наредне, 1923, још јаче дошли до изражаја и најпре се одразили на положај радничке класе. Тако су 1923. у Војводини животне намирнице и друге основне животне потребе

⁹⁹ ОР 9. XII 1923, 2; 27. XII 1923, 3; 1. XI 1922, 3; Sz M 6. I 1923, 2.

¹⁰⁰ Мајски спис (СПЈ) за 1924. г.

¹⁰¹ Стварно се број чланова ГРСЈ кретао око 26.000 (АРПЈ, КИ, 69 II/30).

¹⁰² РН 19. V 1923, 1.

покупили за 25—40%, а наднице су се повећале само за 10—25%. Незапосленост је била у сталном порасту. Број незапослених у Војводини у појединим професијама је износио од 60—90% и они су били принуђени да траже посла изван Војводине или чак изван Југославије. Током 1923. је, само према званичним подацима Радничке коморе, било 20 штрајкова.¹⁰³

У таквим случајевима се није могло тактизитирати између интереса радника и капиталиста, како је то реформистичко вођство чинило и истовремено се залагати за побољшање положаја радника. Прво је искључивало друго, и обрнуто. Истинско залагање за интересе радничке класе значило је неминовно доћи у сукоб са буржоазијом и њеним режимом, као што су то Независни синдикати током 1922. и 1923. г. показали у свом раду, због чега су и били изложени прогону од стране режима и денунцирањима реформистичког вођства. Због тога су симпатије и организационо обухваћеног и необухваћеног радништва према Независним синдикатима порасле. Међутим, пошто је припадност Независним синдикатима повлачила за собом прогоне од стране режима, нарочито у Војводини, прилив учлањивања радника у њих није био ни приближно раван стварним симпатијама радника за њих и духовне припадности њима. Доказ да су Независни синдикати у Војводини стварно имали много више присталица у редовима радника него што су их имали и формално учлањених биле су и првомајске прославе 1924. г. у њиховој организацији, на којима су око трећине учесника били синдикално неорганизовани радници. Исто тако, првомајске прославе од ове године доказале су да је чланство КПЈ, НРПЈ, СРОЈ, и Независних синдиката било само политички актив и језгро револуционарног крила радничког покрета у Војводини, а да је он стварно био много масовнији од формално учлањених у његове илегалне и легалне политичке организације и у његову синдикалну организацију.

Ове године је такође учињен покушај да у духу борбе за јединствени фронт радника револуционарно и реформистичко крило радничког покрета организује заједничке првомајске прославе. Као иницијатор је поново иступио Савез графичких радника Југославије (СГРЈ). За разлику од претходне две године, овога пута се све непредвиђено брзо окончало. Наиме, пошто руководство ГРСЈ није ни одговорило на предлог, СГРЈ је прекинуо сваку даљу активност у посредовању. С обзиром да је руководство Независних синдиката дало позитиван одговор на предлог СГРЈ, послало је своје представнике на заказани састанак, на ком се, међутим, нису појавили чак ни представници СГРЈ, нити руководство Независних синдиката обавестили да на њега неће доћи и да су одустали од посредовања. Стекао се утисак да је СГРЈ овога пута иступио као посредник из формалних разлога, а не ради искрене жеље и намере да ту своју мисију докраја испуни. Овакав његов поступак је револуционарно крило радничког покрета веома негативно оценило.¹⁰⁴

Тако је опет остало све по старом — да се организују и изведу двоструке првомајске прославе, а да заједничке и ове године буду само изузетак. Током априла у уводницима својих централних и покрајинских органа синдикална руководства пишу о овом проблему.

Реформистичке Радничке новине клеветају револуционарни раднички покрет, мада су и ове и претходне две године саботирале организовање заједничких првомајских прослава. У свом Мајском спису од 1924. у чланку „Две прославе“ (стр. 3) оне пишу: „Годинама смо се борили за уједињење [...] комунисти су то одлучно одбијали [...] Но после три године нужда и искуство натерали су их да код синдиката учине уступак под извесним условима, али што се партије тиче,

¹⁰³ Извештај Радничке коморе за Војводину, за 1922. год. III, IV. Нови Сад 1925, 27—29.

¹⁰⁴ Радник 12. IV 1924, 1. 3; ОР 3. IV 1924, 1.

ту одбијају сваки рад на организационом јединству. Код синдиката они уједињење везују за услов: да синдикати не буду у великој међународној синдикалној заједници, у синдикалној интернационали [...]

Организовани Радник (орган Независних синдиката) оптужује реформистичко вођство као саботере заједничке активности и синдикалног уједињења.

Услови за прославу Првог маја од министра унутрашњих дела остали су исти као и претходних година, али је њихова примена од полиције и жандармерије у Војводини имала још оштрији курс ка ублажавању министрових услова у односу на првомајске прославе у организацији реформиста и поощравање тих услова у односу на прославе у организацији револуционарног крила радничког покрета у земљи. Хапшењем и малтретирањем припадника Независних синдиката, НРПЈ и СРОЈ-а, режим је хтео да спречи прославе у њиховој организацији. У томе је делимично успео и у Војводини, али је, као што је то случај на дан Првог маја 1924. г. у Новом Саду показао, учинио себи лошу услугу — примењеним мерама против припадника револуционарног крила радничког покрета још више га је популарисао међу радницима и пред јавношћу. Режим је у целој земљи 30. априла и Првог маја похапсио 924 припадника револуционарног радничког покрета. Хапшења су извршена и у Војводини — у Новом Саду и Земуну.¹⁰⁵

У оквиру револуционарног крила радничког покрета првомајске прославе су организовали Независни синдикати, НРПЈ и СРОЈ. У самом почетку уприпрема дошла су до изражаја неслагања између руководстава Независних синдиката и НРПЈ о питању да ли СРОЈ треба да учествује у прославама као организација, са својим референтима на свечаним зборовима, или не.¹⁰⁶ Ствар је била у томе што је до фебруара 1924. СРОЈ био у организационом саставу Независних синдиката, а отада самостална политичка организација, под идеолошко-политичким утицајем НРПЈ односно КПЈ. Иако је одлуку о овоме донео сам СРОЈ на свом Конгресу од 10. фебруара 1924, руководство Независних синдиката није хтело да прими такво решење, па је игнорисало СРОЈ као самосталну организацију. То је био непосредан повод спору. Прави је узрок, међутим, била околност што су фракције у КПЈ у то време већ знатно ојачале и руководства НРПЈ и КПЈ прешла у руке леве фракције, а у Независним синдикатима у руке десне фракције, што је осамостаљивањем СРОЈ-а десна фракција изгубила могућност да омладину држи под својим надзором и спречава њену активност. Издавајуће СРОЈ-а из организационог састава Независних синдиката продубило је кризу у југословенском револуционарном радничком покрету а руководство Независних синдиката је предузело прави бојкот против СРОЈ-а.¹⁰⁷ Пошто је и у Војводини било припадника десне фракције у КПЈ, овај бојкот је имао дејство и на поједине војвођанске организације СРОЈ-а.¹⁰⁸

На заједничкој седници руководства НРПЈ и Независних синдиката од 4. априла 1924. дошло је и до оспоразума по коме је било предвиђено да СРОЈ и Секретаријат жена не иступају на Првомајској прослави и припремама око ње као посебне организације.¹⁰⁹ Међутим, пред сам Први мај ова одлука је ипак замењена другом, по којој су СРОЈ и Секретаријат жена иступили као посебна организација у припремама и у извођењу првомајских прослава, дали на њима своје посебне говорнике итд. Тако се поступило у Београду, Новом Саду и још неким местима.¹¹⁰

¹⁰⁵ *Радник* 21. V 1924, 3.

¹⁰⁶ АРПЈ, КИ, (младих), 10, (29).

¹⁰⁷ Исто. 9 (27—29).

¹⁰⁸ Исто. 10 (12).

¹⁰⁹ АРПЈ, КИ. 53 (1—3).

¹¹⁰ *Радник* 4. V 1924, 3.

У оквиру припрема за Први мај Централни одбор НРПЈ објавио је у *Раднику* од 19. априла 1924. Првомајски манифест под насловом: „Организацијама и члановима НРПЈ и радном народу вароши и села“, чији завршни део гласи:

„Радници и раднице Југославије!

Са своје прве седнице, одржане 13—14. Априла ове године Земаљско Веће Н.Р.П.Ј., упућујући овај манифест организацијама и члановима Н.Р.П.Ј. позива их, да искористе окупљање пролетерских маса приликом прославе Првог Маја, да у име потиштених и обесправљених манифестују своју пуну солидарност са Н.Р.П.Ј. и да јој пруже пуну потпору у борби против данашњег реакционарног режима.

И ако је међународни пролетаријат у овој години претрпео највећи губитак, изгубио свог генијалног вођу, друга и учитеља Лењина, ипак ће се 1 Маја ове године величанствено прославити свој празник рада и тиме показати својим непријатељима, да је смрт његовог учитеља још јаче и чвршће спојила његове редове.

Потиштени и обесправљени!

Добимо сви на прославу 1. Маја и манифестујмо нашу борбену вољу, да ћемо се борити против данашњег реакционарног режима заснованог на Видовданском Уставу и Закону о заштити државе. Изјавимо да ћемо се борити против данашње политике националног угњетавања а за федерацију радничко сељачких република, које ће једино гарантовати најпунују равноправност свију нација у Југославији.

Објавимо широм целе Југославије нашу паролу:

Земљу са инвентаром сељацима, без откупа и накнаде!

Протестујмо против саботаже радничког законодавства!

Тражимо 8 часовни радни дан и спровођење Закона о заштити и осигурању радника!

Захтевајмо мир и савез са Совјетском Русијом!

Протестујмо против режима белог терора! Тражимо амнестију политичких и војних криваца! Сакупљајмо добровољне прилоге за жртве реакције и њихове породице!

Тражимо, да се укину посредне порезе и да сви порески терети падну на капитал и вишак вредности!

Јачајмо наше синдикалне и партијске организације! Учвршћујмо, развијајмо, уједињујмо, побољшавајмо наше редове користећи се искуством међународне радничке класе!

Сакупљајмо Првог Маја добровољне прилоге за фонд Радника! Сакупљајмо претплатнике за нашу радничку штампу, пишимо у нашој штампи!

Протестујмо против цепеначке политике Главног Радничког Савеза и његових савезника!

Нека громко одјекују Првог Маја наше пароле:

Доле са законом о заштити државе!

Доле са империјалистичким ратовима!

Живео јединствени раднички фронт!

Живело организационо јединство синдиката!

Живео раднички сељачки савез!

Живела радничка сељачка влада!

Живела слобода нација!

Земаљско Веће Независне
Радничке Партије Југославије

Још почетком априла Централни одбор НРПЈ послао је својим организацијама у Војводини Тезе за реферате на свечаним Првомајским зборовима. Ове Тезе садрже поред историјата Првог маја и актуелну међународну политичку ситуацију, прилике у међународном радничком покрету, обавештења о терору режима, у њима се напада Обзнана и Закон о заштити државе итд. Њихова садржина је противна ономе што је према наређењу министра унутрашњих дела било дозвољено да се на првомајским зборовима говори.¹¹¹

¹¹¹ ААПВ, Окружни суд Н. Сад 306/1925. г. Није сачуван ни један реферат одржан на прослави Првог маја 1924. г.

НРПЈ и Независни синдикати су поред свечаних бројева својих централних и покрајинских листова издали и неколико брошура и Мајски спис у 8.000 примерака.¹¹²

НРПЈ и Независни синдикати одржали су у Београду 20. априла заједнички збор на коме се говорило о Првом мају и припремама за прославу. Према закључцима тога збора и директивама датим путем штампе, такви зборови требало је да се одрже и у осталим деловима земље.¹¹³

Руководство Независних синдиката дало је упутство својим организацијама у целој земљи да се припремају за Првомајску прославу и настоје да и поред одбијања централног реформистичког вођства (руководства СПЈ и ГРСЈ) свугде покушају да се споразумеју са месним руководством ГРСЈ ради заједничке, јединствене првомајске прославе у сваком месту.¹¹⁴

Тако је у Војводини у два места дошло до заједничких првомајских прослава — у Сремској Митровици и у Жабљу.

Због тога што су се у Сремској Митровици радници из обе синдикалне организације (реформистичке и револуционарне) сложили да Први мај прославе заједнички, месна власт је забранила цео програм прославе — збор, растурање мајског летка и концерт. Упркос забрани, радници су Првог маја обуставили рад и на грађанској стрељани одржали првомајски збор у коме је узело учешћа око 300 радника. По подне је у гостиони „Јелен“ одржан концерт и дат позоришни комад „Рудари“.¹¹⁵

У Жабљу су радници такође обуставили рад и одржали заједничку првомајску прославу, али се из обавештења не види како је она протекла.¹¹⁶

У организацији револуционарног крила радничког покрета у Војводини посебне првомајске прославе су одржане у Новом Саду, Суботици, Великом Бечкереку, Сомбору, Панчеву, Земуну, Старом Бечеју и Фекетићу.¹¹⁷

Припреме за првомајску прославу и оно што се у вези с њом догодило у Новом Саду заслужује посебну пажњу.

Подружнице Независних синдиката у Новом Саду су се током 1923. учврстиле и омасовиле. Седам подружница је бројало око 500 чланова. Њихов рад је био од јануара 1923. обједињен Месним радничким синдикалним већем. Крајем 1923. формирају се и месне организације НРПЈ и СРОЈ-а. Постоје такође и илегална организација КПЈ и СКОЈ-а.¹¹⁸ То је била значајна политичка и кадровска снага која је организовала првомајску прославу и њено својеврсно извођење. У то време у Новом Саду активно ради неколико истакнутих припадника и руководиоца револуционарног радничког покрета у Војводини: Никола Ковачевић, комунистички народни посланик из 1920, а сада, 1924, један од секретара Покрајинског одбора НРПЈ за Војводину, Никола Црвенчић, секретар Месне организације НРПЈ у Новом Саду, Благоје Паровић и Мирослав Пинтар, организатори и руководиоци СРОЈ-а у Војводини¹¹⁹, Андрија Полгар, Ђирил Колачек, Јо-

¹¹² АРПЈ, КИ, 69, II.

¹¹³ ОР 10. IV 1924, 1.

¹¹⁴ ОР 20. IV 1924, 1; 24. IV 1924, 1; *Радник* 19. IV 1924, 4.

¹¹⁵ *Organizovani radnik* (Загреб) 8. V 1924, 2.

¹¹⁶ *Радник* 4. V 1924, 3 (Извештај о прослави је послао Стеван Дивнин).

¹¹⁷ Постоје индиције да су прославе ове године одржане у још неколико места.

¹¹⁸ Обласни, односно покрајински секретаријати НРПЈ налазили су се у Вел. Бечкереку, али је један њихов део био у Н. Саду. Покрајинско руководство СРОЈ још није постојало, него само опуномоћеник Централне управе СРОЈ (Мирослав Пинтар) са задатком да га формира. Покрајинско веће Независних синдиката за Војводину такође још није постојало (ИАПКВ, бр. 20742, сећања Мирослава Пинтара).

ван Шипош, Васа Бесермењи¹¹⁹, Божа Машић, Јован Вимислински (János Vimiszlinszky), Симон Палинкаш (Simon Pálincás) и др.

На заједничкој седници НРПЈ и СРОЈ-а, одржаној 24. априла у просторијама Радничког дома (кафана „Фехер“ у Уставској улици бр. 42), донет је програм првомајске прославе, утврђен текст плаката и летка, начињен план њиховог растурања уочи Првог маја и других активности око првомајске прославе.¹²¹

Неколико дана пред Први мај били су по граду излепљени леци Независних синдиката који су обавештавали радништво о месту и програму прославе. Ове летке с уприпадници СПЈ и ГРСЈ (чиновници Радничке коморе и Окружног уреда) кидали и преко њих лепили своје. Припадници Независних синдиката су на ту меру одговорили тако што су преко реформистичких летака поново лепили своје. Тако је то трајало два-три дана. Кад реформисти нису могли да са припадницима Независних синдиката друкчије изађу на крај, издејствовали су да полиција донесе одлуку о забрани „комунистичког летка“. Као што ћемо видети, тиме ипак нису постигли оно што су хтели — да међу раднике унесу забуну о месту одржавања прославе и тиме обезбеде учеснике на својој прослави.¹²²

На дан 29. априла увече и у току ноћи између 29. и 30. априла били су у великом броју излепљени плакати у издању новосадске организације НРПЈ, СРОЈ и Независних синдиката. Такође је том приликом излепљен и манифест који је издао Централни одбор НРПЈ у Београду.

Како у најужем центру града тако и у његовим свим другим деловима, чак испред зграде Окружног суда, полиције, Градске куће и на низу других јавних зграда, биле су излепљене ове плакате. Град је 30. априла освануо сав у црвеним плакатима и лецима који су позивали раднике да Првог маја обуставе рад и дођу на првомајску прославу. У раним јутарњим часовима полиција није интервенисала. Тек после осам сати, у време доласка у канцеларије највиших представника власти и установа, настала је паника, а дотле је велики број грађана имао времена да, ни од кога ометан, прочита текст плаката који је гласио:

„Другови и другарице!

Радничка класа у Југославији као и у целом свету прославиће свој празник рада 1. Мај потпуном обуставом рада манифестујући своје оправдане захтеве.

Тога дана радничка класа у Новом Саду као и целој земљи заједно са Независним Радничким Синдикатима, Независном Радничком Партијом и Радничком Омладином Југославије подиже свој глас:

Против политичке реакције, против Закона о заштити државе, а за слободу рада и организовања Независних Радничких Синдиката, Независне Радничке Партије и Радничке Омладине Југославије.

Против социјалне реакције и за најпотпуније радничко законодавство, за заштиту и осигурање, за осмочасовни радни дан. Против економског и финансијског исисавања радничке класе и сиромашних маса села и вароши, против скупоће.

Против беспослице, а за најпотпунију државну и општинску помоћ беспослених радника и радница.

За јединствени фронт пролетаријата и организационо јединство синдикалног покрета.

За савез радника и сељака, за радничко сељачку владу.

¹¹⁹ Изградња покрајинског руководства СРОЈ била је у току. Паровић и Пинтар су дошли у Н. Сад половином 1923. г. из Тузле, испред полицијских прогона, зато што су тамо организовали СКОЈ и СРОЈ.

¹²⁰ Шипош и Бесермењи су после 1929. г. напустили револуционарни раднички покрет.

¹²¹ ААПВ, Окружни суд Н Сад 306/1925.

¹²² ОР 18. IV 1924, 2—3; Радник 4. V 1924, 3.

Против хегемонистичке угњетачке политике буржоазије, за слободу и право самоопредељења нација Југославије.

Земљу сељацима без икакве накнаде.

Савез са Совјетском Русијом.

Против рата и за непомирљиву класну борбу пролетаријата.

Зато другови и другарице напустимо сви до једног наше мрачне радионице и 1. Маја дођите на

МАЈСКИ ЗБОР

који ће се одржати у биоскопу „Аполо“, у 9 часова пре подне и на

МАЈСКИ КОНЦЕРАТ

који ће се одржати у грађанском стрелишту с почетком у два часа поподне. Улазнице добровољни прилог.

Да живи класна борба пролетаријата која ће донети ослобођење свим експлоатисанима и угњетенима!

Живела класна свест пролетаријата!

Независни Раднички Синдикати Југославије
Независна Радничка Партија Југославије
Савез Радничке Омладине Југославије
у Н. Саду.¹²³

Градоначелника, полицијског великог капетана, председника Окружног суда, државног тужиоца и друге појединце са врхова лествице чиновничке хијерархије чекало је по изласку из станова „непријатно изненађење“ — „црвени комунистички плакати“ излепљени на самим улазима у њихове установе које су грађани и њихови потчињени службеници читали и коментарисали. Затим је настала паника и оштри телефонски разговори, а после њих и усмено наређење да се одмах организује кидање и префарбавање „комунистичких плаката“. На улазу у зграду Окружног суда плакат је покидао сам државни тужилац. Полицијском капетану, шефу политичког одељења новосадске полиције, Бакову, пребацивано је „да су му комунисти о нос окачили свој црвени плакат“¹²⁴

После завршене акције кидања плаката у којој је учествовао чиновнички и полицијски апарат, настала су хапшења. Током поподнева 30. априла и у ноћи између 30. априла и Првог маја похапшено је 17 руководилаца и припадника револуционарног радничког покрета у Новом Саду.¹²⁵

Сутрадан, Првог маја, у Новом Саду је била масовна обуштава рада. Већ у раним јутарњим часовима пролетаријат Новог Сада, необавештен о хапшењима, припремао се за одлазак на свечани првомајски збор, заказан у сали биоскопа „Аполо“ (у центру града). До осам часова је већ било очигледно да ће првомајска прослава у организацији Независних синдиката бити масовна, а да ће она у организацији реформиста бити сведена на неколико десетина учесника. Због тога је реформистичко руководство предузело хитне мере да се забрани „комунистичка прослава“ (у организацији Независних синдиката, НРПЈ и СРОЈ-а). Неколицини из реформистичког руководства, на челу са Јованом Нешићем и др Миланом Секулићем, хитно је интервенисала код градоначелника и великог капетана градске полиције

¹²³ ААПВ. Окружни суд Н. Сад 306/1925 (Оригинал штампаног плаката није сачуван, него само рукопис — концепт).

¹²⁴ ААПВ, Окружни суд Н. Сад 306/1925; ИАПКВ, бр. 20550.

¹²⁵ Никола Ковачевић, Никола Црвенчић, Ђирил Колачек, Јанош Вимислински (Vimiszlinszki János), Андрија Полгар (Andras Polgar), Гашпар Милер (Gaspar Müller), Босжа Машић, Филип Рајсфалер (Filip Reisfaleri), Ђура Пушкаш (György Puskas), Јозеф Тирингер (Josef Thiringer), Валент Месарош (Balint Meszaros), Јован Шипош, Едо Крешевић, Младен Верначки, Лазар Верначки, Младен Ђорђевић, Васа Бесермењи. (ААПВ, Окружни суд Н. Сад 306/1925; ОР 18. V 1924, 2—3.)

да се прослава у организацији Независних синдиката НРПЈ и СРОЈ-а забрани пре почетка њеног свечаног збора. Градоначелник се одлучио на забрану тек зошто је др Милан Секулић пристао да повуче интерпелацију дату неколико дана пред Први мај, у својству градског одборника на седници проширеног градског Савета, поводом неких неправилности и злоупотреба у раду неколицине градских саветника.¹²⁶

Тако је вођство реформистичког крила радничког покрета у Новом Саду, путем споразумевања са буржоазијом, онемогућило извођење програма првомајске прославе у организацији револуционарног крила радничког покрета.

Око 9 часова, пред сам почетак заказаног Првомајског збора у сали биоскопа „Аполо“, у дворишту зграде и на улици испред ње било се искупило око 2—3.000 радника, празнично обучених, са црвеним тракама и цветовима на реверима одеће. Нешто пре 9 часова полиција је саопштила неколицини представника Независних синдиката, НРПЈ и СРОЈ-а да је збор, као и цео остали програм прославе забрањен и да се одмах сви разиђу кућама. После краћег објашњавања поводом ове наредбе, широм се отворио споредни улаз Градске куће (на почетку садашње улице Југословенске армије), из које је изашла група похапшених руководилаца и припадника револуционарног крила радничког покрета, повезана у ланце и окружена наоружаним жандармима и полицијом. Ова чудна поворка је кренула преко Трга ослобођења и улице Краља Петра I (сада Змај Јовине) и Дунавске, у Окружни суд. Неколико стотина радника окупљених ради учествовања на првомајском збору, а који су се тренутно затекли на улици, кренули су за ухапшенима. Тако је похапшено радничко вођство добило и почасну пролетерску пратњу, коју полиција није могла да растера и која је иући према згради Окружног суда стално расла, певала борбене песме и узвикивала паролe: „Доле буржоазија!“ итд.¹²⁷ Саобраћај је био обустављен. Од Градске куће на Тргу ослобођења, до Окружног суда у Дунавској улици преко пута градског парка, на путу дугом око 7—800 метара, на тротоарима се скупила велика маса света и образовала кордон. Према сећању учесника у овом догађају, један од радника из поворке извукао је из недара и развио дугачку црвену заставу.¹²⁸ Призор је био јединствен. Већа част ухапшеном пролетерском вођству заиста није могла бити указана. Буржоазија и њен режим заиста нису могли организовати успешније демонстрације против себе, а првомајска прослава није могла добити борбенији карактер и ефикаснију форму. Данима се у Новом Саду препричавало о овом догађају, а међу пролетаријатом се он дуго памтио и помињао.

После краће демонстрације испред зграде Окружног суда маса радника се под притиском полицијске интервенције разишла. Али се претходно договорила о заједничком поподневном излету у околини Сремске Каменице. На њему је узело учешћа неколико стотина млађих радника. На овом излету је Благоје Паровић говорио о значају Првог маја.¹²⁹

Већи део ухапшених радничких руководилаца је пуштен из затвора после два дана, а неколицина после осам дана.¹³⁰

¹²⁶ Радник 4. V 1924, 1; Слобода (НС) 4. V 1924, 2; 11. V 1924, 2; ААПВ, Савет града Н. Сада, књига записника Проширеног Савета за 1924. г. број записника 37 од 23. IV 1924. г.

¹²⁷ ИАПКВ, бр. 7320, 20742, Сећања учесника на првомајској прослави у Н. Саду 1924. г.

¹²⁸ ИАПКВ, бр. 20742, Сећања Мирослава Пинтара, учесника у овим догађајима, — према њему поворку која је ухапшена пратила до зграде Окружног суда, као и поподневни излет у Фрушку гору, организовао Благоје Паровић).

¹²⁹ ИАПКВ, бр. 20742, сећања М. Пинтара.

¹³⁰ ААПВ, Окружни суд Н. Сад 306/1925.

Тако је револуционарно крило радничког покрета у Новом Саду обавило првомајску прославу 1924, не по предвиђеном програму него онако како су то описани догађаји диктирали. Реформистичко вођство радничког покрета својим издејствовањем забране, а режим доношењем забране првомајске прославе нису могли више од овога допринети популаризацији револуционарног радничког покрета.

Приближно у исто време када је пролазила поворка са ухапшеним радничким руководиоцима кроз центар града, из реформистичког Радничког дома, у Темеринској улици бр. 12, кренула је поворка учесника на првомајској прослави у организацији СПЈ и ГРСЈ од око 180 особа, међу којима и најмљени музиканти, затим чиновници Радничке коморе и Окружног уреда на челу са Војином Бркићем, др Миланом Секулићем и другима на Ратно острво (код Раје). Плашећи се одмазде радника којих је био пун град, реформисти су себи за пратњу обезбедили десет полицајаца и пет жандарма на коњима, који су их чували и на Ратном острву. Ту су пре подне и одржали „збор“, на коме су поред осталог говорници др Милан Секулић и Војин Бркић изразили чак „жаљење“ што је полиција забранила прославу револуционарног радничког покрета у Новом Саду. Од подне се јело, пило и забављало, а увече су се вратили у град певајући националистичке песме, као на пр. „Зови, само зови, сви ће соколови...“, као и разне друге песме.¹³¹

Графички радници у Војводини и ове године су прославили Први мај потпуном обуставом рада. Према обавештењу које даје загребачки *Графички Радник*, прославе су обављене у свим подружницама СГРЈ, али се о томе подробније не говори. Према другим обавештењима, графички радници у Суботици и у Великом Бечкереку учествовали су у прославама које је организовало револуционарно крило радничког покрета, у тим местима, док у Новом Саду то нису могли учинити због поменуте забране ове прославе.¹³²

У Суботици је револуционарни раднички покрет успешно организовао и извео првомајску прославу. И ту је обустава рада била масовна, а на збору одржаном у шумици крај града, на коме су говорили Стеван Чулибрковић и Петар Беркеш (Berkes Péter), било је присутно око 3.000 радника и радница. На овом збору су учествовали и графички радници Суботице.¹³³

На реформистичкој првомајској прослави у Суботици узело је учешће 26 особа — чиновника из Окружног уреда и суботичке експозитуре Радничке коморе за Војводину. На њиховом збору требало је да говори Недељко Дивац, али се на збору није ни појавио него је јавио „да је спречен послом“. Збор је ипак одржан у кафани „Карловић“, а на њему су говорили Лазар Дедакин и Марко Потнер. Увече је одржана забава са игранком.¹³⁴

У Великом Бечкереку је револуционарно крило радничког покрета такође веома добро организовало и извело првомајску прославу. Обустава рада била је масовна. На преподневном свечаном збору присуствовало је око 1.300 радника и радница, од чега 700 синдикално организованих и 600 неорганизованих. На збору су говорили Јожеф Хермал (Hermál József), на мађарском, Здравко Гранић, на српскохрватском и Франц Реп (Franz Rep) на немачком језику. Поред историјата и значаја Првог маја, као међународног празника рада, они су у својим борбеним говорима истакли и захтев револуционарног радништва да југословенска влада успостави везе са Сојветском Русијом, захтевали провођење у живот Закона о заштити радника и осмоча-

¹³¹ ОР 8. V 1924, 2; 18. V 1924, 2; *Радник* 4. V 1924, 3; *Organizovani radnik* (Загреб) 8. V 1924, 4.

¹³² GR 10. V 1924, 1—4; ОР 11. V 1924, 2; *Нова Пошта* (Суботица) 3. V 1924, 3; *Радник* 11. V 1924, 2.

¹³³ ОР 11. V 1924, 2.

¹³⁴ ОР 11. V 1924, 2; *Нова Пошта* 3. V 1924, 3.

совни радни дан. Збору је присуствовало и радничко певачко друштво „Лира“, које тада није било у организационом саставу ни једне од радничких синдикалних организација. Збору су такође присуствовали и графички радници. По подне и до касно у ноћ била је забава и игранка у гостионици „Кригер“, такође веома масовно посећена.¹³⁵

Реформистичка првомајска прослава у Великом Бечкереку, као и у свим осталим местима Војводине, била је веома слабо успела и са малим бројем учесника, углавном чиновника из Окружног уреда и експозитуре Радничке коморе.¹³⁶

Обе бечкеречке прославе имале су и једну специфичност. Срнаовци су се били припремили да их обе разбију. Због великог броја учесника на прослави у организацији Независних синдиката и НРПЈ морали су да одустану од напада на учеснике у овој прослави. Омладина у Независним синдикатима се била припремила да дочека и одбије напад. Код реформиста су имали више среће. Тамо није имао ко да им пружи физички отпор. Када су говорници на овој прослави поменули речи — Југославија, интернационализам и др. — Срнаовци су направили галаму и захтевали да се уместо речи Југославија употреби реч Србија, да се реч интернационализам не употребљава итд. Полиција је покушала да спречи срнаовце да ометају овај првомајски збор, али када се појавио говорник на мађарском језику, срнаовци су створили такав метеж да полиција није била у стању да успостави и одржи ред, па је збор морао бити прекинут и растурен, што су срнаовци у ствари и хтели.¹³⁷

На свечаном збору у Панчеву учествовало је 300 радника и радница и радничко културно-уметничко друштво „Слобода“. На вечерњој забави и игранци прославу су посетили и срнаовци, али због масовног присуства радника нису се усудили да праве неред, осим што је њихов шеф захтевао да му се свирају и певају националистичке песме. Када му није било удовољено, заједно са својим друштвом је с протестом напустио место прославе.¹³⁸

Због забране рада Независним синдикатима у Земуну још од марта 1923. првомајску прославу су ту организовале месне организације НРПЈ и СРОЈ-а. Програм прославе је био врло богат и темељно припремљен, али, слично као и у Новом Саду, када су се пред Први мај појавили плакати, полиција је ухапсила 16 чланова НРПЈ и СРОЈ-а, чијег је једног младог члана и претукла, како би заплашила остале раднике. Тако је полиција терором и овде спречила одржавање прославе.¹³⁹

У Сомбору су обуставили рад само чланови Независних синдиката. У њиховој организацији одржан је и свечани првомајски збор. Чланови реформистичких синдикалних организација радили су као и сваки другим радним даном.¹⁴⁰

У Старом Бечеју такође је била масовна обустава рада, али је полиција спречила јавно одржавање прославе, па је радништво Старог Бечеја прославило Први мај код својих кућа.¹⁴¹

У Фекетићу су биле извршене припреме за првомајску прославу. Месна организација НРПЈ добила је од Централног одбора НРПЈ упутства за одржавање прославе и Тезе за реферат на свечаном збору. Чланови Месне организације НРПЈ су се неколико дана пред Први мај на вечерњим скуповима и разговорима у кафани „Шароши“, са радницима о Првом мају, о обустави рада и о потреби да се организује прослава — свечани збор и вечерња забава са игранком. Из

¹³⁵ Радник 11. V 1924, 2.

¹³⁶ РН 7. V 1924, 2—3; Радник 11. V 1924, 2.

¹³⁷ РН 7. V 1924, 2—3; Радник 11. V 1924, 2; *Torontá!* 3. V 1924, 2.

¹³⁸ ОР 11. V 1924, 2.

¹³⁹ Радник 4. V 1924, 3; 11. V 1924, 5.

¹⁴⁰ Радник 11. V 1924, 4; *Organizovani radnik* (Загреб) 8. V 1924, 4.

¹⁴¹ *Ново време* (Стари Бечеј) 4. V 1924, 3.

ових разговора се показало да су радници, нарочито пољопривредни, били заинтересовани за прославу и вољни да на њу дођу. Био је сачињен и програм прославе. Међутим, полиција и жандармерија спречила је прославу на тај начин што су цео дан Првог маја крстарили на коњима кроз село и у квартовима где је становала сиротиња спречавали да се уопште на улици излази.¹⁴²

Осим већ поменутих првомајских прослава у организацији реформистичког крила радничког покрета Војводине, у Новом Саду, Суботици и Великом Бечкереку, њихове прославе су одржане још и у Вршцу и Инђији.

Реформистичка прослава у Вршцу била је 1924. веома свечана и од свих у Војводини, у организацији реформиста, једина масовнија прослава. Одржана је у новосаграђеном Радничком дому, који је том приликом свечано отворен и предат на коришћење. На свечаном збору, на коме је говорио Богдан Крекић, било је присутно око 1.000 радника и радница. Забава и игранка је трајала до касно у ноћ.¹⁴³

У Инђији су реформисти имали мање успешну првомајску прославу, јер је обустава рада била непотпуна. У железничкој радионици радници су били приморани да и Првог маја раде, јер је управа радионице и полиција претила репресалијама ако радници Првог маја обуставе рад. Збор је одржан са осталим радницима. На њему је говорио Живко Топаловић на немачком и српском језику. По подне и увече је одржана забава са игранком.¹⁴⁴

Првомајске прославе 1924. године јасно су обележиле одређеност и симпатије радничких маса за политику бескомпромисне класне борбе, какву је водило револуционарно крило радничког покрета — НРПЈ и Независни синдикати, предвођени од илегалне КПЈ. Учешће од око 10.000 радника на свим прославама у организацији НРПЈ и Независних синдиката, а једва око 2.000 на прославама у организацији СПЈ и ГРСЈ у Војводини, то најбоље потврђује.

Самоувереност реформистичког вођства у моћ и ауторитет насиља и привилегија, у могућност спровођења политике класног мира у условима непрестаног погоршавања услова живота и рада радничке класе, показали су се као кратковиди и неосновани. Првомајске прославе, већ ове, 1924. године, увериле су их да су остали генерали без војске. Нису предвиђали да ће им оне и у Војводини донети неуспех. Напротив, изгледа да су очекивали да ће им оне ту сигурно успети, па су по Војводини распоредили све своје главне снаге: у Новом Саду дра Милана Секулића и Војина Бркића, у Инђији Живка Топаловића, у Вршцу Богдана Крекића, у Суботици Недељка Дивца итд. Да су и у Суботици очекивали масован првомајски збор доказ је и то што када су видели да им је он ту пропао, нису дозволили да се на збору појави један од партијских лидера као што је био Недељко Дивац, него су инсценирали његову одсутност, а он се брзо изгубио из Суботице и „обавестио“ да због хитних послова није могао да дође.

И првомајске прославе у Војводини 1924. још јаче су означиле да је у току значајно прегруписивање снага између револуционарног и реформистичког крила у радничком покрету.

Године 1925: Највећи број заједничких прослава Првог маја у Војводини 20-их година и манифестовање жеље за синдикалним уједињењем

У периоду од Обзнане и Закона о заштити државе до шестојануарске диктатуре највише заједничких првомајских прослава одржано је 1925. г. За разлику од претходних неколико година, вођство рефор-

¹⁴² ИАПКВ, бр. 20697.

¹⁴³ РН 7. V 1924. 2—3.

¹⁴⁴ Исто.

мистичког крила радничког покрета, притешњено низом околности, морало је овога пута да пристане на преговоре за организовање ових прослава. Преговори су и поред свих тешкоћа резултирали већим бројем заједничких прослава и неколицином других заједничких акција током априла 1925. г.

Разлози због којих су централна руководства СПЈ и ГРСЈ морала пристати на преговоре били су: започети разговори о синдикалном уједињењу, расположење већег дела чланства и нижих руководства ГРСЈ за синдикално уједињење и заједничке активности са Независним синдикатима, неуспех првомајских прослава од претходне 1924. г. у организацији СПЈ и ГРСЈ, криза коју је реформистичко крило радничког покрета преживљавало услед губљења поверења код радних маса, амбиције његовог центрумашког дела да ту кризу решава политиком тактизирања — између жеља радника за синдикалним уједињењем и заједничким активностима са Независним синдикатима, настојања режима да раднички синдикати остану организационо разједињени и да до њихових заједничких активности не дође, а и своје жеље: да стоји на челу Уједињених радничких синдиката под неоспорним властитим утицајем и командом.

Центрумаши су увидели да највећи део радника није прихватио реформистичку политику класног мира и спречавања отворене класне борбе. Због тога су се одлучили на политику општег тактизирања, коју међутим, социјалдемократски део вођства реформистичког крила радничког покрета није у целини хтео да прихвати, а нарочито не политику сарадње са Независним синдикатима.¹⁴⁵ Услед тога је најпре дошло до размимоилажења, а неколико година доцније и до отвореног сукоба између центрумаша и социјалдемократа у СПЈ и ГРСЈ.¹⁴⁶

Прилике у револуционарном крилу радничког покрета 1925. такође су биле разлог због којег је центрумашки део реформистичког вођства пристао на обнављање преговора за синдикално уједињење и за организовање заједничких првомајских прослава и других заједничких активности између два крила радничког покрета.

Режим је по повратку Пашић — Прибићевићеве владе крајем 1924. г. отворио нову кампању прогона и терора против револуционарног крила југословенског радничког покрета. У децембру 1924. г. по други пут и коначно је забрањена НРПЈ. Привремено су позатварано многе организације Независних синдиката. Почетком 1925. отворено је више великих судских процеса против комуниста. Фракционаштво је у КПЈ у то време већ било достигло висок ступањ, а што се веома негативно одражавало на способност револуционарног радничког покрета да активно дејствује и реагује на прилике и ситуацију у земљи. Крајем 1924. НРПЈ напушта група на челу са Животом Милојковићем, а у другој половини 1925. и група из Извршног одбора централног руководства Независних синдиката прешла је у редове реформиста.¹⁴⁷

Реформистичко вођство, нарочито његов центрумашки део, надало се да ће из овакве ситуације у којој се револуционарно крило радничког покрета налазило извући неке користи, а проблем синдикалног уједињења решити искључиво у своју корист, тј. провести га уз потпуну капитулацију Независних синдиката.

Пуна противречности, центрумашка политика тактизирања се као таква одразила и при преговорима за заједничку првомајску прославу. Половином априла 1925, после уводних преговора и заједничког збора београдских радника из свих синдикалних организација, на коме је дошло до изражаја њихова општа жеља за организовањем заједничких првомајских прослава¹⁴⁸, представници реформистичког

¹⁴⁵ РН 19. V 1925, 4—5.

¹⁴⁶ РН 4. X 1923, 3.

¹⁴⁷ ОР 23. VII 1925, 1.

¹⁴⁸ ОР 12. IV 1925, 1; 16. IV 1925, 1.

вођства су изјавили да заједничке акције могу водити само уједињени синдикати. Тиме је озбиљно било доведено у питање организовање заједничке првомајске прославе. Представници Независних синдиката су одговорили да они неће дозволити да то одуговлачење споразума и промена ставова у погледу заједничких активности доведе до ситуације када више неће бити времена за организовање заједничких првомајских прослава, као што се то догодило једне од ранијих година, него да ће Независни синдикати сами предузети одговарајуће мере. На то је реформистичко вођство на својој седници од 19. априла донело одлуку да својим организацијама пошаље упутство по коме треба у сваком месту посебно процењивати да ли је заједничка првомајска прослава корисна или није и да се она не сме организовати са комунистичким и националистичким организацијама.¹⁴⁹ Ово препуштање одлучивања о заједничким прославама месним руководствомима био је у периоду од 1921—1929. највећи уступак од стране централног вођства реформистичког крила радничког покрета на плану договарања о организовању заједничких првомајских прослава.

Руководство Независних синдиката је упознало своје чланове, путем штампе, да до споразума о заједничкој првомајској прослави није дошло због става реформистичког руководства, да заједничке акције могу водити само организационо уједињени синдикати, па је дало упутство свим својим месним радничким синдикалним већима у земљи да одмах учине све да се споразумеју са руководствомима реформистичких синдикалних организација у својим местима о заједничкој првомајској прослави, како би се одржао што је могуће већи број таквих прослава.¹⁵⁰

Плашећи се комунистичког карактера првомајских прослава и заједничких активности синдикалних организација, министар унутрашњих дела је наговестио забрану првомајске прославе, али је после интервенције реформистичког руководства, два дана пред Први мај, одустао од забране, уз гаранцију да ће се учесници у првомајским прославама строго придржавати поред већ постојећих и следећих ограничења: 1) да се на место прославе долази, без задржавања већег броја радника на улици и испред просторија у којима ће се прослава одржати; 2) да се манифестације и поворке не смеју организовати ни у насељеним местима ни изван њих; 3) да се у току прославе не сме клицати против краља, државе и војске.¹⁵¹

Реформистичко руководство се споразумело са Независним синдикатима и СРПЈ да 29. априла издају заједнички проглас у коме ће раднике позвати да Првог маја обуставе рад и дођу на заједничку првомајску прославу, која треба да допринесе ствари синдикалног уједињења.¹⁵² Поводом издавања овог заједничког прогласа његови потписници су се споразумели да они понаособ неће издавати своје прогласе. Међутим, реформистичко руководство је већ имало припремљен сопствени проглас и још истог дана је дало наређење за његово растурање у Београду. У њему се нападају Независни синдикати због својих политичких схватања и большевичких метода борбе за радничка права.¹⁵³ Руководство Независних синдиката у интересу заједничке првомајске прославе није узвратило истом мером.

У Војводини су припреме за првомајску прославу вршене у условима сталног полицијског терорисања припадника и организације револуционарног крила радничког покрета. Неколико десетина руководилаца и активиста забрањене НРПЈ и Независних синдиката са територије Бачке била је у то време у затвору или протерано из Вој-

¹⁴⁹ Слобода (НС) 1. V 1925, 1.

¹⁵⁰ ОР 19. IV 1925, 1.

¹⁵¹ Политика (Београд) 30. IV 1925, 4; GR 22. IV 1925, 4.

¹⁵² ОР 1. V 1925, 1; Политика 30. IV 1925, 4.

¹⁵³ ОР 1. V 1925, 1.

водине.¹⁵⁴ Ипак су месна радничка синдикална већа и подружнице Независних синдиката са својим преосталим снагама успеле да воде акцију преговарања за организовање заједничких првомајских прослава, да растуре првомајску штампу и припреме програме прослава. Тако је, према непотпуним подацима, растурен Мајски спис, од по неколико десетна до неколико стотина примерака у Сомбору, Новом Саду, Панчеву, Белој Цркви, Великом Бечкереку, Сенти, Србобрану, Бешки, Земуну и другим местима.¹⁵⁵

Савремени извори нам, међутим, ни једне друге као 1925. не дају тако мало података о првомајским прославама и у којим су све местима оне 1925. одржане. Они нам дају конкретне и исцрпне податке о прославама, углавном у три највеће радничка центра у Војводини — у Новом Саду, Суботици и Великом Бечкереку, а уз то нам дају и уопштена обавештења да су заједничке првомајске прославе одржане у већем броју места и у Војводини.¹⁵⁶

У Новом Саду је неколико дана пред Први мај образован Одбор за заједничку првомајску прославу од представника Независних синдиката, Савеза графичких радника и реформистичког Главног радничког савеза. Одбор је израдио програм првомајске прославе и у оквиру њега издао и плакат на мађарском и спрскохрватском језику у коме се обавештавало радништво Новог Сада о програму заједничке првомајске прославе.¹⁵⁷ Одбор је такође издао манифест о заједничкој

Новосадска полиција је нерадо гледала на сву ову активност, али програм првомајске прославе није забранила. Сматрала је да је довољна гаранција да прослава неће имати комунистички карактер околност што је већина руководиоца и активиста револуционарног радничког покрета у Новом Саду била још од почетка године у затвору, протерана из града и под полицијском присмотром, а НРПЈ и СРОЈ такође су још од почетка године престали да постоје. Као допуну мера предострожности, полиција је уочи Првог маја ухапсила још два руководиоца Независних синдиката — Јована Шипоша¹⁵⁸ и Васу Бесермеђија¹⁵⁹, како би и непосредно пред сам Први мај заплашила раднике и ставила до знања да нису искључена и даља хапшења. Осим тога, била је као сваког Првог маја заједно са жандармеријом и војском у приправном стању.

Буржоазија у Новом Саду је такође била узнемирена вешћу да ће новосадско радништво заједнички прославити Први мај. Управе државних предузећа и радионица и многи приватни послодавци наредили су својим радницима да Првог маја не смеју обавештавати рад, због чега обустава рада у Новом Саду овога пута није била потпуна, али је ипак била масовна. У прослави је узело учешћа око 2.000 радника и радница, углавном синдикално организованих у Независним синдикатима, Савезу графичких радника и реформистичком Главном

¹⁵⁴ *Délbácska* (Нови Сад) 17. V 1925, 4; 4. VI 1925, 2; 19. VII 1925, 5; 23. VIII 1925, 5; ААПВ Окружни суд Н. Сад 2556/1924 306/1925.

¹⁵⁵ ОР 26. IV 1925, 4.

¹⁵⁶ *Grafički radnik* (Загреб) нас обавештава да су сви чланови његових подружница учествовали у заједничким првомајским прославама у организацији Независних синдиката и ГРСЈ. *Радничке новине* и *Радничко јединство* (Београд) су још мање конкретни и обавештавају нас само толико да је и у Војводини, у великом броју места, Први мај прослављен заједнички, а ни за једно место нам не дају конкретно податке о томе како су прославе одржане, о броју учесника у њима, у којим су све местима одржане итд. као што то чине у другим годинама. *Слобода* (Н. Сад) и *Организовани радник* (Београд) дају нам конкретне податке само за неколико прослава.

¹⁵⁷ ИАПКВ, фонд Марка Нешића (збирка плаката, несређено). првомајској прослави који је реформистичка *Слобода* (Нови Сад) објавила у свом свечаном првомајском броју.

¹⁵⁸ ОР 10. V 1925, 2.

¹⁵⁹ ААПВ, Окружни суд Н. Сад 306/1925.

радничком савезу, као и изванредан број синдикално неорганизованих радника, затим новосадских радничких културно-уметничких и спортских друштава.¹⁶⁰

Свечани збор је одржан у 9 часова пре подне у сали хотела „Слобода“ у присуству око 600 радника и радница. Збор је отворен песмом „Здраво да сте храбри борци“, коју је отпевао раднички хор. Председавајући збора је био Душан Тушановић, а говорили су на српско-хрватском, мађарском и немачком језику Буда Милутиновић и Петар Беркеш (Berkes Peter) у име Независних синдиката, а Павле Татић и Марко Потнер у име Главног радничког савеза. У име Савеза графичких радника није било говорника, али су графички радници узели видног учешћа у прослави и њеној припреми. Тема свих говорника била је углавном уједињење радничког синдикалног покрета — проблеми уједињења, штетне последице подељености радничких синдиката, користи које ће пролетаријат имати од синдикалног уједињења итд. Сви говорници су били прекидани аплаузима и клицањем присутних, чиме је новосадски пролетаријат изражавао своје жеље за синдикално уједињење. Збор је закључен певањем „Марселезе“ на мађарском језику у извођењу радничког хора.

После збора су сви у мањим групама изашли изван града на Ратно острво, где се било скупило око 2.000 радника и радница на народно весеље. Ту је одржана и фудбалска утакмица. Увече је у сали хотела „Слобода“ одржана забава са културно-уметничким програмом, а после ње играња до дубоко у ноћ.¹⁶¹

Тако је новосадски пролетаријат први пут у годинама после Обзване и Закона о заштити државе заједнички прославио Први мај. То је уједно била и најуспелија првомајска прослава у Војводини 1925. године.

У Великом Бечкереку није дошло до споразума о заједничкој првомајској прослави. О томе је Андрија Михајловић у име Месног радничког синдикалног већа Независних синдиката у Великом Бечкереку телеграмом обавестио на дан Првог маја редакцију *Организованог радника* у Београду.¹⁶² Због тога су у Великом Бечкереку те године одржане две првомајске прославе. Обуштава рада је у Вел. Бечкереку била масовна, а извели су је на веома оригиналан начин радници железничке радионице. Сви су ујутро на време стигли на посао, а када је сирена огласила почетак рада, сви до једног су напустили радне просторије и отишли на првомајске прославе.¹⁶³

Прослава у организацији Независних синдиката одржана је у просторијама Радничког дома. На преподневном свечаном збору присуствовало је око 1.300 радника и радница, а референти Андрија Михајловић и Јожеф Хермал и Никола Поповић говорили су на српскохрватском, немачком и мађарском језику о историјату Првог маја, о потреби уједињења радничких синдиката, о положају радничке класе итд. И на овој првомајској прослави радници су показали велико одушевљење за синдикално уједињење.¹⁶⁴

На прослави у организацији реформиста у Великом Бечкереку присуствовало је око 600 радника. Њима је полиција дозволила да држе збор на Житном тргу, на једном од најживљих и најпрометнијих делова града. На збору су говорили: Сими, Смољановић, Чапља и Фершинг. Током поподнева и вечери била је забава и играња у кафани „Клуб“.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Радничка културно уметничка друштва: „Слобода“ (ГРСЈ, „Будућност“ (СГРЈ) и заједничко спортско друштво „Радник“.

¹⁶¹ ОР 10. V 1925, 2; *Слобода* (НС) 10. V 1925, 2; GR 9. V 1928, 1—2.

¹⁶² ОР 7. V 1925, 2.

¹⁶³ *Слобода* (НС) 10. V 1925, 4.

¹⁶⁴ ОР 10. V 1925, 2; *Torontál* 3. V 1925, 2. (Ни један од ових извора не даје податке о делу програма који се одвијао по подне и увече.)

¹⁶⁵ *Слобода* (НС) 10. V 1925, 4.

У Суботици је полиција дозволила извођење прославе само изван града, с тим што се ни свечани збор није могао одржати у граду. Због тога је програм прославе приликом њене припреме био прилагођен овим условима. И у Суботици је дошло до споразума између Независних синдиката и реформиста о заједничкој прослави. Међутим, пошто је киша падала цео дан, а полиција није дозволила одржавање прославе у граду, извођење припремљеног програма првомајске прославе било је онемогућено. Тако се првомајска прослава у Суботици свела само на обуставу рада и одигравање једне фудбалске утакмице, чији је приход ишао у корист изградње радничког дома.¹⁶⁶

У Сенти је првомајску прославу организовало Месно радничко синдикално веће Независних синдиката. По програму је било предвиђено да се преподневни свечани збор одржи у Радничком дому, а после тога да се у групама оде изван града и тамо проведе до увече уз пригодан културни и спортски програм. Суботичко Месно радничко синдикално веће Независних синдиката послало је у Сенту једног свог члана који је требало на свечаном збору да одржи говор. Обустава рада у Сенти је била готово потпуна. Када је око осам часова ујутро Првог маја у Радничком дому било окупљено већ неколико десетина радника и њима биле подељене црвене мајске траке и штампа, у Дом је упала полиција, поскидала са одела радника црвене траке, запленила сву штампу, председника Месног радничког синдикалног већа Јаноша Катану (Katana János) и изасланика из Суботице Абонђиа (Abonyi) ухапсила, а осталима наредила да се разиђу кућама. Тако је услед полицијског терора прослава у Сенти била онемогућена, иако је била добро припремљена.¹⁶⁷

Опште обележје свих првомајских прослава у Војводини 1925, како оних заједничких тако и посебних било је манифестовање свих радника и радница окупљених на њима за синдикално уједињење и што интензивнију заједничку активност о свим проблемима који су притискивали радничку класу Југославије. До синдикалног уједињења ипак није дошло ни ове ни наредних година. Заједничка активност синдикалних организација у Војводини огледала се још само у малобројним заједничким првомајским прославама у следеће три године.

Година 1926: првомајске прославе у знаку све видније издајничке улоге вођства реформистичког крила радничког покрета у Војводини.

Рад на уједињењу радничких синдиката у Југославији ипак није напуштен ни 1926. г., само се он сада наставио више у виду активности синдикалног чланства и нижих руководстава, а мање на нивоу синдикалних централа. Међутим, већ ове године је било јасно да због издајничке улоге вођства реформистичког крила југословенског радничког покрета до уједињења неће моћи доћи, па је тај рад наредне, 1927, био сасвим напуштен.

На плану преговарања за заједничке првомајске прославе, поучено искуством из претходне године, руководство Независних синдиката је 1926. применило тактику споразумевања на нивоу појединих места. За то је и само дало иницијативу. Оно је почетком априла сазвало заједничку седницу свих руководстава Независних синдиката у Београду, од подружница до централног руководства за целу земљу (ЦРСОЈ), и са тог састанка упутило писмени предлог УРССЈ и београдским подружницама СРЈ и СБТИЧ да се споразумеју да све радништво Београда заједнички прослави Први мај.¹⁶⁸

Том примеру су следила многа месна радничка синдикална већа Независних синдиката у земљи, па и у Војводини. И овде су реформистичка вођства у већини случајева одбила преговоре за организо-

¹⁶⁶ ОР 10. V 1925, 2; 21. V 1925, 4.

¹⁶⁷ ОР 17. V 1925, 2.

¹⁶⁸ ОР 11. IV 1926, 1.

вање заједничке првомајске прославе. Тако реформистичко вођство у Сремској Митровици није свом чланству ни саопштило позив Месног радничког синдикалног већа Независних синдиката да се споразумеју о заједничкој прослави.¹⁶⁹

Сви априлски бројеви *Организованог радника и Szervezett Munkasa* доносили су уводне чланке о Првом мају и припремама за прославу. *Организовани радник* од 22. априла 1926. у свом уводнику „Протестни дан пролетаријата“ говори о Првом мају 1926. као о дану када пролетаријат треба масовно да протестује против капиталистичке експлоатације, терора режима итд. У организацији Независних синдиката у Београду је одржан збор на коме се говорило о значају Првог маја и припремама за прославу.¹⁷⁰ У свом уводнику од Првог маја 1926. *Организовани радник* констатује да је у Југославији изван радничких синдикалних организација око 90% радника, а да је и оно 10% организованих разједињено, те да је проблем уједињења и заједничких активности његов најважнији проблем. У издању Независних синдиката штампан је *Мајски спис* на српскохрватском и мађарском језику.¹⁷¹

Иако је током првих месеци 1926. било изложено терору полиције, нарочито у појединим местима, као нпр. у Новом Саду, револуционарно крило радничког покрета у Војводини успело је да у свим великим местима организује и одржи првомајске прославе. И поред већег броја заплена, доста места у Војводини добило је на време првомајску штампу — првомајски број *Организованог радника и Szervezett Munkasa*, а *Мајски спис* на оба језика (на српскохрватском и мађарском језику), према непотпуним подацима, добила су следећа места: Нови Сад, Панчево, Велики Бечкерек, Кумане, Делиблато, Сомбор, Бачко Градиште, Сента, Бела Црква, Суботица, Сремска Митровица, Мартинци, Земун, Шид, Карлсдорф (данас: Милошево) и др.¹⁷²

И поред свих настојања централног и покрајинског вођства реформистичког крила радничког покрета да до заједничких првомајских прослава не дође нигде, пролетаријату Војводине је успело да организује две такве прославе — у Суботици и у Сомбору.

Мада је програм првомајске прославе у Суботици био доста скроман и у границама дозвољеног, полиција ипак није дозволила да се у целини изведе. Наиме, заједнички одбор за организовање првомајске прославе, састављен од представника Независних синдиката, СГРЈ и УРССЈ, у намери да избегне сукоб са полицијом и евентуалну забрану првомајске прославе, објавио је њен програм само у просторијама синдикалних организација. Скуп је био у градском парку, а у 10 часова пре подне у сали хотела „Хунгарија“ одржан је свечани збор на коме су говорили: Оберовић, Дарабош и Мухари. Било је предвиђено да се збор отвори и закључи радничким хором, али полиција то није дозволила, као ни културно-уметнички програм предвиђен за по подне. Дозвољена је била само фудбалска утакмица. Обустава рада била је масовна, а растурен је био и велики број редовне и ванредне радничке штампе у издању редакција *Организованог радника и Szervezett Munkasa*. Иако у великој мери ограничен и шиканиран од полиције, пролетаријат Суботице је заједнички и достојанствено прославио Празник рада и манифестовао приврженост идеји уједињења радничког синдикалног покрета.¹⁷³ Свечани мајски збор је одржан у Дому грађевинара (УРССЈ), а на њему су говорили: Бура Клапец и Антон Јуришић у име УРССЈ, Јосип

¹⁶⁹ ОР 18. VII 1926, 2.

¹⁷⁰ ОР 25. IV 1926, 1.

¹⁷¹ ОР 22. IV 1926, 2.

¹⁷² ОР 25. IV 1926, 4; 6. V 1926, 2.

¹⁷³ ОР 13. V 1926, 2; Sz M 16. V 1926, 2.

Пролетаријат Сомбора, организован у УРССЈ, одбацио је одлуку и сујестију свог централног руководства и прихватио позив пролетаријата организованог у Независним синдикатима да заједнички организују и прославе Први мај. Обустава рада је била масовна. Све-Секељ у име Независних синдиката и Ђура Фламан у име Алталаноша.¹⁷⁴

Посебне првомајске прославе Независни синдикати су организовали у Новом Саду, Великом Бечкереку, Сремској Митровици и у Земуну.

Још од почетка године новосадска полиција је над револуционарним радничким покретом у Новом Саду проводила перманентан и систематски терор. На десетине радника и функционера Независних синдиката било је хапшено, кажњавано новчано и вишедневним затвором, станови им били претресани, одузимањем је од њих и плењен био синдикални новац итд.¹⁷⁵ Ипак су припадници Независних синдиката и ове године организовали масовну обуставу рада. Месно радничко синдикално веће није издало „Мајски проглас“, плашећи се да тиме не изазове забрану прославе. Преподневни свечани збор у кафани „Кракснер“¹⁷⁶ одржан је на неуобичајен начин, јер је то био Шантића) преко железничке рапме.

Само скуп неколико стотина радника, углавном припадника Независних синдиката, на којем нико није говорио о Првом мају,¹⁷⁷ по подне је на истом месту одржан концерт, а увече културно-забавни програм у изведби групе радника, која ће месец дана касније званично бити регистрована као радничко културно-уметничко друштво „Абрашевић“ у Новом Саду у оквиру Независних синдиката. Ово је у ствари био његов први изведени програм. На овој приредби је учествовало око 2.000 радника и радница и чланова њихових породица. Тако је првомајска прослава у Новом Саду, у организацији Независних синдиката, овога пута имала више културно-забавни, празнични и свечани карактер, а мање политички и борбени.¹⁷⁸

Новосадска подружница графичара организовала је своју посебну првомајску прославу изласком на излет у Фрушку гору¹⁷⁹, а припадници реформистичког УРССЈ прославили су Први мај као и увек, на Ратном острву, изван града.¹⁸⁰

У Великом Бечкереку су такође одржане две првомајске прославе. Обустава рада је била масовна.

Прослава у организацији Независних синдиката одржана је у Радничком дому. На преподневном свечаном збору узело је учешћа око 500 радника.¹⁸¹ Говорили су: Лазар Лазић, представник централног руководства Независних синдиката, из Београда, на српскохрватском језику, затим председник Месног радничког синдикалног већа на мађарском, а секретар на немачком језику. Пошто су сви учесници на збору имали на реверима одела црвене траке са значком, представник полиције на збору наредио је да се оне поскидају. Радници су одбили да изврше ово наређење, а када је представник полиције при крају збора поново инсистирао под претњом да ће растурити збор и забранити даље извођење програма првомајске прославе, говорници су молили раднике да изврше наређење, у интересу избегавања сукоба и извођења програма прославе. Тек тада су радници извршили полицијско наређење. По подне је у просторијама Радничког дома

¹⁷⁴ Sz M 16. V 1926, 2.

¹⁷⁵ OP 15. IV 1926, 2; Sz M 16. V 1926, 2.

¹⁷⁶ На Телепу, на крају Каменичке улице (касније и данас Алексе

¹⁷⁷ Ниједан од извора не говори о разлозима зашто овај свечани првомајски збор у Н. Саду није имао говорника.

¹⁷⁸ OP 23. V 1926, 2; Sz M 16. V 1926, 2.

¹⁷⁹ Sz M 16. V 1926, 2.

¹⁸⁰ Исто.

¹⁸¹ OP 6. V 1926, 2.

културно-уметничко друштво „Лира“ дало успелу приредбу са програмом, којој је присуствовао велики број радника и радница.¹⁸²

Реформистичко крило радничког покрета у Великом Бечкереку и ове године је одржало преподневни свечани мајски збор на Житном тргу у присуству само неколико десетина особа. Говорио је др Стеван Иванић, а по подне је одржана свечана конференција са радницима у фабрици шећера, пошто им није било дозвољено да Првој маја не раде.¹⁸³

Део програма обе првомајске прославе у Великом Бечкереку — народно весеље са игранком — одржан је сутрадан, 2. маја у недељу, јер је Први мај пао на православну Велику суботу.¹⁸⁴ Припадници УРССЈ 2. маја су своју игранку одржали у кафани „Клуб“ а припадници Независних синдиката у кафани „Кригер“.¹⁸⁵

Првомајску прославу у Сремској Митровици, организовану од стране Независних синдиката, полиција је онемогућила на тај начин што је просторије у којима је свечани преподневни збор требало да буде одржан блокирала, учесницима прославе наредила да се врате кућама, а Николу Груловића, изасланика централног руководства Независних синдиката, који је требало збору да одржи говор, ухапсила.¹⁸⁶

Првомајску прославу организовану од припадника још од 1923. забрањених Независних синдиката у Земуну полиција је такође грубом силом онемогућила.¹⁸⁷

Осим већ наведених првомајских прослава у организацији реформиста у Великом Бечкереку и Новом Саду, они су одржали своје посебне прославе и у Великој Кикинди, Земуну, Инђији, Вршцу, Беочину, Лаћарку. У свим тим прославма укратко нас обавештавају *Радничке новине*, тадашњи централни орган реформистичког крила радничког покрета у Југославији.

У Великој Кикинди је одржан преподневни свечани збор на коме је учествовало око 300 радника и радница, а говорници су били Книп (Клџер) и Јанковић.¹⁸⁸

У Земуну је свечани збор одржан у кафани „Велика Србија“. Сви присутни на збору имали су црвене траке на реверима одела. Говорили су др Сретен Попадић и Иван Букшег.¹⁸⁹

У Инђији је била делимична обустава рада, а свечани мајски збор је због тога одржан по подне. На збору је говорио К. Јешић у име СПЈ и УРССЈ као делегат из Београда. Увече је у кафани „Вилхнер“ одржана забава и игранка.¹⁹⁰

На свечаном преподневном збору у Лаћарку, у присуству око 400 особа, говорио је Недељко Дивац. На овом збору су поред припадника СПЈ из Лаћарка узели учешћа и радници пилане и руководство реформистичких синдиката и СПЈ из Сремске Митровице. Овај збор је одржан у Лаћарку зато што је радништво из Сремске Митровице било врло нерасположено према вођству реформистичког крила радничког покрета, па су се његови организатори плашили да Дивац у Сремској Митровици неће имати коме да говори. У Лаћарку је због присуства радника из пилане ипак имао коме да говори.¹⁹¹

¹⁸² ОР 9. V 1926, 2.

¹⁸³ РН 26. V 1926, 2.

¹⁸⁴ Црквена и световна власт је у оно време забрањивала приредбе забавног карактера (игранке, свадбе и сл.) у данима тзв. Велике недеље, тј. седам дана пред Ускрс.

¹⁸⁵ *Torontál* 3. V. 1926. 2.

¹⁸⁶ ОР 6. V 1926, 2.

¹⁸⁷ РН 12. V 1926, 2.

¹⁸⁸ Исто.

¹⁸⁹ Исто.

¹⁹⁰ Исто.

¹⁹¹ РН 26. V 1926, 2.

У Вршцу је као и сваке године одржана првомајска прослава у организацији реформистичког крила радничког покрета — СПЈ и УРССЈ (до 1925. године ГРСЈ), коме је припадао углавном пролетаријат немачке народности. Приликом припрема програма прославе дошла је до изражаја нетрпељивост, која је иначе стално постојала између десног и левог крила у реформистички оријентисаном радничком покрету у Вршцу.¹⁹²

Првомајска прослава у Беочину у организацији синдикалне подружнице, која је припадала реформистичком УРССЈ (тачније ОРСЈ), била је и 1926. г. врло масовна и свечана. Кратко време пре Првог маја синдикалној организацији је успело да са управом фабрике склопи колективни уговор у коме је било предвиђено и право радника да Првог маја не раде.

На прослави је учествовало све радништво фабрике са својим породицама. Већ од 7 часова ујутру почело је окупљање у радничком дому, а у 8 часова је поворка од неколико хиљада људи, жена и деце, на челу са две црвене заставе, кренула у шуму крај оближњег села Шакотинаца. Кад је поворка стигла на одређено место жандармерија, а која је стално пратила поворку, забранила је да се држи говор. Учесници прославе под утицајем неколицине комуниста и левицарски оријентисаних радника масовно су се противили и захтевали од организатора прославе да се наређење жандармерије не изврши. Неколицина жандарма није смела да се супротстави маси од неколико хиљада па је отишла по појачање и среског начелника. У међувремену свечани збор је одржан. На њему је говорио М. Пржуљевић. Када је жандармерија поново дошла са замеником среског начелника, збор се претворио у протестни, против терора власти. Том приликом је говорио председник подружнице И. Игорчевић.¹⁹³

Првомајске прославе у Војводини протекле су и 1926. у знаку терора режима, опортунистичког држања вођства реформистичког крила радничког покрета према режиму и послодавцима и незадовољства чланства реформистичких синдиката против овакве политике свог вођства. У наредној години ово ће још јаче доћи до изражаја и одразити се и на првомајске прославе.

Године 1927: првомајске прославе у току процеса нарастања снага револуционарног крила и његовог афирмисања као организатора радних маса у Војводини

У 1927. г. већ је увелико био у току процес прерастања револуционарног крила радничког покрета у Војводини, у фактор који се у то време афирмисао као све значајнији и ефикаснији организатор радних маса у борби против капиталистичке експлоатације. Тај процес је започео још претходне, 1926. године и трајао и наредне, 1928. године.

У том периоду се запажају напори војвођанских комуниста да поред илегалних форми рада учврсте већ постојеће и пронађу нове легалне форме рада. Повећан је број чланства и подружница Независних Синдиката. Долази до оснивања подружница и месних радничких синдикалних већа Независних синдиката у низу места где их до тада није било, као на пример у Вршцу. Формирано је покрајинско веће Независних синдиката за Војводину. У оквиру Независних синдиката оснива се већи број одбора за штампу, више радничких културно-уметничких група, спортских клубова и омладинске секције. Војвођански комунисти почињу интензивније да користе до тада запостављени извор омасовљења револуционараног радничког покрета — Савез пољопривредних радника Југославије.

¹⁹² ИАПКВ, бр. 20372.

¹⁹³ РН 2. VI 1926. 3.

Ова синдикална организација пољопривредног пролетаријата у Војводини до 1926. г. била је малобројна, а од тада почиње да се омасовљава и да у појединим периодима бројно буде и јача или приближно једнака колико све остале организације Независних синдиката у Војводини заједно. И поред огромних материјалних тешкоћа и полицијског терора, у Војводини излази синдикални лист на мађарском језику, а у другој половини 1928. г. Независни синдикати организују и штампање синдикалног листа на немачком језику. Слично осталим покрајинама у земљи, Независни синдикати у Војводини нису масовније обухватили и индустријски пролетаријат, него више занатски, али су зато у годинама 1926—1929. постигли велике успехе у организационом захватању пољопривредног пролетаријата. Овај обиман организаторски рад прати ништа мање обимна политичка и културно-просветна активност, као и разни видови борбе за материјално побољшање живота радничке класе у Војводини.¹⁹⁴

Током 1927. на обласним парламентарним и општинским изборима у Војводини њен револуционарни раднички покрет развија велику активност. У општинским одборима, од краја 1927. до почетка 1929. године, радничка класа у Војводини имала је неколико стотина својих представника, а у неким општинама је била и у већини. До тада је у општинским представништвима било заступљено само реформистички оријентисан окрило радничког покрета, пошто су представништва била именована, а не бирања. Дакле, већ на првим општинским изборима у Војводини револуционарни раднички покрет је пожњео завидан успех. То је био један од сигурних показатеља пораста његовог ауторитета код радних маса.¹⁹⁵

Током 1927. и 1928. у организацији Независних синдиката одржани су многобројни протестни зборови против скупоће, незапослености и сл., а на неким од њих је учествовало и до 3.000 радника и радница.¹⁹⁶

Првомајске прославе су у оквиру свих активности у овим годинама заузеле једно од првих места. Ова активност је јако подигла углед револуционарном радничком покрету, Независним синдикатима и илегалној КПЈ и СКОЈ-у у Војводини, међу радним масама. Због свега тога и терор режима у Војводини узима такве размере да Војводина у том погледу без сумње заузима једно од првих места међу свим осталим покрајинама у земљи.¹⁹⁷

Колико су Независни синдикати у Војводини ојачали и представљали фактор који је био цењен и признанав чак и од њихових противника у радничком покрету, види се и по томе што су међу функционерима Радничке коморе у Војводини, иначе реформистима у радничком покрету, била подељена мишљења и водила се током 1926. и 1927. г. борба око питања да ли Независне синдикате треба примити у чланство Коморе или не.¹⁹⁸

¹⁹⁴ *Организовани радник* (Београд), а нарочито *Szervezett Munkás* (Суботица) врло исцрпно пишу о активности Независних синдиката у Војводини. Из броја у броју ових и других радничких синдикалних листова може се систематски пратити ова делатност и њени резултати.

¹⁹⁵ Sz M 13. XI 1927, 3; 4. XII 1927, 2; *Torontál* 7. XI 1927, 1—3; 27. II 1927, 1—4; *Застава* (Нови Сад), 7, 8, 9 XI 1927.

¹⁹⁶ Sz M 1. I 1928; 8. I 1928; 22. I 1928; 26. II 1928; 19. II 1928.

¹⁹⁷ Прогони су нарочито били интензивни према подружницама Савеза пољопривредних радника Југославије. Податке о овоме налазимо готово у сваком броју *Szervezet Munkás-a* (Суботица), а и у осталој радничкој штампи: *Организовани радник* (Београд), *Riječ radnika i seljaka* (Осијек) и др. Велики жупани су издавали нарочита упутства о потреби перманентног бдења над радом припадника Независних синдиката, а нарочито Савеза пољопривредних радника Југославије (ААПВ, ВЖ 309/1928).

¹⁹⁸ *Извештај о раду привремене Радничке коморе за Војводину, у Новом Саду за 1925. г.*, Нови Сад 1926, 6—11; ААПВ, Окружни суд Н. Сад 85/1926.

Бројно стање синдикално организованих у две основне синдикалне групације у Војводини износило је почетком 1927. г. у УРССЈ — 2.790, а у Независним синдикатима — 3.888.¹⁹⁹

Наведено бројно стање дала је Радничка комора за Војводину, која је морала признати бројну надмоћност Независних синдиката за преко 1.000 чланова. Овај податак је непотпун јер не обухвата Савез пољопривредних радника Југославије (у оквиру Независних синдиката), који Радничка комора за Војводину није хтела да региструје. Исти је на почетку 1927. г. бројао близу 2.000 чланова. У појединим периодима плиме прилива чланства, у годинама 1926—1929, Савез пољопривредних радника Југославије бројао је и преко 5.000 чланова, и тада бивао најмасовнији савез у оквиру Независних синдиката.²⁰⁰ Истина је да је овај савез, углавном услед веома жестоког терора режима над њим, и рапидно смањивао формалан број својих чланова, али према подацима, број чланова у Независним синдикатима у Војводини у годинама 1926—1929. (заједно са Савезом пољопривредних радника Југославије) кретао се и до 7—8.000.²⁰¹

Ови успеси револуционарног крила радничког покрета у Војводини у годинама 1926—1929. омогућени су без сумње успесима целокупног југословенског револуционарног радничког покрета.

Поред уложених напора војвођанских комуниста и активиста Независних синдиката ови успеси су били последица и све тежих економских прилика које су све директније погађале радничку класу Војводине, а нарочито њен пољопривредни пролетаријат, јер се и економска криза најпре испољила као пољопривредна, у извесној мери већ 1925. г., да се неколико година касније претвори и у индустријску — у општу светску економску кризу. Ову околност су активисти револуционарног радничког покрета и у Војводини користили за организовање пролетаријата и јачање својих и легалних и илегалних организација.

Сву ову активност комунисти и активисти Независних синдиката у Војводини спроводили су у време када су се у вођству југословенског револуционарног радничког покрета, у ЦККПЈ и Централном радничком синдикалном одбору Југославије Независних синдиката, фракционашке борбе расламсале до највишег степена и у великој мери паралисале његову делатност.

Број оних који су на својим леђима носили активност у револуционарном радничком покрету у Војводини био је у годинама 1926—1929. у сталном порасту, па се то веома повољно одразило и на успешно организовање првомајских прослава, а нарочито на њихов борбени карактер.

Насупрот оваквом стању у револуционарном крилу радничког покрета у Војводини, прилике у његовом реформистичком крилу постојале су све критичније.

Поред већ помињаних околности које су до 1927. утицале на видно опадање идеолошко-политичко и моралног утицаја реформистичког крила радничког покрета на радничку класу у Војводини, током ове године су томе допринеле и нове околности. Јавност је сазнала за многе злоупотребе које су починили функционери Радничке коморе, Окружних уреда и других радничких установа у Војводини. Извршиоци су били функционери ових установа — секретар Радничке коморе и већи део чланова њеног Управног одбора, поједини управници Окружних уреда и чиновници ових установа. Сви су они били истовремено функционери реформистичког крила радничког покрета у Војводини и чланови руководства СПЈ и УРССЈ за Војводину. Између њих је дошло до свађа, нетрпељивости, клеветања, подваљивања и сличних односа којима је било обухваћено и цен-

¹⁹⁹ ОР 21. VII 1927, 1.

²⁰⁰ Sz M 22, VII 1928, 5; 29. VII 1928, 5; 5. VIII 1928, 5; 12. VIII 1928, 5.

²⁰¹ ОР 22. IX 1927, 3; 16. X 1927, 3; 30. X 1927, 3 (и наведено под 200).

трално руководство СПЈ и УРССЈ. Овакви односи и разне злоупотребе довели су до тога да су секретар, Управни одбор и Скупштина Радничке коморе за Војводину морали бити суспендовани, а Комора је добила комесарску (принудну) управу. Поједини руководиоци реформистичког крила радничког покрета у Војводини, осим због злоупотреба на званичној дужности, судски су одговарали и за разна неморална дела, што их је још више компромитовало пред радницима и јавношћу. Слична ситуација је била у оквиру целокупног реформистичког крила југословенског радничког покрета, која је довела до крупних размимоилажења у његовом руководству и до расцепа у њему.²⁰²

Све је ово код радничких маса рушило углед реформистичког крила радничког покрета а такође се најнепосредније одразило и на неуспех првомајских прослава у Војводини у његовој организацији у овим годинама.

Руководство Независних синдиката је 1927. упутило писмени предлог за заједничку првомајску прославу у целој земљи свим синдикалним централама класног радничког покрета у земљи — УРССЈ, СГРЈ и СБТИЧ.²⁰³ Ни овога пута реформистички УРССЈ није одговорио, због чега и није дошло до преговора, па је руководство Независних синдиката половином априла дало директиву свим својим месним радничким синдикалним већима да у својим местима покушају да се споразумеју са месним руководством синдикалних организација УРССЈ, СГРЈ и СБТЧ да организују и одрже заједничке првомајске прославе.²⁰⁴

У Београду је и те године 25. априла одржан велики раднички збор — договор за предстојећу првомајску прославу, у организацији Независних синдиката.²⁰⁵

Министар унутрашњих дела је, дајући ове године своју уобичајену наредбу поводом првог маја, допунио и детаљније прецизирао услове под којима се првомајске прославе могу одржавати. Овом наредбом прослава је била дозвољена, али је било наглашено да се пропагандни говори не могу држати, па било да се збор одржава у затвореној просторији, изван ње, или изван насељеног места. Затим је било подвучено да се имају забранити програми културно-уметничких приредби који би ма у ком виду имали пропагандни карактер. Наредбом је такође било забрањено штампање и растурање плаката, брошура и новина пропагандног карактера и све што би на првомајској прослави имало карактер критике постојећег стања у земљи и величало Совјетску Русију у било ком виду.²⁰⁶

Овим ограничењима програми првомајских прослава били су сасвим скучени и отворили су могућност да полиција може забранити безмало сваку првомајску прославу и све делове њеног програма, осим зборовна на којима би се говорило само о историјату Првог маја, фудбалских утакмица и игранки

Полиција је ову министрову наредбу заиста и искористила да првомајске прославе ове године сведе у најуже оквири. И у Београду, где је иначе била више толерантна према праву радника да јавно и заједнички прослављају Први мај, извршила је низ насиља, до тада неубичајених. Био је забрањен и заплењен првомајски број *Организованог радника, Мајски спис* и друге публикације у издању Независних синдиката. Међутим, руководство Независних синдиката одмах је интервенисало и издејствовало судско поништење забране, па

²⁰² ПН 21. IX 1928. 3—4; ААПВ, Окружни суд Н. Сад 62/1927, 1831/1927, 2611/1926, 85/1926. и др.

²⁰³ ОР 3. IV 1927. 1.

²⁰⁴ ОР 14. IV 1927. 1.

²⁰⁵ ОР 21. IV 1927. 1.

²⁰⁶ ААПВ, ВЖ 338/1927.

је сва забрањена штампа благовремено експедована у унутрашњост земље.

Повод за сва ова ограничења дале су првомајске прославе последњих година у организацији револуционарног радничког покрета у земљи, које су из године у годину бивале све бунтовније и имале све борбенији карактер. И поред свих ових ограничења, првомајске прославе у Војводини у организацији Независних синдиката биле су ове године борбеније него икада дотле.

Борбеност и класно буђење војвођанског пролетаријата дошли су у току припрема и извођења првомајских прослава 1927. кроз разне видове до изражаја. У више великих места Војводине реформистичком вођству није успело да спречи организовање заједничких првомајских прослава, јер се пролетаријат у овим местима оштро супротставио намерама реформиста. У више места је пролетаријат, организован у Независним синдикатима, дао жесток и пркосан отпор терору власти и провокацијама реформистичког руководства. У неким местима су првомајске прославе биле непосредан повод да радници донесу одлуку да се организују у Независне синдикате. Због испољавања борбености пролетаријата полиција је забранила чак и неке прославе у организацији реформистичког крила радничког покрета у Војводини.

Специфичност првомајских прослава у Војводини 1927. огледала се и у неколико заједничких прослава, а нарочито у разлогу због кога је до њих дошло.

Пошто Независни синдикати нису хтели да признају инсценирани конгрес уједињења ГРСЈ и Независних синдиката од октобра 1925. нити да приме његове одлуке које су значиле ликвидацију Независних синдиката, реформистичко вођство, које је држало све положаје у општерадничким установама, одлучило је да не призна постојање Независних синдиката и да их брише са тзв. евиденције у Радничкој комори. Тиме су у Војводини постигли супротно — број чланова у реформистичком ГРСЈ је и даље опадао, док је у Независним синдикатима растао. Пошто се у таквим условима Независни синдикати нису могли игнорисати, а током 1927. г. је требало да се одрже избори за органе Радничке коморе за Војводину, у којима би према односу снага у синдикалним организацијама већину имали представници револуционарног крила радничког покрета, центрумашки део вођства реформистичког крила радничког покрета, које је држало све позиције у радничким коморама, одлучио се да измени свој дотадашњи став према Независним синдикатима и прими их на евиденцију Коморе, насупрот одлучном противљењу социјалдемократског дела вођства реформистичког крила радничког покрета.

Није се код центрумаша, разуме се, радило о симпатијама за Независне синдикате и револуционарно крило радничког покрета, него о једном резонувању да је ипак боље не игнорисати оно што постоји, него то искористити за даље, ма и формално егзистирање реформистичког крила радничког покрета, како би се сачували положаји у радничким коморама и синдикалним инстанцама, а такође и ојачале сопствене до тада увек слабије позиције у односу на социјалдемократе у вођству реформистичког крила радничког покрета (у синдикатима, партији и радничким установама).²⁰⁷ Поред осталих несугласица у централном вођству реформистичког крила радничког по-

²⁰⁷ Ово су коморашки (центрумашки) и доказали 1927. и 1928. г. низом поступака да потпуно онемогуће представнике Независних синдиката да утичу на политику вођењу у Комори. Њихова сарадња са Независним синдикатима пред изборе за органе Радничке коморе, имала је за циљ да за себе обезбеде већину у коморским телима. Код руководства Независних синдиката није било никаквих илузија у добре намере комораша, већ су на поменути споразум пристали да би доказали своју добру вољу за сарадњу и какав такав утицај на политику у Комори.

крета, ово је био један од основних разлога појаве већ поменуте опозиције у редовима СПЈ и расцепа у њој 1928. године.

Тако центрумаши и против воље социјалдемократа у реформистичком крилу радничког покрета стварају споразум са Независним синдикатима о сачињавању заједничке листе за органе Радничке коморе за Војводину и спроводе изборе.²⁰⁸ Као последица таквих односа између Независних синдиката и Радничке коморе за Војводину дошло је и до подупирања настојања да се у Војводини 1927. г. организују и заједничке првомајске прославе реформистичких и Независних синдиката. Социјалдемократска струја у реформистичком крилу радничког покрета у Војводини учинила је све да ову сарадњу са Независним синдикатима онемогући²⁰⁹, док су је присталице центрумашке политике (Топаловићеве линије) помагале. Режим, на лијнији онемогућавања сваке сарадње међу радничким синдикатима, помагао је социјалдемократска настојања и неке од заједничких прослава и забранио, као нпр. у Старој Кањижи.

Заједничке првомајске прославе су одржане у Новом Саду, Суботици, Сомбору, Сенти и Вршцу.

Свечани првомајски збор у Новом Саду одржан је пре подне у сали хотела „Слобода“ у присуству око 700 радника и радница, окићених црвеним мајским тракама и цветовима. На збору су говорили Богдан Крекић у име УРССЈ, и Драги Марјановић у име Независних синдиката. Марјановић је поздрављајући пролетаријат целог света поздравлио и „братски пролетаријат са севера“, после чега је уследио буран аплауз јер су сви присутни схватили да је мислио на пролетаријат Совјетског Савеза, што изричито није смео да каже због специјалног наређења министра унутрашњих дела да се Совјетски Савез у првомајским говорима не сме поменути. После завршеног збора његови учесници су у групама отишли на Ратно острво, где их је чекало још неколико стотина радника, са огромним славолуком окићеним паролама, заставама и зеленилом, кроз који су сви прошли и после чега је настало радничко весеље уз спортски и други програм.²¹⁰

У Суботици је свечани првомајски збор одржан пре подне у сали хотела „Карловац“ и био је врло масован. На њему је, према једној процени, учествовало око 5.000 радника и радница, па сала у којој је одржан није могла све да прими. На збору су говорили Лаза Петровић, на српскохрватском језику у име УРССЈ, и Ласло Шаму (Samu László), на мађарском језику у име Независних синдиката. Збор је трајао два и по сата и био је у правом смислу речи протестни збор против реакционарног југословенског режима који је терорисао радничку класу, али и против реакционарног Хортијевог режима у суседној Мађарској, који је угрожавао мир на Балкану. По подне је у Радничком дому одржана забава са културно-уметничким програмом, а после тога играња до дубоко у ноћ.²¹¹

Прослава одржана у Сомбору, такође заједничка, ове године није била само прослава сомборског пролетаријата него и оног из његове околине. Нарочито је велики број пољопривредних радника из околине Сомбора узео на њој учешћа. Власт је забранила збор пред сам почетак. Окупљени радници су онда отишли у Раднички дом Независних синдиката и ту одржали протестни збор на коме су говорили Секел Јосип (Székely József) у име Независних синдиката и Клапец Ђура у име УРССЈ. Збор је усвојио резолуцију у којој се протестује против полицијског терора, захтева помоћ за беспослене, констатује да су Обзнана и Закон о заштити државе уништили сваку слободу организовања и штампе, позива пролетаријат да се

²⁰⁸ ОР 28. VIII 1927, 4.

²⁰⁹ РН 16. V 1927, 2.

²¹⁰ ОР 8. V 1927, 1.

²¹¹ Sz M 8. V 1927, 3.

организује и пружи отпор терору и експлоатацији итд. Резолуција је упућена свим синдикалним централама, Радничкој комори и влади.²¹²

У Сенти је такође била добро организована заједничка првомајска прослава. Режим је и ову прославу забранио. Око 500 окупљених радника и радница морало је да у групицама оде у шуму изван града и ту прослави Први мај. Полиција ни овде није радницима дала мира него је цео дан била присутна у шуми, да би спречила сваку евентуалну политичку манифестацију и дозволила је извођење само спортског дела програма првомајске прославе.²¹³

У реформистичком крилу радничког покрета у Вршцу и 1927. је деловала врло јака центрумашка група. Проводећи политику заједничког истицања листе за изборе органа у Радничкој комори, са Независним синдикатима, ова група је придобила за себе већи део радника у оквиру реформистичких синдиката и са представницима Независних синдиката (чије је формирање у Вршцу било у почетној фази) организовала заједничке првомајску прославу. Пре подне је у Радничком дому одржан свечани збор, а по подне и увече културно-уметнички програм и игранка.

Социјалдемократска група у Вршцу одржала је своју посебну прославу. И они су одржали свој свечани првомајски збор у кафани „Хембергер“, организовали масовну, корпоративну свечану шетњу кроз град (манифестације), а по подне и увече забву и игранку.

Обе групе су користиле првомајску прославу за изношење својих политичких гледишта и том приликом отворено и оштро иступали једни против других.²¹⁴

Осим ових заједничких, Независнисиндикати су организовали и своје посебне првомајске прославе у следећим местима: у Великом Бечкереку, Великој Кикинди, Бачком Петровом Селу, Бачкој Тополи, Врднику, Шиду, Земуну и Панчеву.

Првомајску прославу у Великом Бечкереку полиција је одобрила тек два дана пред Први мај, с тим што је забранила предвиђено растурање мајског летка. Ови леци су ипак растурани. Првомајски збор је одржан у Радничком дому у присуству неколико стотина радника и радница. На збору су говорили Драгутин Гргић и Андрија Михајловић. Збор је закључен певањем хора. По подне и увече одржана је забава са игранком у сали хотела „Српска круна“.²¹⁵

Реформисти су у Великом Бечкереку одржали своју првомајску прославу. Збор је одржан у сали кафане „Арнолд“. На њему је било присутно око 150 радника. Говорио је Недељко Дивац, на српско-хрватском, а Зулман (Sulman) на немачком језику. По подне је у фабрици шећера одржана забава са културно-уметничким програмом, а увече игранка.²¹⁶

У Кикинди су реформисти покушали да спрече прославу у организацији Независних синдиката, оптужујући њихове припаднике полицији да читају забрањен пропагандни материјал. Ипак су припадници Независних синдиката у Кикинди и поред гоњења полиције одржали своју прославу.²¹⁷

Реформисти су своју прославу у Кикинди одржали на тај начин што су у присуству око 70 радника одржали конференцију на којој је говорио Драгољуб Јанковић из Великог Бечкереча.²¹⁸

²¹² Исто.

²¹³ Sz M 8. V 1927, 3; ААПВ, ВЖ 338/1927.

²¹⁴ ПН 16. V 1927, 3.

²¹⁵ ОР 15. V 1927, 1; ААПВ, ВЖ 338/1927; *Torontál* 2. V 1927, 3.

²¹⁶ РН 11. V 1927, 3—4; ААПВ, ВЖ 338/1927.

²¹⁷ ОР 15. V 1927, 1.

²¹⁸ РН 11. V 1927, 3—4. (Пошто збор није био благовремено пријављен, полиција га није одобрила, па је уместо збора одржана конференција у Радничком дому.)

Революционарни раднички покрет у Земуну није због полицијске забране још од 1923. могао да одржава своје првомајске прославе. И 1927. је полиција покушала да га спречи у томе, али због отпора датог од стране радника у томе није успела. На свечаном збору је било окупуљено око 500 радника украшених црвеним тракама. Збором је руководио Алберт Канаре (Albert Canarre), а говорио је Јуба Радовановић.²¹⁹

Реформисти су у Земуну такође одржали своју првомајску прославу. На њиховом збору је учествовало само неколико десетина радника. Говорили су М. Чалић, др Сретен Попадић и Иван Букшег. По подне и увече је одржана приредба и игранка.²²⁰

У Шиду, познатом упоришту Витомира Кораћа, једног од реформистичких вођа, где су првомајске прославе после 1921. године одржаване заједнички, 1927. г. одржане су одвојено. Кораћу је успело да и на првомајској прослави поцепа шидски пролетаријат. Због тога су представници Независних синдиката организовали своју посебну првомајску прославу на којој су скупили прилог за жртве реакције и читали првомајску револуционарну штампу.²²¹

Реформисти у Шиду су Први мај прославили на излету у шуми уз забавни програм.²²²

Припадници Независних синдиката у Бачкој Тополи, и поред тога што је полиција пре Првог маја забранила рад Независним синдикатима, организовали су првомајску прославу, али им је полиција и жандармерија онемогућила да је изведу, јер је цео дан на коњима крстарила кроз село и спречавала свако сакупљање људи у већем броју.²²³ Прослава се могла одржати једино уз услов директне борбе са полицијом и жандармеријом.

У Бачком Петровом Селу је Савез пољопривредних радника Југославије (у оквиру Независних синдиката) такође припремио првомајску прославу. Прослава је била властима пријављена и одобрена. Пољопривредни радници су се у великом броју Првог маја ујутру окупили у центру села пред општинском зградом ради одржавања свечаног мајског збора. Међутим, жандармерија је забранила одржавање збора и захтевала да се радници разиђу. Учесници збора, међутим, нису хтели да изврше наређење, него су и после дате забране још пуна два и по сата остали окупуљени, певали борбене песме: „Поново је дошао 1. Мај“ и др. (на мађарском језику), протествовали против терора, манифестовали своју солидарност са осталим пролетаријатом. Око подне су се у реду разишли својим кућама. Жандармерија није могла да се супротстави манифестантима јер их је било неколико стотина, али је наредне ноћи извршила хапшење синдикалних функционера и спровела их у Јавно тужилаштво у Нови Сад. Суд их је, међутим, одмах пустио на слободу. Тако је пољопривредни пролетаријат Бачког Петровог Села и поред забране и терора прославио Празник рада — Први мај.²²⁴

Рудари у Врднику (Срем) су се такође окупили да прославе Први мај, али им је полиција забранила збор, јер су га организовали револуционарно оријентисани радници. Наиме, радници у врдничком руднику су се уверили после вишегодишње праксе њихове синдикалне организације у оквиру реформистичког УРССЈ (раније ГРСЈ) да од ње нису имали никакве користи, јер је руководство њихове подружнице све проблеме решавало у корист послодаваца. Због тога су радници у врдничком руднику бојкотовали ову своју псеудокласну радничку синдикалну организацију. Међутим, и поред полицијске за-

²¹⁹ ОР 15. V 1927, 1.

²²⁰ РН 11. V 1927, 3—4; ОР 15. V 1927, 1; ПН 16. V 1927, 3.

²²¹ ОР 15. V 1927, 1.

²²² ПН 16. V 1927, 3; ОР 15. V 1927, 1.

²²³ ОР 8. V 1927, 1—2.

²²⁴ ОР 22. V 1927, 3; Sz M 8. V 1927, 3.

бране, неколико десетина комуниста и најсвеснијих и најборбенијих радника прославило је Први мај ушуми, читајући заједнички штампану и публикације револуционарног радничког покрета. Том приликом су такође донели и одлуку да оформе своју синдикалну организацију у оквиру Независних синдиката.²²⁵

И револуционарни раднички покрет Панчева је прославио Први мај, али извор који доноси ову вест не даје подробније податке о томе како је она протекла.²²⁶

Осим до сада наведених, реформисти су организовали своје прославе још и у Инђији и Беочину, затим у Сремској Митровици, Лаћарку, Србобрану, Великом Средишту, Кутрици, Мариолани и у Турији.

Прославу у Инђији полиција је забранила, јер су ту дошла до изражаја негодовања против руководства УРССЈ.²²⁷

У Беочину је такође изведена првомајска прослава у организацији радничких синдиката који су припадали УРССЈ. Прослава је обављена у просторијама Радничког дома. На збору су говорили Сима Котур и Војин Бркић. Према сећању једног од још живих учесника ове прославе, и ту је дошло до изражаја негодовање радника против сарадње реформистичких вођа са управом фабрике и представница власти. Неколицини комуниста, радника фабрике цемента који су учествовали на овој прослави, успело је да међу радницима растуре приличан број примерак првомајске штампе у издању Независних синдиката, да скупе прилог за жртве реакције и да разговарају са радницима, појединачно или у групама, о актуелним проблемима радничке класе.²²⁸

У Сремској Митровици су реформисти успели 1927. да организују своју Првомајску прославу. У извештају о прослави подвлаче да им се партијска и синдикална организација ту опорављају, и поред „разорног“ дејства комуниста. Мајску забаву су одржали 30. априла увече, а свечани збор Првог маја пре подне.²²⁹

У Лаћарку, Србобрану, Великом Средишту, Кутрици, Мариолани и Турији одржани су у организацији СПЈ свечани првомајски зборови.²³⁰

За разлику од претходних година, првомајске прославе у Војводини 1927. одржавале су једно ново стање у радничком покрету — јачање његовог револуционарног крила масовно учешће пољопривредног пролетаријата на прославама Независних синдиката, пружања отпора и отвореног протеста против терора режима, слабљење и распадање реформистичког крила радничког покрета и покушаја центрумашке струје у његовом вођству да обезбеди своју неоспорну доминацију у њему. Сва ова кретања ће се у наредној години још јаче осетити и одразити и на првомајске прославе.

Године 1928: првомајске прославе у условима изразито надмоћног утицаја револуционарног крила радничког покрета на радне масе у Војводини

Политичке и економске прилике у којима је живела радничка класа Југославије у годинама после доношења Обзване и Закона о заштити државе постајале су из године у годину све теже и до 1928. г. достигле висок степен засштрености и кризе. Незапосленост и стално

²²⁵ ОР 19. V 1927, 3.

²²⁶ ААПВ, ВЖ 338/1927.

²²⁷ РН 11. V 1927, 3—4.

²²⁸ ИАПКВ, бр. 20723.

²²⁹ ПН 16. V 1927, 3.

²³⁰ Исто.

опаданье животног стандарда радних људи претварали су се из дана у дан у све теже и крупније проблеме. Напоредо са овим процесом вршило се и диференцирање унутар радничког покрета. Током осам година његовог развртка (1921—1928) у условима разједињености, ово диференцирање, како у оквиру радничког покрета у целини тако и унутар његовог револуционарног крила, вршило се у корист револуционарно оријентисаних снага у њему, које су успеле да разобличе издајничку улогу реформиста у радничком покрету — да се изборе за превазилажење низа крупних слабости и тешкоћа унутар револуционарног крила радничког покрета, да одолевају све интензивнијем терору владајућег капиталистичког режима према њему, тј. према Независним синдикатима КПЈ и СКОЈ-у — и да их афирмишу као искрене и борбене носиоце и заступнике интереса радничке класе.

Због тога су и првомајске прославе у 1928. години у организацији Независних синдиката биле врхунац успеха, не само у овој врсти активности него и у оквиру целокупних активности Независних синдиката, КПЈ и СКОЈ-а.

Припреме и за овогодишње првомајске прославе почеле су на уобичајени начин. Руководство Независних синдиката је упутило синдикалним централама — УРССЈ, СГРЈ и СБТИЧ писмени предлог за заједничку првомајску прославу, поткрепивши га околношћу да су разлози за заједничку активност постали актуелнији него икада до сада. У предлогу се између осталог каже: „... да овогодишњи Први мај изведемо заједничким манифестацијама стављајући целокупну снагу радничке класе на супрот офанзиве капитала и јединствене снаге буржоазије...“²³¹

И поред свих ових образложења и инсистирања на заједничким активностима, централно руководство СПЈ и УРССЈ ни овога пута није одговорило на предлог. Ту се, дакле, у односу на раније године, није ништа изменило. У табору неутралних — у СГРЈ и СБТИЧ — став према првомајским прославама и настојањима да се оне заједнички организују изменио се утолико што су њихове централне управе омогућиле свом чланству да учествује на првомајским прославама, било Независних синдиката било УРССЈ, већ према нахођењима и симпатијама сваког појединаца.

У оквиру Независних синдиката припреме за првомајску прославу трајале су током целог априла и биле су веома обимне.

Мајски спис, црвене мајске траке, значке и дописнице са сликама радничких револуционара обезбеђени су у довољним количинама.²³²

Током априла одржавани су велики раднички зборови широм земље, на које су позвани сви радници, без обзира којој су синдикалној организацији припадали, ради договора о заједничкој првомајској прослави. Неколико таквих зборова и конференција одржано је и у Војводини.²³³ Секције жена у Војводини при Савезу пољопривредних радника Југославије (у оквиру Независних синдиката) такође су активно учествовале у припреми за прославе. Тако је секција жена у Ади одржала посебну конференцију, ради договора о томе како да се што већи број жена-пролетерски окупи на прославу, која је у Ади 1928. г. била веома успешна.²³⁴

И *Организовани радник* (Београд) и *Szervezett Munkas* (Суботица) су у свим својим бројевима од априла доносили уводнике и чланке посвећене Првом мају, пропагирали обуставу рада на дан Првог маја и инсистирали на борбеном карактеру прославе.²³⁵

²³¹ ОР 25. III 1928, 1.

²³² ОР 8. IV 1928, 1.

²³³ ОР 12. IV 1928, 1; 26. I 1928, 1.

²³⁴ Sz M 6. V 1928, 6.

²³⁵ Sz M 1. IV 1928, 1; 8. IV 1928, 1; 15. IV 1928, 1; 22. IV 1928, 1; 1. IV 1928, 1.

Szervezett Munkas је још на почетку априла скренуо пажњу свим месним радничким синдикалним већима и подружницама Независних синдиката да поруче потребан број Мајског списка на мађарском језику, како се редакција због недостатка материјалних средстава не би излагала непотребним трошковима уколико би штампала већи број примерака од стварних потреба и како би се могле обезбедити што ниже и приступачније цене *Мајском спису* и првомајском броју *Szervezett Munkas*.²³⁶ Београдска полиција је забранила и запленила и првомајски број *Организованог радника* и *Мајски спис* у издању *Организованог радника*. Руководство Независних синдиката је одмах интервенисало, али се овога пута са скидањем забране одуволачило како ове публикације не би стигле у унутрашњост земље до Првог маја. Ради тога је полиција наредила и поштама да уколико пакети и стигну до Првог маја, задрже их и издају адресатима тек после Првог маја. Полиција, којој је била намера да макар на овај начин умањи борбени карактер првомајских прослава у организацији Независних синдиката, добрим делом је у том и успела. Предвидевши ово, Централно руководство Независних синдиката је дало упутство својим месним радничким синдикалним већима и подружницама да се интересују на поштама да ли су им пошиљке стигле, па ако поште неће да им издају, да се телеграмом жале директно на Министарство унутрашњих дела.²³⁷

Настојање месних радничких синдикалних већа Независних синдиката у Војводини да се организује што већи број заједничких првомајских прослава мало је уродило плодом, јер су у 1928. години и поред великог броја одржаних прослава, само две биле заједничке — у Суботици и у Сенти.

На прослави у Суботици узело је учешће око 3.000 пролетера. То је била после новосадске, најмасовнија првомајска прослава у Војводини 1928.

Обустава рада у Суботици је била масовна. Рано ујутру неколико група радника разбацало је по граду црвене летке, који су суботички пролетаријат позивали на обуставу рада и учешће на прослави. Полиција се оване није надала и док се још није прибрала од изненађења, растурачи летака су се већ повукли са улица. Полицији је успело да ухапси само два учесника у растурању летака — Хедриха (Hedrich) и Варгу (Varga), али пошто полицијски капетан није у лецима могао да пронађе ништа противзаконито, пустио их је из затвора још током преподнева.

Пре подне у 10 часова, у препуној сали биоскопа „Хунгарија“, одржан је свечани мајски збор коме је председавао графичар Стојановић. Говорници на збору су били: Ернест Кун (Ernest Kuhn) и Михајло Ротер (Mihály Rotter), графички радници, Јован Мухари (János Muhari) у име радника синдикално организованих у УРССЈ, Јован Пинтер (János Pintér) и Петер Беркеш (Peter Berkes), у име радника организованих у Независним синдикатима, Јосип Хегедиш (János Hegedüs) у име радника синдикално организованих у УРССЈ, тима, Љубица Козаревић у име пољопривредних радника и Драгица Стефановић у име жена и као делегат Централног руководства Независних синдиката. На збору се говорило на српскохрватском и мађарском језику. Други по реду говорник „захвалио се“ полицији што није дозволила да се збор држи на градском тргу и подвукао да ће борбена реч суботичког пролетаријата ипак допрећи и далеко изван ове сале. И поред неколико опомена присутног представника полиције, говорници су се дотакли свих најактуелнијих проблема времена и тешких прилика у којима живи и југословенски и светски пролетаријат, протестовали против терора и експлоатације, а последњи говорник је закључио збор узвиком: „Живео Совјетски Савез!“ уз фре-

²³⁶ Sz M 8. IV 1928, 4.

²³⁷ OP 29. IV 1928, 1; 7. V 1928, 2—3.

ветичан плесак присутних. Збор је после трајања од три сата закључен певањем радничког хора. По подне је у преторијама Радничког дома изведен културно-уметнички програм.²³⁸ У Сенти је првомајска прослава била такође заједничка. И поред претњи полиције, обустава рада је Првог маја била масовна. Заузврат, полиција је забранила одржавање свечаног преподневног збора. У Радничком дому се ипак и пре подне окупило око 500 радника и радница и ту у свечаном празничном расположењу провело пре подне. На културно-уметничкој приредби одржаној увече у сали хотела „Еуген“ било је присутно око хиљаду радника и радница, међу којима и већи број са сенћанских салаша, а такође и представници синдикалне организације из Аде.²³⁹

Поред ових заједничких прослава, Независни синдикати су организовали и одржали прославе још и у следећим местима: Новом Саду, Сомбору, Великом Бечкереку, Земуну, Торди, Куманима, Малом Иђошу, Молском Гунарошу, Телечкој, Бачкој Тополи, Ади, Чантавиру, панчеву и Сремској Митровици.

Прослава у Новом Саду је ове године била најмасовнија у Војводини. И ове године је слично као и 1924. била извршена врло темељна припрема. Месно радничко синдикално веће Независних синдиката успело је да непосредно пред Први мај организује и масовну конференцију на којој је Јован Шипош реферисао о припреми за првомајску прославу, а Звонимир Роксандић о Закону о становима.²⁴⁰ У првомајској прослави у Новом Саду узело је учешћа око 5.000 радника и радница. Цео програм прославе изведен је у сали и башти кафане „Кракснер“. Обустава рада је и у Новом Саду била врло масовна. На преподневном збору је било присутно око 1.000 радника. Збору је председавао Јован Шипош, а референт је био Ђирил Колачек. У свом говору је описао политичку и економску ситуацију у којој се налазила радничка класа Југославије и њен организовани раднички покрет, при чему је истакао издајничку улогу реформистичког вођства и револуционарну улогу Независних синдиката у борби за права радничке класе. Његов говор је у сажетом облику превео на мађарски језик графички радник Беше.

Током целог поподнева и вечери извођен је културно-уметнички програм. Између осталог, новосадско радничко културно-уметничко друштво „Абрашевић“ извело је Нушићево „Сумњиво лице“ на српскохрватском језику, и један позоришни комад на мађарском језику, затим врло успео концерт под руководством музички талентованог радника Винце Полгара. На приредби је било присутно око 5.000 радника и радница са члановима својих породица. На прослави је у току дана продато 4.000 црвених трака и значки и растурина сва пристигла редовна и ванредна мајска штампа.²⁴¹

Прослава је због своје масовности, каква до тада у целој Војводини није забележена, веома изненадила и забранила новосадску буржоазију и полицију. Неколико месеци доцније, приликом хапшења чланова Покрајинског већа Независних синдиката за Војводину, њих су оптуживали и за организовање првомајске прославе и растурање пропагандног „комунистичког“ материјала на њој.²⁴²

Месно радничко синдикално веће Независних синдиката у Сомбору и ове године је позвало представника Месног међуструковног одбора УРСС-а да заједнички организују првомајску прославу, али је централно руководство СПЈ и УРССЈ-а из Београда то спречило. Тако је традиционална заједничка Првомајска прослава сомборског

²³⁸ Sz M 6. V 1928, 1, 2; OP 11. V 1928, 2; *Organizovani radnik* (Зарпеб) 3. V 1928, 2.

²³⁹ Sz M 13. V 1928, 2; OP 17. V 1928, 2.

²⁴⁰ OP 29. IV 1928, 3.

²⁴¹ OP 7. V 1928, 2; Sz M 13. V 1928, 2.

²⁴² ААПВ, Окружни суд Н. Сад 3108/1928.

пролетаријата овога пута изостала. И у Сомбору је обустава рада била масовна. На преподневном свечаном збору у Радничком дому Независних синдиката било је нарочито много младих радника и радница. На збору је говорио Ђула Фламан (Gyula Flaman) на српскохрватском језику, а Јосип Секељ (József Székely) на мађарском.²⁴³

Револуционарно оријентисаном пролетаријату Великог Бечкерека овога пута је било ускраћено да првомајску прославу изведе онако како ју је припремило. Месно радничко синдикално веће Независних синдиката у Великом Бечкереку припремило је програм прославе и од полиције је благовремено тражило одобрење. Према поднетој молби, предвиђени програм се састојао из следећег:

- „... 1. — Збор који ће се одржати у просторијама Радничког дома, Етвешова ул. бр. 2 пре подне у 10 (десет) часа;
2. — После збора демонстрације скроз главну улицу и назад у Раднички дом;
3. — Забава која ће се одржати у просторијама „Српска круна“ почетком од 8 (осам) часа у вече 1-ог маја до 3 (три) часа 2 маја 1928 г. Представа предаје на забаву друштво „Лира“.“²⁴⁴

Полиција, међутим, није одобрила овај програм прославе и забранила је припадницима Независних синдиката да Први мај прославе у граду. Дозволила им је да могу у малим групама прославити Први мај у шуми изван града, али је и тамо била присутна полиција, па се збор и приредба ни тамо нису могли одржати.²⁴⁵

И поред претњи полиције припадници Независних синдиката у Земуну су одржали 22. априла збор на коме је о Првом мају и припремама за прославу говорио члан централног руководства Независних синдиката, Миљивоје Каљевић. Прослава Првог маја у Земуну одржана је у Радничком дому. На свечаном збору говорио је Ребић о успесима и неуспесима југословенског радничког покрета у протеклој години, о економским и финансијским приликама у земљи итд. По подне и увече одржана је забава и игранка.²⁴⁶

У Панчеву је Месно радничко синдикално веће Независних синдиката такође организовало прославу Првог маја и за обавештавање пролетаријата о њеном програму издало на српскохрватском, мађарском и немачком језику плакат. У току растурања плаката полиција је интервенисала и забранила његово даље растурање.²⁴⁷ Да ли је прослава у Панчеву обављена, не знамо, јер нас извор о томе не обавештава.

Пролетаријат Аде је прославио Први мај у просторијама свог новог Радничког дома. На преподневном свечаном збору, у присуству неколико стотина радника и радница, говорили су: Решоцки (Resocky), Шпанг (Sprang) и Балог (Balogh). На првомајској прослави у Ади било је и гостију из Сенте. По подне и увече је у дому одржана приредба и игранка.²⁴⁸

У Сремској Митровици су припадници Независних синдиката организовали и извели веома успешну првомајску прославу. Одржан је и преподневни свечани збор као и поподневна и вечерња забава са игранком. Реформисти су настојали да ову прославу омету на тај начин што су припаднике Независних синдиката оптужили да читају комунистичку штампу. Пошто се за овај њихов провокаторски и денунцијанторски поступак сазнало, изазвали су против себе све радништво. Оно је дало отпор покушају да се прослава забрани и

²⁴³ ОР 11. V 1928, 2; *Organizovani radnik* (Заргеб) 10. V 1928, 4.

²⁴⁴ ААПВ, ВЖ 267/1928.

²⁴⁵ ОР 7. V 1928, 2.

²⁴⁶ Sz M 13. V 1928, 2; ОР 7. V 1928, 2; *Organizovani radnik* (Заргеб) 3. V 1928, 2.

²⁴⁷ ААПВ, ВЖ 279/1928.

²⁴⁸ Sz M 13. V 1928, 2.

узело је масовно учешће у прослави, која је ипак изведена у организацији Независних синдиката.²⁴⁹

Првомајска прослава коју је извео пролетаријат Бачке Тополе спада без сумње међу најборбеније у земљи у 1928. г. збон инсистирања представника радника у општинском одбору да се реше нека горућа питања, као незапосленост, помоћ незапосленима и друго, затим, због јавне демонстрације против небриге власти да решавају проблеме незапосленог радништва, полиција је још у пролеће 1928. забранила рад Независним синдикатима. Њихови представници су без обзира на ову забрану тражили одобрење за одржавање првомајске прославе. Пошто им полиција то није дозволила, велики број бачкотополских пролетера заједно са члановима својих породица, женама и децом — око 1.500 укупно — скупио се Првог маја пре подне пред Радничким домом, формирао поворку на челу са децом и женама и демонстрирајући против терора режима и певајући борбене песме два пута прошао кроз главну улицу с краја на крај села, а пред општинском зградом одржао и краћи збор на коме су говорили Сидовски (Sződovszky) и Вадас (Vadász). После збора су се разишли својим кућама у борбеном расположењу. Полиција и жандармерија су биле немоћне пред оволиком масом. Репресалије су вршене тек после Првог маја.²⁵⁰

Пролетаријат Торде организован у подружници Савеза пољопривредних радника Југославије у оквиру Независних синдиката такође је прославио Први мај. Око 60 пољопривредних радника и радница окупило се Првог маја ујутро у просторијама свог Радничког дома, у центру села, у кући Јаноша Хорвата (Horváth János). У току преподнева читали су првомајску штампу (*Szervezett Munkas* и *Мајски Спис* на мађарском језику), а по подне на истом месту приредили радничко весеље и игранку, певајући борбене радничке песме. Руководство подружнице је месец дана касније на суду, између осталог, одговарало и због организовања првомајске прославе и певања борбених песама, којима су према оптужници пропагирани комунизам.²⁵¹

И пролетаријат Кумана је 1928. прославио Први мај, али осим тога да је неколицина њих била хапшена због учешћа у првомајској прослави, извор нам ништа друго не казује.²⁵²

Пољопривредни радници Чантавира су се Првог маја ујутро такође окупили у свом Радничком дому да прославе Први мај, али је у току збора 15 наоружаних жандарма успело да растури прославу. Учесници су пружили отпор, па је због тога било ухапшено њих 17, међу којима и две жене.²⁵³

На Првомајску прославу у Малом Иђошу окупило се 120 пољопривредних радника. Месно радничко синдикално веће из Бачке Тополе послало је на ову прославу два своја члана — Кучеру (Kucsera) и Вирага (Virágh), да говоре о Првом мају и да се упознају са проблемима пољопривредних радника у Малом Иђошу. Међутим, месна власт је и овде успела да омете прославу, али не оружаном силом него подвалом. У току одржавања збора општински кнез је послао добошара да објави да ће се још истог дана вршити уговарање и упис за учешће у јавним радовима, који ће у најскорије време отпочети. Сав беспослени пролетаријат Малог Иђоша похрлио је пред општинску кућу и ту чекао до два сата по подне. Онда је кнез објавио да се јавни радови одлажу на неодређено време. Радничка штампа је после неколико дана поручила кнезу у Малом Иђошу да би се „са ре-

²⁴⁹ *Riječ radnika i seljaka* (Осијек) 19. V 1928, 4.

²⁵⁰ Sz M 13. V 1928, 2.

²⁵¹ Историјски архив Зрењанин, Окружни суд Зрењанин, К-1303/1928; ИАПКВ, бр. 20748.

²⁵² OP 17. V 1928, 2.

²⁵³ Sz M 29. VII 1928, 5; 6. V 1928, 5.

жирањем оваквих представа“ могао вежбати као приватно, а не као службено лице.²⁵⁴

У телећкој је првомајска прослава била по броју учесника малобројна. Свега 20 пољопривредних радника окупило се да прослави Први мај. Под утицајем религиозне пропаганде и претњи месних власти, неколико стотина их је остало код својих кућа. Али околност да је у Телећкој први пут одржана првомајска прослава представља ипак успех у делатности револуционарног радничког покрета у Војводини.²⁵⁵

Првомајска прослава на Молском Гунарошу — једном од десетак малих и сиромашних села у којима су становали пољопривредни радници, безземљаци, углавном мађарске народности, у пространом рејону њива између Сенте, Аде, Мола, Бечеја, Србобрана, Врбаса, Бачке Тополе и Чантавира — представља једну од специфичности првомајских прослава у Војводини 1928. г. Први пут је онда на том терену организована првомајска прослава. Пољопривредни радници из тог рејона и раније су учествовали на првомајским прославама у неком од поменутих места која су уоквиравала овај рејон њива и њихових сеоца, али на том терену до тада ни једном није била организована првомајска прослава. На њој је узело учешћа неколико стотина пољопривредних пролетера, осим из Молског Гунароша, из још пет суседних и сличних насебина, Молског Богароша, Недићева, Светићева, Кутоша и Бразилије. На збору су говорили Катана (Katana), Силађи (Szilágyi) и Месарош (Mészáros), чланови Месног радничког синдикалног већа Независних синдиката из Сенте.²⁵⁶

Ово масовно учешће пољопривредног пролетаријата на првомајским прославама готово у свим местима где су оне у организацији револуционарног радничког покрета одржане, а нарочито ова последња, у рејону салаша у атарима Сенте, Аде, Мола и Србобрана, представља једну од специфичности првомајских прослава одржаних 1928. у Војводини. То је био доказ да је револуционарни раднички покрет у Војводини прилично замашно организационо обухватио и пољопривредни пролетаријат и сврстао га у борбене редове против капиталистичке експлоатације.

Прославе у организацији реформистичког крила радничког покрета у Војводини одржане су у: Великом Бечкереку, Инђији, Новом Саду, Великој Кикинди, Сомбору, Сремској Митровици, Иригу, Шиду, Врднику, Лаћарку, Вршцу, Србобрану и Турији. Све су оне биле веома малобројне, а неке од њих толико да су се једва могле одржати.

У Великом Бечкереку је преподневни свечани збор одржан у Кафани „Код Арнолда“. На њему су говорили: др Сретен Попадић, Јохан Фершинг, Лазар Ракић и Дамјан Симић. По подне је за раднике у фабрици шећера одржан концерт у фабричкој башти.²⁵⁷

У Ииђији је збор одржан у Радничком дому, а на њему су говорили Коска и Филип.²⁵⁸

У Новом Саду је малобројна група, углавном комораша, после скупа пред Радничким домом у Темеринској улици бр. 12 отишла по традицији на Ратно острво, и ту после краћег поздравног говора и отпеване „Марселезе“ и „Интернационале“ провела уз забавни програм до 7 сати увече.²⁵⁹

У Сомбору је такође одржан свечани збор у присуству неколико десетина радника.²⁶⁰

²⁵⁴ Sz M 6. V 1928, 2.

²⁵⁵ Исто.

²⁵⁶ Исто.

²⁵⁷ РН 9. V 1928, 2; *Torontál* 2. V 1928, 3.

²⁵⁸ РН 9. V 1928, 2.

²⁵⁹ Исто.

²⁶⁰ Исто.

У Сремској Митровици је на прослави у организацији реформиста учествовало свега неколико особа, јер су сви радници били на прослави коју су организовали Независни синдикати.²⁶¹

У Кикинди је одржавање збора било забрањено. Због пријема неколико десетина примерака Мајског списка, послатих из Новог Сада, ухапшен је Фрања Книп (Franz Knipp), па припремљени програм прославе није ни изведен.²⁶²

У Иригу је Први мај прослављен изван места, у шуми, уз учешће око 200 радника. И овде је одлазак на место прославе био дозвољен у поворци са црвеном заставом на челу. На збору су говорили Казимировић и Писаревећ.²⁶³

У Врднику је одржан збор на коме је говорио Сима Котур, а после њега је била радничка забава и весеље са игранком.²⁶⁴

У Лаћарку је одржан само свечани збор у Радничком дому, на коме је говорио др Сретен Попадић.²⁶⁵

У Вршцу је свечани збор одржан у кафани „Код Хембергера“, на ком су говорили др Искруљев, Келцер (Keltzer), Бетге (Bethge), Цел (Zell) и Шмелцер (Schmeltzer) у име омладине, а по подне је одржана забава са игранком.²⁶⁶

У Србобрану, Шиду и Турији прослава је обављена на тај начин што су одржани свечани првомајски зборови.²⁶⁷

Поред већ поменутог масовног учешћа пољопривредног пролетаријата, првомајске прославе 1928. у организацији Независних синдиката у Војводини имале су још неколико специфичности. Режим је на њих применио такав терор какав на првомајским прославама до 1928. није био забележен. Радничка класа Војводине никада дотле није дала такав отпор терору режима као ове године, чиме се борбени карактер ових прослава нарочито манифестовао.

Биланс првомајских прослава одржаних 1928. недвосмислено нам говори да је утицај револуционарног крила радничког покрета у Војводини на радничку класу знатно порастао, и обрнуто, да је утицај његовог реформистичког крила знатно опао. То показује и податак да је од укупног броја учесника у првомајским прославама у Војводини ове године 95% присуствовало прославама у организацији Независних синдиката.

Првомајске прославе од 1928. у организацији Независних синдиката биле су уједно и последње од њих организоване. Почетком наредне, 1929. године режим је забранио рад Независним синдикатима, а те године је било забрањено одржавање и првомасјких прослава, мада је револуционарно крило радничког покрета у Војводини одржало неколико илегалних прослава

Закључак

У годинама 1922—1928. у три највећа града — Новом Саду, Суботици и В. Бечкереку, у којима је био концентрисан и највећи део индустријског и занатског пролетаријата, првомајске прославе одржаване сваке године. У низу других већих места у Војводини — у Сомбору, Вршцу, Земуну, Панчеву, Сремској Митровици, Великој Кикинди, Сенти и др. првомајске прославе су уз ретке изузетке одржа-

²⁶¹ Исто.

²⁶² Исто.

²⁶³ РН 19. V 1928, 2.

²⁶⁴ Исто.

²⁶⁵ Исто. — Раније је поменуто да је др Сретен Попадић говорио на првомајском збору у Великом Бечкереку. То, међутим, искључује могућност да је говорио и у Лаћарку.

²⁶⁶ ПН 19. V 1928, 2.

²⁶⁷ Исто.

ване такође сваке године. Затим, идући од 1922. ка 1928. години првомајске прославе су све бројније и захватају и низ мањих места, па и села.

Поред осталих карактеристичних црта првомајских прослава у Војводини, у ово време, једна од најважнијих је околност што су оне уз ретке изузетке биле двоструко организоване. Због идеолошко-политичке и организационе подвојености југословенског радничког покрета на његова два крила — револуционарно и реформистичко, две првомајске прославе у организацији сваког од њих понаособ, у једном месту, биле су у конкурентском међусобном односу — у односу међусобне идеолошко-политичке борбе и у знаку борбе за утицај на пролетаријат, како онај организационо већ обухваћен тако и онај необухваћени.

Тај конкурентски однос истовремено одржаване две првомајске прославе у истом месту (граду) испољавао се врло видно, и то у свим фазама припрема и извођења првомајских прослава — од клеветања у штампи, кидања противничких плаката и денунцирања од стране припадника реформистичког крила радничког покрета, па преко њихових интервенција код власти да се прославе у организацији Независних Синдиката забране, до садржаја говора на Првомајским зборовима и програма прослава.

Идеолошко-политичка подвојеност два крила југословенског радничког покрета дала је и различите идеолошко-политичке профиле првомајских прослава у њиховој организацији, а околност да су оне од режима двојако третиране, тј. једне фаворизоване а друге прогоњене, давала им је и посве различит значај и карактер у оквиру југословенског радничког покрета у целини.

Пошто је организација првомајских прослава у оквиру реформистичког крила радничког покрета била подешавана у духу политике класног мира, због чега су оне и биле толерисане, подржаване, најчешће ничим ограничаване и помагане од режима и њихових органа безбедности, оне на плану истинске класне борбе пролетаријата нису ничим могле допринети. Отуда опадање њиховог броја и учесника на њима, из године у годину, да се до 1928. г. сведу на нужну формалност коју у тадашњим приликама није могло мимоићи.

Насупрот њима, првомајске прославе у организацији Независних синдиката и илегалне КПЈ и СКОЈ-а у Војводини имале су за револуционарно крило радничког покрета огроман значај. Подаци за преко 60 посебних и заједничких, у извештајима регистрованих прослава, које је организовало револуционарно крило радничког покрета, доказују нам да се њихов значај исцрпљивао у великом броју корисних последица по њихове организаторе.

Ове првомајске прославе које су за њихове организаторе и учеснике увек биле и свечаност и празник, имале су на првом месту и јако наглашен политички карактер и значај. Он се испољавао двоструко у односу на владајући режим и постојећу констелацију друштвено-политичких снага у оквиру целе државе и друштвене заједнице, и у односу на реформисте, тј. противничко крило радничког покрета и његову идеолошко-политичку концепцију и практичну делатност.

Иако је број заједничких првомајских прослава у Војводини био мали, оне су ипак користиле и као средство за решавање два горућа проблема целокупног тадашњег радничког покрета — његове разједињености и малобројности. Поред ових заједничких првомајских прослава и оне посебне у организацији револуционарног крила радничког покрета знатно су допринеле ширењу и популаризовању међу радницима, идеје о заједничкој активности двају синдикалних покрета у Југославији и идеје за њихово уједињење.

Првомајске прославе су такође биле исмотра снаге радничког покрета и његовог утицаја на организационо још необухваћени прс-

Преглед првомајских прослава и места у којима су оне у Војводици у год. 1922—1928. одржане

1922. г.	1923. г.	1924. г.	1925. г.	1926. г.	1927. г.	1928. г.
Сомбор Суботица	Земун	Ср. Митровица Жабалъ	Н. Сад Суботица	Сомбор Суботица	Нови Сад Суботица Сомбор Сента	Суботица Сента
Земун Дарда В. Бечкерек Панчево	Н. Сад Суботица В. Бечкерек Панчево	Н. Сад Суботица В. Бечкерек Сомбор Панчево Земун Ст. Вечј Фекетић	В. Бечкерек Сента	Н. Сад В. Бечкерек Ср. Митровица Земун	Ст. Кањжа В. Бечкерек В. Кикинда В. Петр. Село Б. Топола Врдник Шид Земун Панчево Торда	Нови Сад В. Бечкерек Сомбор Земун Торда Кумане Мали Ђош Гунарош-Мол Телечка Б. Топола Ада Чантавир Панчево
В. Бечкерек Н. Сад Петроварадин Вршац Жомбољ Беочин Врдник Рудолфнац Тител	Н. Сад Беочин Врдник В. Бечкерек	Н. Сад Суботица В. Бечкерек Вршац Инђија	В. Бечкерек	Н. Сад В. Бечкерек В. Кикинда Земун Инђија Вршац Беочин Лађарак	В. Бечкерек В. Кикинда Шид Земун Беочин Инђија Вршац Ср. Митровица Шид Лађарак Србобран В. Средиште Кутрица Мариолана Турџа	Ср. Митровица Нови Сад В. Бечкерек В. Кикинда Инђија Сомбор Ср. Митровица Ириг Шид Врдник Лађарак Србобран Вршац Србобран Турџа
У орг. реформиста	Н. Сад	В. Бечкерек Суботица Н. Сад	Нови Сад	Нови Сад	Нови Сад	Нови Сад

НАПОМЕНА: Подаци за 1925. г. су непотпуни.

заједничке

У организацији
Независних
синдикатаУ организацији
реформистаУ орг.
Српј

летаријат. Већ поменуте разлике у том погледу између једних и других првомајских прослава, веома рељефно указују на важност овог елемента за њихов значај.

За организационо и идеолошко-политичко јачање револуционарног крила радничког покрета првомајске прославе су биле од неоцењивог значаја. Сразмерно повећању броја прослава и учесника у њима, у раздобљу од 1922. до 1928. јачале су и организације револуционарног крила радничког покрета, и поред терора режима и још неких фактора који су објективно били кочица њиховог јачања и напретка. Принципијелан став према режиму и буржоазији и релативно чврста политичка и бескомпромисна класна борба обезбеђивали су успех првомајских прослава у организацији Независних синдиката, а оне су са своје стране допринеле њиховом организационом и идеолошко-политичком јачању.

Јачање Независних синдиката био је узрок што је режим шестојануарске диктатуре донео општу забрану њиховог рада.

Напротив, првомајске прославе у организацији реформиста, због већ поменутих разлога, нису нимало допринеле ни организационом, а још мање идеолошко-политичком јачању реформистичких организација. И поред потпуне легалности њиховог рада и подршке режима, оне су до 1928. непрестано слабиле у сваком погледу.

С обзиром да је највећи број првомајских прослава у организацији Независних синдиката одржан уз мање или више обиман политичко-агитационо-пропагандни рад и културно-забавни и спортски програм, за њихово реализовање је био потребан велики број активиста, мање или више ангажованих у припремама и извођењу прослава. При извршењу свих тих послова-задатака увек је требало рачунати на могућност сусрета са полицијом, на праве борбене окршаје са њом и са припадницима фашистичких организација (Оријуне и Срнао), на хапшења, батинања, малтретирања и слично. С те стране првомајске прославе су биле прворазредна практична школа за прекаљивање старих и извор нових кадрова.

Све нам ово указује на изразиту важност и место првомајских прослава у склопу целокупне борбе револуционарно оријентисаних снага у југословенском радничком покрету и напредних друштвених снага уопште у периоду од 1921. до 1929. године.

Миленко ПАЛИЋ

Резюме

Миленко Палич

ПЕРВОМАЙСКИЕ ПРАЗДНОВАНИЯ В ВОЕВОДИНЕ В 1922—1928 ГОДАХ

В представленной работе через освещение организации и проведения одной из массовых рабочих акций показывается и основная линия развития, и положение рабочего движения в Воеводине в период после введения Обзаны и Закона об охране государства до Шестиянварской диктатуры.

Для рабочего движения Воеводины, как и других частей страны, в эти годы было характерным его идейно-политическая раздвоенность и организационная расколотость, вызванные деятельностью реформистских сил, поддержкой такого положения со стороны господствующего класса и его режима, положением в международном рабочем движении и вообще внешним и внутренним политическим и экономическим развитием.

Это в полной мере отражалось и на первомайских празднованиях. В местах, где действовали различные по идейно-политическим направлениям организации рабочего класса (в Воеводине в основном революционное и реформистское), первомайские празднества проводились отдельно в кругу каждого из них. Поскольку подобные манифестации в рамках борьбы за

осуществление единого фронта рабочих против единого фронта буржуазии могли быть благоприятной формой для совместных действий организационно разьединенных рабочих профсоюзов, со стороны революционного крыла рабочего движения делались неоднократные попытки осуществить совместное празднование 1 мая. В Воеводине, как и в других местах страны, такие попытки делались ежегодно, но не всегда оканчивались успехом, так как режим с помощью руководства реформистского крыла рабочего движения препятствовал любой попытке совместных акций и консолидации условий в рабочем движении.

В революционном крыле рабочего движения стремились придать первомайским торжествам политический характер, использовать их для привлечения в Независимые профсоюзы неорганизованных рабочих и пропаганды политики единого фронта, усиления революционной ориентации в рабочем движении вообще. Поэтому празднования, организуемые революционными профсоюзами, ограничивались и запрещались режимом. Руководство реформистского крыла рабочего движения стремилось к тому, чтобы празднование 1 мая в организациях имело лишь торжественный, праздничный характер, чтобы оно не являлось толчком для более эффективной классовой борьбы, а настроения во время празднования не выходили за рамки политики классового мира. Поэтому местные полицейские власти благосклонно относились к ним и разрешали уличные демонстрации и митинги, запрещавшиеся самым строгим образом в общих приказах Министерства внутренних дел в связи с первомайскими празднованиями.

Несмотря на такое отношение режима, первомайские празднования в 1922—1928 годах недвусмысленно показывали, что соотношение сил между двумя крыльями рабочего движения в Воеводине менялось в пользу революционного крыла. В его организациях майские праздники не смотря на полицейские и другие препятствия и ограничения, становились все многочисленнее, массовее, охватывая и сельские районы вблизи больших городов и привлекая все больше неорганизованных рабочих. Обратную картину наблюдаем на празднованиях в организациях реформистского крыла.

Таким образом, первомайские празднования весьма ясно отражали настроения рабочего класса Воеводины, стремившегося к более эффективной классовой борьбе, за которое было и которым в условиях ограниченных возможностей руководило революционное крыло рабочего движения (КПЮ и Независимые профсоюзы), и выступавшего против неэффективных форм борьбы и компромиссных решений руководства реформистского крыла.

Такое настроение рабочего класса Воеводины выражалось и в постоянном организационном и политическом укреплении революционного крыла рабочего движения, в ослаблении и падении влияния реформистского крыла на рабочие массы. Такому развитию соотношения сил в рабочем движении Воеводины способствовали первомайские празднества, что, без сомнения, послужило одной из причин того, что режим Шестиянварской диктатуры запретил празднование 1 мая и дальнейшую деятельность Независимых профсоюзов.

Összefoglalás

Palić Milenko

MÁJUS ELSEJEI ÜNNEPSÉGEK VAJDASÁGBAN 1923—1928

Ebben a munkában az egyik tömeges munkásakció megszervezésének és végrehajtásának bemutatásával felvázoljuk a vajdasági munkásmozgalom fejlődését és helyzetét az Obznana és az államvédelmi törvény hatályba lépése utáni évektől a január hatodik diktatúráig.

Azokban az években a vajdasági munkásmozgalom helyzetét az ország más részeihez hasonlóan az eszmei-politikai meghasonlás és a szervezeti felaprózottság jellemezte, amit belső, reformista beállítottságú erők hoztak létre, és ezt az uralkodó osztály és a rezsim is támogatta. Ráütötte bélyegét a nemzetközi munkásmozgalom általános helyöete, valamint általában a belső politikai és gazdasági helyzet is.

Ez a helyzet teljes mértékben tükröződött a május elsejei ünnepeken is. Azokban a helységeken, ahol eltérő eszmei-politikai irányzatú munkásmozgalmi szervezetek tevékenykedtek (Vajdaságban többnyire forradalmi és reformista beállítottságú szervezetek voltak) e mozgalmak keretében a majus

elsejei ünnepségeket külön-külön tartották meg. Az ünnepségek nagyon alkalmas formát és lehetőséget nyújthattak volna arra, hogy a szervezetileg külvált munkás szakszervezetek a burzsoázia egységes frontjával szembenálló egységes munkásfront létrehozásáért vívott küzdelem keretében közös tevékenységet folytassanak, a munkásmozgalom forradalmi szárnya gyarkan tett erőfeszítéseket arra, hogy közös május elsejei ünnepeket szervezzen. Az ország más vidékeihez hasonlóan Vajdaságban is voltak ilyen ünnepségek, de csak kis számban, mert a rezsim a munkásmozgalom reformista szárnyának vezetőségére támaszkodva akadályokat gördített a közös tevékenységre irányuló kísérletek és a munkásmozgalom belső konszolidálása elé.

A munkásmozgalom forradalmi szárnya arra törekedett, hogy a május elsejei ünnepségeknek politikai jelleget adjon és felhasználja őket arra, hogy a szervezetlen munkásokat a Független Szakszervezetekbe tömörítse, hogy az ünnepségeken népszerűsítse az egységes munkásfront politikáját és általában serkentse, ébren tartsa a munkásmozgalom forradalmi irányzatát. Emiat a szervesében megrendezett ünnepségeket a rezsim igyekezett korlátozni, megzavarni, sőt azokat be is tiltotta. A munkásmozgalom reformszárnyának vezetősége viszont arra törekedett, hogy az általa megszervezett ünnepségeknek csupán ünnepjellege legyen, hogy ne ösztönözzenek céltudatos osztályharcra, hogy hangulatuk ne lépje túl az osztályhého fenntartására irányuló politikája kereteit. Ezért aztán a helyi rendőri hatóságok elnézően, rokonszenvvel viselkedtek irányukban, az innepi műsorban engedélyezték az utcai tüntetészerű népgyűléseket és felvonulásokat, amit különben a belügyminisztériumi rendeletek a május elsejei ünnepségek alkalmával a legszigorúbban tiltottak.

A rezsim ilyen állásfoglalásától függetlenül az 1922 - től 1928 - ig megtartott május elsejei ünnepségek minden félreértés nélkül megmutatták, hogy Vajdaságban változtak az erőviszonyok a munkásosztály két szárnya közt, és hogy a mérleg a forradalmi szárny javára billent. A rendőri és más jellegű korlátozások és megszigorítások ellenére egyre több és tömegesebb ünnepséget rendezett, s a városokon és nagyobb helységeken kívül felölelte a falvakat és egyre több szervezetlen munkást vonzott magához. Eppen fordítva állt a helyzet a reformszárny által megrendezett ünnepségekkel. A május elsejei ünnepségek tehát szemléltetően tükrözték a vajdasági munkásosztály hangulatát, amely az eredményesebb osztályharc felé hajlott, amit a munkásmozgalom forradalmi szárnya (a JKP és a Független Szakszervezetek) vallottak és folytattak a lehetőségek határain belül, és elvetették a reformszárny vezetősége által folytatott erélytelen harcot és megalkuvó állásfoglalásokat.

A vajdasági munkásosztály ilyen hangulata megnyilvánult a munkásmozgalom forradalmi szárnyának szakadatlan szervezeti és politikai erősödésében, és a reformszárny befolyásának szakadatlan gyengülésében. A vajdasági munkásmozgalom erőviszonyainak ilyen alakulásához a május elsejei ünnepségek jelentősen hozzájárultak. Kétségtelenül ez volt azután az oka annak, hogy a január hatodikai rezsim betiltotta a május elsejei ünnepségeket és a Független Szakszervezetek további munkáját.